

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

**ΜΟΝΤΕΛΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ:
ΤΟ ΜΠΟΛΙΒΑΡΙΑΝΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Γερασιμούλα- Μαρία Δρακονταειδή

**Επιβλέπων: Δημήτρης Καλτσώνης
Επίκουρος Καθηγητής**

*“Το να είναι κάποιος σύγχρονος σημαίνει να είναι η εμπειρία του από την προσωπική του και κοινωνική του ζωή σαν μια καταιγίδα, να βρίσκει κανείς τον κόσμο του σε διαρκή αποσύνθεση και ανανέωση, σε πρόβλημα και αγωνία, παράξενες καταστάσεις, σε αντίθεση να είμαστε σύγχρονοι είναι το να αντιλαμβανόμαστε και να αντιμετωπίζουμε τον κόσμο που δημιουργεί η νεωτερικότητα και να παλεύουμε να τον κάνουμε δικό μας” (M.Bergman, *The Signs in the Street: A Response to Berry Anderson*, *New Left Review*, 1984).*

ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

**ΜΟΝΤΕΛΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ:
ΤΟ ΜΠΟΛΙΒΑΡΙΑΝΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Γερασιμούλα- Μαρία Δρακονταειδή

**Επιβλέπων: Δημήτρης Καλτσώνης
Επίκουρος Καθηγητής**

Εγκρίθηκε από την τριμελή επιτροπή στις/...../2012

Δημήτρης Καλτσώνης, Επίκουρος Καθηγητής, ... (Υπογραφή)

Πηνελόπη Φουντεδάκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, ... (Υπογραφή)

Γιώργος Ρούσης, Καθηγητής, ... (Υπογραφή)

ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η δημοκρατία στην μακραίωνη ιστορία της, από την αρχαία «πόλιν» έως σήμερα, έχει προσλάβει πολλές και διαφορετικές έννοιες¹. Βασικό χαρακτηριστικό της δημοκρατίας παραμένει, πάντοτε, ο πλουραλισμός που αυτή γεννά. Πλουραλισμός, ο οποίος παράγει επιλογές, που με τη σειρά τους ενθέτουν εναλλακτικές, που, ακολούθως, προκαλούν συζήτηση, η οποία ενθαρρύνει την επικοινωνία, η επικοινωνία δε, ελαχιστοποιεί τον δογματισμό και, με τον τρόπο αυτό προάγεται η κατανόηση των φαινομένων κάθε είδους, οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, πολιτειακών². Το Μπολιβαριανό παράδειγμα, αντιστρόφως, εξεταζόμενο ως φαινόμενο Συνταγματικό και πολιτικό, του οποίου η μελέτη και κατανόηση, απαλλασσόμενη στο βαθμό του δυνατού από κάθε είδους (προσωπικό) δογματισμό, ενθαρρύνει την επικοινωνία και προκαλεί συζήτηση, η οποία προβάλλει εναλλακτικές, παράγει επιλογές, οι οποίες στη σύγχρονη εποχή του νεωτερικού πλουραλισμού συμβάλλουν στον διάλογο για την διάρκεια και τις προοπτικές των νεότερων πολιτικών μορφών- στις οποίες και εστιάζει περισσότερο η παρούσα εργασία- αλλά, και κοινωνικών και οικονομικών μορφών, ήτοι στο διάλογο για την «νεωτερικότητα σήμερα». Αποτελεί, εξάλλου, το Μπολιβαριανό παράδειγμα της Βενεζουέλας, κατάλληλο προς τούτο εργαλείο και σημαντική συμβολή στον διάλογο για την «νεωτερικότητα σήμερα», αφού, ύψιστο στόχο του «μοντέλου» της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας και, ταυτόχρονα, κατευθυντήρια γραμμή για την ενασκούμενη από την Κυβέρνηση Chavez πολιτική, αποτελεί η επανίδρυση της Πολιτείας για την θεμελίωση μιας κοινωνίας δημοκρατικής, συμμετοχικής και πρωταγωνιστικής, όπως ο στόχος αυτός (προσδι)-ορίζεται στο Προοίμιο του Συντάγματος του 1999, εξειδικεύεται στα επιμέρους άρθρα του και συγκεκριμενοποιείται με τους Νόμους και τις εφαρμοζόμενες διοικητικές πρακτικές.

¹Βλ. μια σύντομη επισκόπηση σε David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007.

²Βλ. σχετ. Δημήτρη Ν. Χρυσόχου, *Οργανωμένη Πολλαπλότητα, το μωσαϊκό της διεθνούς συμβίωσης*, εκδόσεις : Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ.19 για την συμβολή του πλουραλισμού στην κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων.

SUMMARY

Democracy in its long history, from the ancient 'polis' until today, has gained several meanings. Pluralism always remains the key feature that Democracy generates. Pluralism, which produces options, which in turn insert alternatives, which afterwards cause discussion, which encourages communication, the communication minimizes dogmatism. Therefore, comprehension of every kind of phenomena, economic, social, political and state phenomena is succeeded. The Bolivarian paradigm, conversely, viewed as a constitutional and political phenomenon, whose study and comprehension, exempted as far as possible from any kind of (personal) dogmatism, encourages communication and causes discussion, which adduces alternative, produces options, which in the modern age of modernized pluralism contribute to the dialog for the duration and the prospects of younger political forms-on which this study focuses the most-but also social and economic forms, that is in the dialog for the 'modernization today'. Moreover, the Bolivarian paradigm of Venezuela, constitutes a suitable tool for this purpose and significant contribution to the discussion on the "modernization today", since the State re-establishment for the foundation of a democratic, participatory and principal society, constitutes the overriding objective of the Bolivarian Republic of Venezuela 'model' and at the same time, the guideline for the policy exercise by the Hugo Chavez Government, as this objective is defined in the Constitution of 1999 Preamble, specializes in its individual articles and is particularized with the Laws and the implemented administrative practices.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μοντέλα Δημοκρατίας- οριοθέτηση του αντικειμένου μελέτης	8
--	----------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A. Το Δημοκρατικό «μοντέλο»-πλαίσιο στην Βενεζουέλα	10
---	-----------

B. Νεωτερικότητα και Δημοκρατία	15
---	-----------

I. Η ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ ΣΤΟΝ ΔΙΑΛΟΓΟ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΣΗΜΕΡΑ»

A. Η «Βενεζουέλα Σήμερα»

A. 1. Η Βενεζουελάνικη «αφήγηση» της νεωτερικότητας	20
---	-----------

A.1.1. Ο διάλογος για την «Νεωτερικότητα Σήμερα»	22
--	-----------

A.1.2. Η δημοκρατία ως η προνομιούχος αντίληψη του πολιτικά επιθυμητού	25
---	-----------

A.2. Η πρόταση Chavez, προς έναν «Τρίτο Δρόμο»;	26
---	-----------

A.2.1. Anthony Giddens – Hugo Chavez μια ενδιαφέρουσα σύμπτωση	26
--	-----------

A.2.2. Η πρόταση Chavez	28
---	-----------

B. Η Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας

B.1. Στον δρόμο για την Μπολιβαριανή δημοκρατία της Βενεζουέλας.....	32
B.2. Ο «Σοσιαλισμός τον 21 ^ο αιώνα»	37
B.2.1. Ο κοινωνικός και οικονομικός μετασχηματισμός της Βενεζουέλας – Προσπάθεια για την εξισορρόπηση δυνάμεων	37
B.2.2. Η «κοινωνική οικονομία» του Chavez	43
B.2.2.1. «Ενδογενής ανάπτυξη»	43
B.2.2.1α. Ενδογενής Ανάπτυξη, μια εναλλακτική πρόταση	43
B.2.2.1β. Ο τρίτος τομέας της οικονομίας	48
B.2.2.1γ. Νομοθετικά μέτρα για την ενδυνάμωση του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού	50

II. Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ

A. Συμμετοχικοί μετασχηματισμοί στην Βενεζουέλα

A.1. Το «Μοντέλο» της Συμμετοχικής Δημοκρατίας	54
A.2. Ο πολιτικός μετασχηματισμός στην Βενεζουέλα	56
A.2.1. Στην πορεία προς μια Συμμετοχική Δημοκρατία	56
A.2.2. Η συνάρτηση πολιτικού και οικονομικού μετασχηματισμού	60

A.2.2.1. Η άμεση συμμετοχή των πολιτών στην πράξη και η συνάρτηση της με την ενδογενή ανάπτυξη

.....60

A.2.2.2. Η συνάντηση πολιτικού και οικονομικού μετασχηματισμού στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία

.....65

B. Ο κοινωνικός μετασχηματισμός στην Βενεζουέλα

.....68

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

.....72

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

.....80

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«ΜΟΝΤΕΛΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ»³-

ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ο όρος «Μοντέλα Δημοκρατίας» αναφέρεται σε μια θεωρητική κατασκευή, η οποία στοχεύει στο να εξηγήσει και να περιγράψει τα βασικά στοιχεία μιας δημοκρατικής δομής⁴. Τα «μοντέλα» είναι σύνθετα δίκτυα εννοιών και γενικεύσεων γύρω από πτυχές του πολιτικού πεδίου και τις συνθήκες εδραίωσης του, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες⁵. Δεδομένου ότι η εξέλιξη της δημοκρατίας καλύπτει μια μακρά και πολυσυζητημένη ιστορία και αποτελεί πεδίο πολλαπλών θεωρήσεων και αντιπαραθέσεων, η συστηματική κατάταξη και κατηγοριοποίηση των δημοκρατικών θεωριών, οι οποίες, συγχρόνως, χαρακτηρίζονται από μια (αναπόφευκτα) μεταβαλλόμενη ισορροπία ανάμεσα σε περιγραφικές και κανονιστικές προτάσεις⁶-(κάτι που κάνει ακόμα πιο δύσκολο το έργο της όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικής καταχώρησης τους)- είναι εγχείρημα ιδιαίτερος δυσχερές, που, οπωσδήποτε, προϋποθέτει μακρά έρευνα και μελέτη, αλλά, και ριψοκίνδυνο, λόγω, ιδίως, του κινδύνου εμφιλοχώρησης προσωπικών «προκαταλήψεων» που, οπωσδήποτε, θα εμποδίζε την ακριβή παρουσίαση των δημοκρατικών «μοντέλων».

Λαμβάνοντας υπόψιν τα ανωτέρω και το γεγονός ότι η ιστορία της δημοκρατίας συχνά προκαλεί σύγχυση, γεγονός που οφείλεται στο ότι,

³Βλ. τίτλο ομώνυμου βιβλίου του David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007.

⁴David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 24.

⁵ό.π., David Held, σελ. 24.

⁶Μερικοί δημοκρατικοί θεωρητικοί έχουν δει αρκετά καθαρά ότι οι θεωρίες τους είναι ένα τέτοιο μείγμα. Μερικοί δεν το έχουν αντιληφθεί ή και το έχουν αρνηθεί. Όσοι ξεκινούν από την σιωπηρή παραδοχή πως ο,τι υπάρχει είναι δίκαιο, συνήθως αρνούνται ότι εκφέρουν κάποια αξιολογική κρίση. Όσοι ξεκινούν από την σιωπηρή παραδοχή πως ο,τι υπάρχει είναι άδικο, δίνουν μεγάλο βάρος στην ηθική τους προτίμηση. Και μεταξύ αυτών των ακραίων περιπτώσεων υπάρχει χώρος για ένα αρκετά ευρύ φάσμα διαφορετικής έμφασης (Macpherson C.B., *The Life and Times of Liberal Democracy*, Clarendon Press, Oxford 1977, σελ. 4), βλ. σε David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 25.

αφενός μεν, εξακολουθεί να είναι δρώσα ιστορία και αφετέρου στο ότι τα ζητήματα αυτά είναι εξαιρετικά σύνθετα⁷, στόχο της παρούσας μελέτης δεν θα αποτελέσει, ούτε η παρουσίαση –(η οποία στο περιορισμένο πλαίσιο μιας τέτοιας εργασίας δεν θα μπορούσε παρά να είναι συνοπτική και επομένως ελλιπής)- των «Μοντέλων Δημοκρατίας», κλασσικών και πιο πρόσφατων⁸, στο σύνολο τους, όπως τα συνέλαβαν και συστηματοποίησαν κάποιοι θεωρητικοί, με ταυτόχρονη προσπάθεια ένταξης της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας σε κάποιο ή, κάποια από αυτά, ούτε η προσπάθεια «υπέρβασης» των ήδη υπάρχουσών ή, υπό συζήτηση, θεωρητικών κατασκευών και συστηματοποιήσεων.

Στόχο της παρούσας μελέτης θα αποτελέσει, αφενός μεν, η προσπάθεια ένταξης του «Μπολιβαριανού παραδείγματος» στον διάλογο για την «νεωτερικότητα σήμερα»⁹ (σχετικά με την έννοια της «νεωτερικότητας σήμερα» και την σχετική προβληματική βλ. Εισαγωγή και Κεφάλαιο I.A.1.1.), κάτι το οποίο και στην προαγωγή του εν λόγω διαλόγου συμβάλλει και, συγχρόνως, συνδέεται με το ζήτημα για την *δημοκρατία σήμερα* και τις παραλλαγές της από τον 21^ο αι. και, αφετέρου, η μελέτη του πρόσφατου (σε αντιπαραβολή με τα «κλασσικά μοντέλα»¹⁰) «μοντέλου» της συμμετοχικής δημοκρατίας¹¹ στην Βενεζουέλα. Με επίκεντρο τους παραπάνω δύο στόχους, επιχειρείται, τελικά, να αναδειχθεί η «ιδέα της δημόσιας λογικής»¹² που η Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας εξυπηρετεί¹³.

⁷Raymond Williams, *Keywords: a vocabulary of culture and society*, Fontana/Groom Helm, Λονδίνο 1976., σελ. 82-87, βλ. σε David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 20.

⁸Σύμφωνα με τη συστηματική κατάταξη των «Μοντέλων Δημοκρατίας» από τον David Held, αυτά διακρίνονται στα κλασσικά και στις παραλλαγές τους από τον 21^ο αιώνα. Στα «κλασσικά μοντέλα» ανήκει, η κλασική ιδέα της Δημοκρατίας στην αρχαία Ελλάδα, η ρεπουμπλικανική αντίληψη της αυτοκυβερνώμενης κοινότητας, η φιλελεύθερη δημοκρατία και αναπτυξιακή δημοκρατία και η μαρξιστική αντίληψη περί άμεσης δημοκρατίας. Στα πιο πρόσφατα μοντέλα κατατάσσει, την ανταγωνιστική δημοκρατία των ελίτ, τον πλουραλισμό, την νομικά θεσμοθετημένη δημοκρατία, **τη συμμετοχική δημοκρατία** και την διαβουλευτική δημοκρατία, βλ. ό.π., David Held, σελ. 28-351.

⁹Βλ. τίτλο Συλλογικού τόμου, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα 2009.

¹⁰David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 28-351.

¹¹ό.π., David Held, σελ. 288-298.

¹²Σχετικά με την «ιδέα της Δημόσιας Λογικής» και το περιεχόμενο της, βλ. Τζων Ρωλς, *Το Δίκαιο των Λαών και «Η Ιδέα της Δημόσιας Λογικής Αναθεωρημένη»*, εκδόσεις : Ποιότητα Harvard University Press, Αθήνα 2008, σελ. 231-259.

¹³Ένας Πολίτης εμπλέκεται λοιπόν στην Δημόσια Λογική, όταν διαβουλεύεται στα πλαίσια της αντίληψης που ο ίδιος ειλικρινά θεωρεί ως την πλέον εύλογη πολιτική αντίληψη δικαιοσύνης, που εκφράζει

Σημειώνεται ότι με τον όρο «Μπολιβαριανό παράδειγμα» αναφέρομαι στις μετά-Chavez¹⁴, σύγχρονες, πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες στην Βενεζουέλα, όπως αυτές εξικνούνται από το Μπολιβαριανό Σύνταγμα της Βενεζουέλας που ψηφίστηκε και τέθηκε σε εφαρμογή το 1999 (βλ. κατωτέρω). Το Μπολιβαριανό παράδειγμα συνοψίζεται συχνά, όσον αφορά την θεωρητική, πολιτική του σύλληψη, με τον όρο «Σοσιαλισμός στον 21^ο αιώνα», όρος, ο οποίος αποδίδεται στον Γερμανό κοινωνιολόγο και πολιτικό αναλυτή Heinz Dieterich¹⁵.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ «ΜΟΝΤΕΛΟ»-ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΝ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ

Μετά την ανάδειξη του Hugo Chavez στην Προεδρία της Βενεζουέλας το 1998, ως επικεφαλής του συνασπισμού *Πατριωτικός Πόλος* και την διεξαγωγή από αυτόν δημοψηφίσματος τον Απρίλιο του 1999 για την διενέργεια εκλογών Συντακτικής Συνέλευσης, το οποίο κέρδισε με ποσοστό 85% των ψήφων, τα προσκείμενα σε αυτόν κόμματα κερδίζουν, τον Ιούλιο του 1999, τις 121 από τις 131 έδρες και συντάσσουν το νέο Σύνταγμα, το Σύνταγμα της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας, το οποίο εγκρίνεται με ποσοστό 72% τον Δεκέμβριο του 1999¹⁶.

Βάσει του νέου Συντάγματος, η χώρα, η οποία μέσω της Εθνικής Συντακτικής της Συνέλευσης και ως Δημοκρατικό Κοινωνικό Κράτος Δικαίου (άρθρ. 2 Συντάγματος) θέσπισε το Σύνταγμα, μετονομάστηκε σε «Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας» (άρθρ.1 Συντάγματος), θέτοντας με την θέσπιση του Συντάγματος, ως ύψιστους στόχους της που θα διέπουν ολόκληρη την έννομη τάξη της και το σύνολο των διαδικασιών

πολιτικές αξίες τις οποίες άλλοι, ως ελεύθεροι και ίσοι μεταξύ τους πολίτες θα μπορούσαν επίσης εύλογα να υιοθετήσουν. ...κατά συνέπεια, το περιεχόμενο της δημόσιας λογικής δίδεται από ένα σύνολο πολιτικών αντιλήψεων δικαιοσύνης και όχι μόνο από μία. (Τζων Ρωλς, *Το Δίκαιο των Λαών και «Η Ιδέα της Δημόσιας Λογικής Αναθεωρημένη»*, εκδόσεις : Ποιότητα Harvard University Press, Αθήνα 2008, σελ. 245).

¹⁴Hugo Frias Chavez, Πρόεδρος της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας από το 1999 έως σήμερα.

¹⁵Heinz Dieterich, *Der Sozialismus des 21. Jahrhunderts. Wirtschaft, Gesellschaft und Demokratie nach dem globalen Kapitalismus*, Homilius, 2006.

¹⁶Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ.15-16.

της, την ελευθερία, την ισότητα, την αλληλεγγύη, τη δημοκρατία, την κοινωνική υπευθυνότητα και, γενικά, την υπεροχή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ηθική και τον πολιτικό πλουραλισμό (άρθρ. 2 Συντάγματος).

Το Κράτος της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας, διεπόμενο από τις αρχές της συνεργασίας, της αλληλεγγύης, της συμμετοχής και της συνυπευθυνότητας (άρθρ. 4 Συντάγματος), έχει ως βασικούς στόχους του την ανάπτυξη του ατόμου, τη δημοκρατική άσκηση της λαϊκής βούλησης και τη δημιουργία μίας κοινωνίας δίκαιης, στόχοι που θα επιτευχθούν με την βοήθεια δύο βασικών διαδικασιών, της παιδείας και της εργασίας (άρθρ.3 Συντάγματος), οι οποίες εξαρχής τίθενται ως κινητήριες δυνάμεις της Μπολιβαριανής διαδικασίας.

Η κυβέρνηση της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας και των πολιτικών φορέων που την αποτελούν ορίζεται ως διαχρονικά και κατά πάντα δημοκρατική, συμμετοχική, αιρετή, αποκεντρωμένη, εναλλακτική, υπεύθυνη, πλειοψηφική και με αιρετή θητεία (άρθρ.6 Συντάγματος). Τα δε όργανα του Κράτους πηγάζουν από τη λαϊκή κυριαρχία και υπόκεινται σε αυτήν (άρθρ. 5 Συντάγματος).

Κατά το άρθρο 136 του Συντάγματος, η Λαϊκή Εξουσία κατανέμεται ανάμεσα στην Δημοτική Εξουσία, την Πολιτειακή Εξουσία και την Εθνική Εξουσία. Η Λαϊκή Εθνική Εξουσία διαιρείται στις, Νομοθετική, Εκτελεστική, Δικαστική, Αστική και Εκλογική. Καθένας από τους κλάδους της Λαϊκής Εξουσίας έχει τις δικές του λειτουργίες, αλλά τα όργανα στα οποία έχει εναποτεθεί η άσκησή της συνεργάζονται μεταξύ τους για την πραγματοποίηση των κρατικών σκοπών.

Η Εθνική Συνέλευση αποτελείται από βουλευτές εκλεγμένους σε κάθε ομοσπονδιακό οργανισμό με καθολική, άμεση και μυστική ψήφο με αναλογική εκπροσώπηση (άρθρ. 186 επ. Συντάγματος). Η Εκτελεστική Εξουσία ασκείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τον Εκτελεστικό Αντιπρόεδρο, τους Υπουργούς και τους υπόλοιπους λειτουργούς που καθορίζουν το Σύνταγμα και ο νόμος (άρθρ. 225 επ. Συντάγματος). Η

Αστική Εξουσία ασκείται από το Συμβούλιο Ηθικής της Πολιτείας αποτελούμενο από το Συνήγορο του Πολίτη, το Γενικό Εισαγγελέα και το Γενικό Λογιστή του Κράτους. Τα όργανα της Αστικής Εξουσίας είναι ο Συνήγορος του Πολίτη, το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους (άρθρ. 273 επ. Συντάγματος). Η Εκλογική Εξουσία ασκείται από το Εθνικό Εκλογικό Συμβούλιο ως επικεφαλής φορέας, και είναι υφιστάμενοι σε αυτό οι εξής φορείς: η Εθνική Επιτροπή Εκλογών, η Επιτροπή του Ληξιαρχείου και του Εκλογικού Μητρώου και η Επιτροπή Πολιτικής Συμμετοχής και Χρηματοδότησης (άρθρ. 292 επ.).

Στη Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας κάθε πολίτης έχει δικαίωμα στην ελεύθερη συμμετοχή στα κοινά, είτε άμεσα, είτε μέσω των εκλεγμένων αντιπροσώπων του. Αναγκαίο μέσον για την επίτευξη του πρωταγωνιστικού χαρακτήρα του πολίτη στη Βενεζουέλα, ορίζεται η συμμετοχή του λαού, στο σύνολο του, στην παιδεία και στην άσκηση και στον έλεγχο της δημόσιας διοίκησης, αποτελεί δε υποχρέωση του Κράτους και καθήκον της κοινωνίας να διευκολύνει τη δημιουργία των πιο ευνοϊκών συνθηκών προς τούτο (άρθρ.62 Συντάγματος). Οι ιθαγενείς λαοί, τους οποίους ρητώς αναγνωρίζει και προστατεύει το Σύνταγμα (βλ. άρθρ.119-125) έχουν δικαίωμα στην πολιτική συμμετοχή. Το Κράτος εγγυάται την ιθαγενή αντιπροσώπευση στην Εθνική Συνέλευση και στα σώματα διαβουλευσεων των ομοσπονδιακών και τοπικών οργανισμών με ιθαγενή πληθυσμό, σύμφωνα με το νόμο (άρθρο 125 Συντάγματος).

Ρητώς ορίζεται στο Σύνταγμα ότι αποτελούν τρόπους συμμετοχής και ανάμειξης του λαού στην άσκηση της κυριαρχίας του, στον μεν πολιτικό τομέα: Η εκλογή σε δημόσια αξιώματα, το δημοψήφισμα, η σφυγμομέτρηση του λαού, η ανάκληση εντολής για πολιτική θητεία, η νομοθετική, συνταγματική και συντακτική πρωτοβουλία, το ανοιχτό Δημοτικό Συμβούλιο και η Συνέλευση πολιτών, των οποίων οι αποφάσεις θα έχουν χαρακτήρα συνθετικό. Στον δε κοινωνικό και οικονομικό τομέα: τα αιτήματα κοινωνικής προστασίας, η αυτοδιαχείριση, η συνδιαχείριση, οι συνεταιρισμοί σε κάθε τους μορφή συμπεριλαμβανομένων και εκείνων με οικονομικό χαρακτήρα, τα ταμιευτήρια, οι κοινοτικές επιχειρήσεις και οι

υπόλοιπες μορφές συνεταιρισμού που διέπονται από τις αξίες της αμφίπλευρης συνεργασίας και αλληλεγγύης (άρθρ. 70 Συντάγματος).

Στη Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας προβλέπεται εκτεταμένη προσφυγή στη λαϊκή βούληση μέσω Δημοψηφίσματος. Δημοψήφισμα μπορεί να διενεργηθεί όσον αφορά αποφάσεις για ζητήματα μεγάλης εθνικής σημασίας, μεταξύ άλλων και στην περίπτωση που το ζητήσει το δέκα τοις εκατό των εκλογέων που είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους και στο ληξιαρχείο. Επίσης, μπορούν να λαμβάνονται αποφάσεις κατόπιν λαϊκού δημοψηφίσματος σε ζητήματα ιδιαίτερης ενοριακής, δημοτικής και πολιτειακής σημασίας, επίσης, με αίτημα του δέκα τοις εκατό του συνόλου των εγγεγραμμένων στην αντίστοιχη εκλογική περιφέρεια που το ζητά (άρθρ. 71 Συντάγματος).

Επίσης, δεδομένης της καθιερούμενης στο Σύνταγμα ανακλητότητας όλων των εκλογικών αξιωμάτων και των εκλογικών δικαστικών αρχών, είναι δυνατόν, αφού, παρέλθει η μισή περίοδος για την οποία εξελέγη ο εκάστοτε λειτουργός, ένας αριθμός όχι μικρότερος του είκοσι τοις εκατό των εκλογέων που είναι εγγεγραμμένοι στην αντίστοιχη εκλογική περιφέρεια να ζητήσει τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την ανάκληση της εντολής για πολιτική θητεία. Σε κάθε περίπτωση, όταν ένας ίσος ή μεγαλύτερος αριθμός εκλογέων οι οποίοι εξέλεξαν το λειτουργό ψηφίσουν υπέρ της ανάκλησης του εντάλματος πολιτικής θητείας, και εφόσον έχει προσέλθει στο δημοψήφισμα ένας αριθμός εκλογέων ίσος ή ανώτερος του εικοσιπέντε τοις εκατό των εκλογέων που είναι εγγεγραμμένοι, ανακαλείται η εντολή πολιτικής θητείας και ξεκινά αμέσως η διαδικασία για την κάλυψη της κενής θέσης, σύμφωνα με τα όσα ορίζει το παρόν Σύνταγμα και ο νόμος (άρθρ. 72 Συντάγματος).

Ακόμη, σύμφωνα με το άρθρο 73 του Συντάγματος, όσα προσχέδια νόμου βρίσκονται υπό συζήτηση στα πλαίσια της Εθνικής Συνέλευσης τίθενται σε δημοψήφισμα, όταν αυτό αποφασιστεί από τα δύο τρίτα τουλάχιστον των μελών της Συνέλευσης. Τίθενται, επίσης, σε δημοψήφισμα για να ακυρωθούν εξ ολοκλήρου ή εν μέρει εκείνοι οι νόμοι των οποίων η ακύρωση αποτελεί αίτημα, κατόπιν πρωτοβουλίας, ενός ποσοστού όχι

μικρότερου από το δέκα τοις εκατό των εκλογέων που είναι εγγεγραμμένοι στο Ληξιαρχείο και στους εκλογικούς Καταλόγους (άρθρο 74 Συντάγματος). Ακόμη, το σχέδιο συνταγματικής μεταρρύθμισης εγκεκριμένο από την Εθνική Συνέλευση υποβάλλεται σε δημοψήφισμα μέσα στις τριάντα ημέρες που ακολουθούν την επικύρωσή του (άρθρ. 344 Συντάγματος).

Εκτεταμένη είναι στο Μπολιβαριανό Σύνταγμα της Βενεζουέλας η καθιέρωση και προστασία των αστικών δικαιωμάτων (βλ. άρθρ. 42 -61 Συντάγματος) των Οικογενειακών και Κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως της υγείας, κοινωνικής ασφάλισης, εργασίας (άρθρ. 83-97 Συντάγματος) και των δικαιωμάτων εκπαίδευσης, που αποτελούν ξεχωριστή κατηγορία δικαιωμάτων (98-111 Συντάγματος). Στο Σύνταγμα περιλαμβάνεται και ιδιαίτερο κεφάλαιο με τίτλο «περιβαλλοντικά δικαιώματα» για την προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος, απαιτώντας, μάλιστα, προς τούτο και την ενεργή συμμετοχή των πολιτών (άρθρ.127-129 Συντάγματος).

Όσον αφορά τα οικονομικά δικαιώματα, το κράτος προωθεί την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία (άρθρ. 112 Συντάγματος) και εγγυάται τη δημιουργία και τη δίκαιη κατανομή του πλούτου, καθώς και την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που να ικανοποιούν τις ανάγκες του πληθυσμού, της ελευθερίας της εργασίας, της επιχείρησης, του εμπορίου, της βιομηχανίας, χωρίς να περιορίζεται η εξουσία του για να εκπονεί μέτρα για να προγραμματίζει, να αιτιολογεί, και να ρυθμίζει την οικονομία και να προωθεί την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της χώρας. Περαιτέρω, αναγνωρίζεται το δικαίωμα των εργαζομένων καθώς και εκείνο της κοινότητας στην ανάπτυξη συνεταιρισμών κοινωνικού και συμμετοχικού χαρακτήρα, όπως οι συνεταιρισμοί, τα ταμιευτήρια, οι κοινοπραξίες αμοιβαίων κεφαλαίων και άλλοι τύποι κοινοπραξιών. Το Κράτος προωθεί και προστατεύει αυτές τις κοινοπραξίες που προορίζονται για τη βελτίωση της δημόσιας και εναλλακτικής οικονομίας (άρθρ. 118 Συντάγματος).

Το κοινωνικό οικονομικό καθεστώς της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της

Βενεζουέλας βασίζεται πρωταρχικώς στις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης και της δημοκρατίας (άρθρο 209 Συντάγματος) και προστατεύει και προωθεί τη μικρή και μεσαία βιομηχανία, τους συνεταιρισμούς, τα ταμιευτήρια, καθώς και τις οικογενειακές επιχειρήσεις, τις μικρές εταιρείες και οποιαδήποτε άλλη μορφή κοινοτικού συνεταιρισμού για την εργασία, την αποταμίευση και την κατανάλωση, υπό καθεστώς συλλογικής ιδιοκτησίας, με σκοπό να ενισχύει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, βασίζοντάς την στη λαϊκή πρωτοβουλία (άρθρ. 308 Συντάγματος).

Το Κράτος, επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 320 του Συντάγματος, οφείλει να προωθεί και να υπερασπίζει την οικονομική σταθερότητα, να αποτρέπει την οικονομική ευπάθεια και να φροντίζει για τη σταθερότητα στο νόμισμα και τις τιμές, για να διασφαλίζει την κοινωνική ευημερία.

Τα παραπάνω αποτελούν το γενικό Συνταγματικό πλαίσιο για τη θέση σε κίνηση της διαδικασίας μετασχηματισμού της Βενεζουέλας και την επανίδρυση της, ως Πολιτείας, η οποία θα θεμελιώσει μία κοινωνία δημοκρατική, συμμετοχική και πρωταγωνιστική σε έναν Κράτος Δικαίου που θα αποτελέσει την Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας (βλ. Προοίμιο του Συντάγματος της 30^{ης} Δεκεμβρίου 1999).

B. ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Το ζήτημα της δημοκρατίας τίθεται επιτακτικό στις μέρες μας, δεδομένης της ευρείας και διαδεδομένης χρήσης της λέξης «δημοκρατία» ώστε αυτή να αποτελεί σύνθημα όλων. Ποιος δεν ισχυρίζεται ότι η δημοκρατία είναι κάτι θετικό, και ποιος πολιτικός δεν διακηρύσσει ότι η κυβέρνηση της οποίας αποτελεί μέρος την εφαρμόζει και/ή το κόμμα που αντιπροσωπεύει θέλει να τη διατηρήσει και να την διευρύνει;¹⁷.

Ωστόσο, δεν ήταν μόνος του ο όρος «δημοκρατία», αλλά, η σύζευξη δύο αμοιβαία προσδιοριστικών όρων, ήτοι του όρου «δημοκρατία» με τον όρο

¹⁷Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, Michael Hardt, Antonio Negri, Ernesto Laclau, Manuel de Landa, Chantal Mouffe, Immanuel Wallerstein, Slavoj Zizek, *Η Απραγματοποίητη Δημοκρατία*, εκδόσεις : Futura, Οκτώβριος 2010, σελ. 81.

«φιλελεύθερη» («φιλελεύθερη δημοκρατία») που σηματοδότησαν στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο μια «μοιραία» σύγκλιση, σε τέτοιο βαθμό, μάλιστα, εκτεινόμενη, ώστε κάποιοι στοχαστές δεν δίστασαν να «διακηρύξουν» ότι: *ο Φιλελεύθερος Δημοκρατικός άνθρωπος είναι ο τελευταίος (φυσικός) άνθρωπος* (Francis Fukuyama)¹⁸.

Ο Francis Fukuyama, (σύγχρονος πολιτικός στοχαστής), τόνιζε ότι, παντού, η Φιλελεύθερη επανάσταση στην οικονομική σκέψη άλλοτε προηγήθηκε και άλλοτε ακολούθησε τη στροφή προς τις πολιτικές ελευθερίες, ανά τον κόσμο¹⁹. Την παραπάνω σκέψη του Fukuyama συμπλήρωσε, σχολιάζοντας καυστικά, ο Γάλλος Jacques Derrida: αυτή ήταν, ήτοι ο συνδυασμός της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας και της ελεύθερης αγοράς, η "χαρμόσυνη είδηση" αυτού του τελευταίου τετάρτου του αιώνα²⁰. Με αυτό ακριβώς το ζευγάρι η Φιλελεύθερη Δημοκρατία έγινε η πολιτική εμπροσθοφυλακή της τρομερής χιονοστιβάδας της νεοφιλελεύθερης ορθοδοξίας, που σήμερα σαρώνει τον μεταψυχροπολεμικό κόσμο με ευαγγελικό ζήλο (Stuart Hall)²¹.

Στον αντίποδα της, ως άνω, «νεοφιλελεύθερης ορθοδοξίας», μετά τα γεγονότα που σηματοδότησαν οι επαναστάσεις στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη στις αρχές του 1990 και, ιδίως, μετά την σοβαρή αμφισβήτηση της Σοβιετικής «ορθοδοξίας» και του κρατικο-μονοπωλιακού μοντέλου διακυβέρνησης, εκδηλώθηκαν διαφορετικές τάσεις στο πλαίσιο μας παγκόσμιας, πλέον, κοινωνίας που αναζητά την διάδοχη δομή οργάνωσης της.

Απόρροια του παραπάνω φαινομένου είναι και ο διάλογος για την «νεωτερικότητα σήμερα»²², όρος που εκφράζει τις τάσεις και τις

¹⁸Francis Fukuyama, *Το τέλος της Ιστορίας και ο Τελευταίος Άνθρωπος*, εκδόσεις: Νέα Σύνορα, Αθήνα 1993, σελ. 16.

¹⁹ό.π., Francis Fukuyama, σελ. 16.

²⁰Jacques Derrida, *Φαντάσματα του Μαρξ: Το κράτος του χρέους, η διεργασία του πένθους και η νέα Διεθνής*, εκδόσεις: Εκκρεμές, Αθήνα 2000, σελ. 78.

²¹Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, Michael Hardt, Antonio Negri, Ernesto Laclau, Manuel de Landa, Chantal Mouffe, Immanuel Wallerstein, Slavoj Zizek, *Η Απραγματοποίητη Δημοκρατία*, εκδόσεις : Futura, Οκτώβριος 2010, σελ. 12-13.

²²Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα 2009, ιδίως, 33-97.

προοπτικές των ιδεολογιών που αναπτύχθηκαν και εξελίχθηκαν από τον Διαφωτισμό έως σήμερα, όπως αυτές "καταστάλαξαν" τις τελευταίες δεκαετίες και, τελικά, επηρεάστηκαν και διαμορφώθηκαν από τα παγκόσμια σημασία γεγονότα του 1989-1990. Στη σημερινή, μεταβατική, φάση, η οποία από ορισμένους (από)-καλείται μετα-νεωτερικότητα (ή και μετα-μοντερνισμός)²³ και από άλλους, (πρώιμη) νεωτερικότητα ή ύστερη νεωτερικότητα²⁴- όροι που από μόνοι τους εμπεριέχουν μια αμφισβητήσιμη προεπιλογή- το μείζον διακύβευμα εντέλει είναι, *εάν το πρόταγμα της νεωτερικότητας θα θεωρηθεί χαμένη υπόθεση ή θα επιτύχει να ενσωματώσει και να διδαχθεί τα λάθη των υπερβολικών προγραμμάτων που προσπάθησαν να αρνηθούν την νεωτερικότητα*^{25, 26}.

Η σημερινή «κρίση» της νεωτερικότητας, σε κάθε περίπτωση, εκφράζεται ως αποκάλυψη της αδυναμίας να θεμελιωθεί ορθή πράξη σε κάποια *a priori* αντίληψη του ορθού²⁷. Η πλήθυνση του κοινωνικού, κυρίως, πεδίου, αλλά, και του πολιτικού τοιούτου και, ο ταυτόχρονος κατακερματισμός τους, είναι εξελιγμένα χαρακτηριστικά των σύγχρονων κοινωνιών και έχουν βαθιές συνέπειες για τις «κατασταλαγμένες» μορφές της ιδιότητας του πολίτη και της δημοκρατικής συμμετοχής, στις οποίες καταλήξαμε κατά τα μέσα του 20^{ου} αιώνα²⁸, αλλά και για την δομή του κοινωνικού κράτους.

Σήμερα λαμβάνουν χώρα μια σειρά αλλοιώσεων στα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του (φιλελεύθερου) δημοκρατικού και του (παραδοσιακού) κοινωνικού κράτους δικαίου, οι οποίες διασταυρώνονται με την ταυτόχρονη αλλοίωση των θεσμών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας²⁹. Πρόκειται, τελικά, για «κρίση» και αναζήτηση των πολιτικών, κοινωνικών και

²³Πρβλ. Kenneth Thompson, David Harvey σε συλλογικό τόμο, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα 2009 σελ. 325 επ.

²⁴Ξενοφών Κοντιάδης, *Δημοκρατία, Κοινωνικό Κράτος και Σύνταγμα στην ύστερη Νεωτερικότητα*, εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 47 επ.

²⁵J. Habermas, *Το μοντέρνο : Ένα ημιτελές έργο*, Λεβιάθαν τευχ. 1/1988 και σε Ξενοφών Κοντιάδης, ό.π., σελ. 47.

²⁶ό.π., Ξενοφών Κοντιάδης, σελ. 47.

²⁷Πρβλ. Κ. Σταμάτη, *Προβλήματα μιας μεταμοντέρνας αντίληψης της δικαιοσύνης*, Αξιολογικά, τεύχος : 4/1992, σελ. 58 επ.

²⁸Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, Michael Hardt, Antonio Negri, Ernesto Laclau, Manuel de Landa, Chantal Mouffe, Immanuel Wallerstein, Slavoj Zizek, *Η Απραγματοποίητη Δημοκρατία*, εκδόσεις : Futura, Οκτώβριος 2010 σελ. 12-13.

²⁹ό.π., Ξενοφών Κοντιάδης, σελ. 67.

οικονομικών εκείνων δομών που θα οδηγήσουν στον μετασχηματισμό του Φιλελεύθερου (δημοκρατικού), (παραδοσιακού) κοινωνικού κράτους δικαίου. Οι σύγχρονες κοινωνίες προσπαθούν να μετασχηματιστούν, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά, σε περισσότερο ανθρωποκεντρικές, αντιπροσωπευτικές και συμμετοχικές δομές προς ένα ενεργητικό πολιτικό και κοινωνικό κράτος, το οποίο και αυτό ενέχει, βέβαια, τους κινδύνους του-όπως τον κίνδυνο μεγαλύτερης συμμετοχής των "ικανών" σε σχέση με τους λιγότερο "ικανούς", οι οποίοι, προφανώς, και θα πρέπει να προστατευτούν ώστε να μην περιθωριοποιηθούν και να οδηγηθούμε ξανά στα ίδια άτοπα που οδήγησε το φιλελεύθερο παραδοσιακό κοινωνικό κράτος δικαίου-, αλλά, μπορεί να αποδειχθεί άκρως αποτελεσματικό και περισσότερο δίκαιο.

Αυτή είναι ή, τουλάχιστον, ήταν σχεδιασμένο να είναι, σύμφωνα με τους αρχικούς, προγραμματικούς, σχεδιασμούς του Προέδρου της Βενεζουέλας Hugo Chavez, η ριζοσπαστική (ήτοι ανθρώπινη και συμμετοχική, με επίκεντρο την «ενδογενή ανάπτυξη» και υπο-δομές άμεσης δημοκρατίας, βλ. κατωτ. Κεφάλαιο I.A.2.2, I.B.2 και Κεφάλαιο II) Τσαβική πολιτική, η οποία αποτυπώθηκε, καταρχήν, στο επαναστατικό Μπολιβαριανό Σύνταγμα της Βενεζουέλας (έτσι, κατά την γνώμη μου, δικαιολογείται και ο χαρακτηρισμός του ως επαναστατικού Συντάγματος) όπως, επίσης, και στα ειδικότερα προγράμματα εφαρμογής της πολιτικής Chavez και στον ρόλο που είχε καθοριστεί, βάσει του Συντάγματος και της πολιτικής του, να «διαδραματίσουν» οι συνεταιρισμοί και οι άλλες δομές κοινωνικής συμμετοχής στην Βενεζουέλα, όπως αναλυτικά θα εκτεθεί κατωτέρω.

Η ριζοσπαστικοποίηση³⁰ της πολιτικής αποτελεί, ίσως, την σημαντικότερη συμβολή του Μπολιβαριανού Συντάγματος στον διάλογο για τη «νεωτερικότητα σήμερα». Από την αρχή της διακυβέρνησης του ο Chavez φέρεται να αντιλήφθηκε την, περισσότερο εμφανή στο Δυτικό κόσμο σήμερα, «πλήθυνση» και τον ταυτόχρονο κατακερματισμό του «κοινωνικού προλεταριάτου» - βλ. για παράδειγμα την ανάπτυξη κινημάτων, όπως αυτού των «αγανακτισμένων πολιτών, που αναπτύσσονται στην Ευρώπη

³⁰Βλ. κατωτ. Κεφάλαιο I.A.2.2.

αλλά και στην Β. Αμερική, τα οποία αποτελούνται από πολίτες διαφορετικών «κοινωνικών στρωμάτων»- στο οποίο ο Chavez δεν συμπεριέλαβε αποκλειστικά τους εργοστασιακούς εργάτες αλλά και άλλες κατηγορίες κοινωνιών (προερχόμενες, κυρίως, από τα κατώτερα στρώματα βλ. κατωτ. Κεφάλαιο I.B.2.1, σελ. 30 επ.), αντιλαμβανόμενος, προφανώς, ότι δεν πρόκειται για μία απλή «ταξική» πάλη αυτή που εκτυλίσσεται σήμερα, αλλά, και «διαταξική» πάλη και, ενδεχομένως, και «ενδοταξική» πάλη.

Ακόμα όμως και αν αυτή η (πολιτική) αντίληψη του Προέδρου της Βενεζουέλας δεν αρκεί για να χαρακτηρίσουμε την πολιτική του επαναστατική, πάντως, είναι πράγματι επαναστατική η επικέντρωση αυτής της πολιτικής του στον άνθρωπο και στην κοινωνία (βλ. αναλυτικά κατωτέρω Κεφάλαιο I.A.2.2, I.B.2, II), αφού, σήμερα δεν μπορούμε να αγνοήσουμε πλέον το γεγονός ότι, οι παρατηρούμενες αλλοιώσεις του φιλελευθέρου δημοκρατικού και κοινωνικού κράτους δικαίου δεν μπορούν να υπαχθούν αποκλειστικά στη σημασιοδότηση της κρίσης του πολιτικού συστήματος, αλλά, *προσλαμβάνουν τη μορφή της αμφισβήτησης των ιδίων των θεμελίων του, δηλαδή της ικανότητας του να λειτουργεί ως ο βασικός και πλέον έγκυρος τόπος όπου συντίθεται πολιτικά, δηλαδή, συμβολίζεται η κοινωνία στο σύνολο της*³¹.

Τονιστέον ότι, τα ζητήματα που αναδείχθηκαν ως μείζονος σημασίας από την αρχή και καθ'όλη τη διάρκεια εξέλιξης της Μπολιβαριανής διαδικασίας, ήτοι το Σύνταγμα της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας, το οποίο τόσο συμβολικά, όσο και πραγματικά, αποτελεί την «Αρχή» της, η δημοκρατία, η οποία προσλαμβάνει το δικό της περιεχόμενο στην Βενεζουέλα, ως φαινόμενο περισσότερο συμμετοχικό με στοιχεία άμεσης δημοκρατίας, αλλά, και το κοινωνικό κράτος δικαίου, το οποίο, εξαρχής στην Βενεζουέλα απομακρύνθηκε από την παραδοσιακή του δομή, εισαγάγοντας στοιχεία ενεργητικής κοινωνικής συμμετοχής, εμπεριέχοντας την «υπόνοια» της μεταστροφής/ μετασχηματισμού του σε «κοινωνικό

³¹Ευάγγελος Βενιζέλος, *Το μέλλον της Δημοκρατίας και η αντοχή του Συντάγματος*, Αθήνα, εκδόσεις : Πόλις, Αθήνα 2003, σελ. 29, βλ. σε Ξενοφών Κοντιάδης, *Δημοκρατία, Κοινωνικό Κράτος και Σύνταγμα στην ύστερη Νεωτερικότητα*, εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 62.

κράτος πρόληψης»³², αποτελούν στο σύνολο τους (και τα τρία) τα μείζονα διακυβεύματα της σύγχρονης πολιτείας³³.

I. Η ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ ΣΤΟΝ ΔΙΑΛΟΓΟ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΣΗΜΕΡΑ»

A. Η «ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ ΣΗΜΕΡΑ»

A.1. Η ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑΝΙΚΗ «ΑΦΗΓΗΣΗ»³⁴ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η σημερινή πολιτική, οικονομική και κοινωνική κατάσταση στη Βενεζουέλα παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον από πολλές απόψεις. Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης το ενδιαφέρον μας στρέφεται στην τοποθέτηση της στο επίκεντρο του διαλόγου για την «νεωτερικότητα σήμερα»³⁵. Πρόκειται για έναν διάλογο, ο οποίος, έχει αναπτυχθεί και εξακολουθεί σήμερα να λαμβάνει χώρα χιλιόμετρα μακριά από την Λατινική Αμερική όπου βρίσκεται η Βενεζουέλα, απασχολώντας, κυρίως, την ευρωπαϊκή διάνοηση, και, ο οποίος, κατά βάση, ερείδεται σε παγκόσμιας εμβέλειας, ιστορικά γεγονότα, που συνέβησαν στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του 1980 με αρχές της δεκαετίας του 1990 –πτώση του τείχους στο Βερολίνο, κατάρρευση του κουμμουνισμού στη Ρωσία και στην Ανατολική Ευρώπη, ίσως και στην Αφρική, η ήττα των Σαντινίστας στην Νικαράγουα³⁶– Η απόσταση, γεωγραφική, ιστορική και πολιτισμική της Βενεζουέλας από τον χώρο και τα γεγονότα, στα οποία, κατά βάση,

³²Ξενοφών Κοντιάδης, *Δημοκρατία, Κοινωνικό Κράτος και Σύνταγμα την εποχή της ύστερης νεωτερικότητας*, εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 124-144.

³³ό.π., Ξενοφών Κοντιάδης, σελ. 62.

³⁴«Αφηγήσεις» αποκαλεί ο Ζαν Φρανσουάζ Λιοτάρ τις μυριάδες ιστορίες που επινοούμε για να δώσουμε νόημα στη ζωή μας και οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με την επιστημονική, αντικειμενική και αμερόληπτη γνώση. Οι αφηγήσεις υπάρχουν για να μας προσφέρουν υπαρξιακές και ιδεολογικές παραμυθίες και σε αντίθεση με τις επιστημονικές αλήθειες, όσο προχωράει ο χρόνος, μεταβάλλονται άρδην από τον τοπικό, ουσιαστικό και προσωπικό μας περίγυρο βλ. σχετ. Συλλογικό τόμο, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, Αθήνα, εκδόσεις : Σαββάλας, 2009, σελ. 482-483. Εν προκειμένω η λέξη χρησιμοποιείται υπό την έννοια ότι η Μπολιβαριανή (υπό την Προεδρία Chavez) διαδικασία βρίσκεται σε εξέλιξη και επομένως κάποια από τα συμπεράσματα/κριτικές μας σχετικά με αυτήν είναι πιθανόν στο μέλλον να μεταβληθούν.

³⁵Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα 2009.

³⁶Peter Bohmer, *Venezuela: Socialism for the 21st Century*, Αύγουστος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

ερείδεται ο διάλογος για την «νεωτερικότητα σήμερα» αποτελεί το ενδιαφέρον του πράγματος, δεδομένης, σε κάθε περίπτωση, της σύγχρονης εποχής της παγκοσμιοποίησης, η οποία, όχι μόνο επιτρέπει την τοποθέτηση της Βενεζουέλας σε έναν διάλογο που από καιρού έχει «ανοίξει» (κυρίως) στην Ευρώπη, αλλά, και την προαγωγή του διαλόγου βάσει του Βενεζουελάνικου παραδείγματος του «Σοσιαλισμού στον 21^ο αιώνα», το οποίο οπωσδήποτε παρέχει σε αυτόν χρήσιμες εμπειρίες και συμπεράσματα.

Σε ένα δεύτερο, εξάλλου, επίπεδο, η απομάκρυνση του Βενεζουελάνικου σοσιαλισμού, «Σοσιαλισμού του 21^{ου} αι.», από την «ταξική ανάλυση»- την κλασική μαρξιστική έμφαση στην ταξική πάλη ως κινητήρια δύναμη της Ιστορίας και της εργατικής τάξης ως φορέα της σοσιαλιστικής αλλαγής- την οποία (απομάκρυνση), επίσης, «υποστηρίζουν» κλασσικοί μεταμαρξιστές, όπως ο Zhan Francois Liotar στη Γαλλία και οι Ernesto Laclau και Chantal Mouffre στην Βρετανία³⁷, η σημασία που ο Πρόεδρος Chavez αποδίδει στην διεθνή θέση της Βενεζουέλας, η στροφή της στην τεχνολογία καθώς και άλλα φαινόμενα που αναπτύσσονται στην σύγχρονη Βενεζουελάνικη πρακτική, επιτρέπουν την τοποθέτηση του βενεζουελάνικου παραδείγματος σε όλες τις σύγχρονες συζητήσεις για την νεωτερικότητα σήμερα, αλλά, και τον μετα-μοντερνισμό, την σύμμιξη του μεταμοντερνισμού με τον μεταμαρξισμό³⁸ και όλη την σχετική προβληματική, κάτι που θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο περαιτέρω μελέτης και, πάντως, αποδεικνύει ότι η Μπολιβαριανή Δημοκρατία είναι ένα «σύμπτωμα» -όπως ο Marx έλεγε για την θρησκεία-δηλαδή μια πραγματικότητα ή ένα ιστορικό φαινόμενο που αντανakλά τις σύγχρονες συνθήκες και περιλαμβάνει ένα σύνολο πολιτικών προδιαθέσεων που τις αντανakλούν.

Με άλλα λόγια, το Μπολιβαριανό παράδειγμα δεν αποτελεί παράδειγμα (από πολιτειακής, πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής άποψης), νεόφερτο αλλά, ούτε, και παρωχημένο, αποτελεί προσπάθεια εξισορρόπησης δυνάμεων και ταξικής ανακατανομής, που με διαφορετικές

³⁷Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα 2009, σελ. 349.

³⁸ό.π., Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, σελ. 344-351.

ταχύτητες, μορφές και ρυθμούς εκτυλίσσεται σήμερα, όχι μόνο στην Βενεζουέλα, αλλά, σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ας σημειωθεί στο σημείο αυτό, ότι ο Richard Haas σε άρθρο του στο *Foreign Affairs*³⁹, στο οποίο -πηγαίνοντας ένα βήμα παραπέρα- πραγματεύεται την σημερινή διαπλοκή των διεθνών σχέσεων υπό το πρίσμα του μεταμοντερνισμού και της α-πολικότητας, ήτοι της διάχυσης, αντί της συγκέντρωσης, της δύναμης και της επιρροής των εθνικών κρατών, η οποία ολοένα και περιορίζεται την ώρα που αυξάνεται η δύναμη και επιρροή άλλων «παικτών» (π.χ. περιφερειακών κρατών, πολυεθνικών, ΔΝΤ κλπ) τοποθετεί, μεταξύ άλλων, την Βενεζουέλα στους παράγοντες διάσπασης της συγκεντρωτικής εξουσίας των έξι μεγάλων δυνάμεων, θεωρώντας την «παίκτη» με δική του μεγάλη εξουσία, γεγονός που ενισχύει την παρουσία της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας στις σχετικές περί νεωτερικότητας ή και μετα-νεωτερικότητας (ή μεταμοντερνισμού) συζητήσεις, δεδομένου, μάλιστα, ότι η δύναμη και η επιρροή της φέρεται, ούτως ή άλλως, να εκφεύγει των συννοριακών της ορίων.

Σε κάθε περίπτωση, ο διάλογος για την «νεωτερικότητα σήμερα» και το παράδειγμα της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας, επιβεβαιώνουν την σύνδεση της δημοκρατικής ιδέας σε κάθε επιμέρους κρατική, εθνική ή υπερεθνική, οντότητα, με την αντίληψη του πολιτικά επιθυμητού επιβεβαιώνοντας, περαιτέρω, το λεχθέν ότι η δημοκρατική «αφήγηση»⁴⁰ είναι η μοναδική «αφήγηση», που νομιμοποιείται να πλαισιώσει τις αντικρουόμενες «αφηγήσεις» της σύγχρονης εποχής⁴¹.

A.1.1 Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΣΗΜΕΡΑ»

Με τον όρο «νεωτερικότητα» εννοούμε την σημερινή, ξεχωριστή, μορφή κοινωνικής ζωής που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες, έχει τις ρίζες

³⁹Richard N. Haas, *The Age of Nonpolarity, What Will Follow U.S. Dominance*, *Foreign Affairs*, May/June 2008.

⁴⁰Σχετ. με τον όρο «αφήγηση», βλ. υποσημ. 31.

⁴¹Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα 2009, σελ. 70.

της στις νεότερες κοινωνίες που άρχισαν να εμφανίζονται στην Ευρώπη τον 15^ο αιώνα, μορφοποιήθηκε σημαντικά στον Διαφωτισμό (τον 18^ο αι.), ταυτίστηκε με την Βιομηχανική Επανάσταση και τις ουσιώδεις σε πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο αλλαγές, που αυτή επέφερε τον 19^ο αι. και εξελίχθηκε σε παγκόσμιο φαινόμενο τον 20^ο αι. με την είσοδο μη ευρωπαϊκών κοινωνιών (π.χ. Ιαπωνία) στον χώρο των ανεπτυγμένων (Βιομηχανικά) χωρών⁴². Ο διάλογος για την «νεωτερικότητα σήμερα» αφορά στη διάρκεια και τις προοπτικές των νεότερων πολιτικών και οικονομικών μορφών⁴³. Ειδικότερα :

Μετά τις καθεστωτικές, παγκόσμιας εμβέλειας και σημασίας αλλαγές στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη το 1989-1990, ο Francis Fukuyama (πρώην Υποδιευθυντής και μεταγενέστερα Σύμβουλος του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ) έσπευσε να μιλήσει για «*το τέλος της Ιστορίας, δηλαδή το τελευταίο σημείο Ιδεολογικής εξέλιξης του ανθρώπου και της παγκόσμιας εφαρμογής της δυτικής Φιλελεύθερης Δημοκρατίας ως την τελική μορφή ανθρώπινης διακυβέρνησης*»⁴⁴. Σύμφωνα με αυτόν, ο Φιλελευθερισμός είναι η νικήτρια ιδεολογία αφού οι μεγαλύτεροι εχθροί του κατά τον 20^ο αι, ο φασισμός και ο κουμμουνισμός, έχουν εκλείψει.

Όπως αργότερα υποστήριξε ο Francis Hayek: «*..σε ότι αφορά την σχολή με την μεγαλύτερη κάποτε επιρροή, το παράδειγμα του μεγαλύτερου κοινωνικού πειράματος της εποχής μας ήταν αποφασιστικό: το παράδειγμα της Ρωσίας σκότωσε τον μαρξισμό στον Δυτικό κόσμο*»⁴⁵. Αντίθετα, ο Alex Callinicos, κλασσικός μαρξιστής, θεωρεί πως η υπαρκτή φιλελεύθερη δημοκρατία έχει αποτύχει και μάλιστα ως προς όλες τις υποσχέσεις της, ήτοι, της συμμετοχής, του ελέγχου από τα κάτω, της ελευθερίας στην μεταρρύθμιση⁴⁶ και προτείνει την εφαρμογή ενός συστήματος

⁴²Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα 2009, σελ. 16-17.

⁴³ό.π., Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, σελ. 15.

⁴⁴Francis Fukuyama, *The End of History?*, The National Interest, vol. 16 (Summer), 1989, σελ.3, βλ. σε David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 304.

⁴⁵Φ.Α.Χάγιεκ, *Το Σύνταγμα της Ελευθερίας*, εκδόσεις : Καστανιώτη, Αθήνα 2008, σελ. 359.

⁴⁶Alex Callinicos, *The Revenge of History: Marxism and The East European Revolutions*, Polity Press, Cambridge, 1991, σελ. 108-109, βλ. σε David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις: Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 310-311.

«σοσιαλισμού από κάτω», ο οποίος βρίσκεται σε αντίθεση με τον κρατικό σοσιαλισμό που επικράτησε στην ΕΣΣΔ και το Ανατολικό Μπλόκ.

Για τον Fukuyama, η νεωτερικότητα δεν είναι τίποτα άλλο, παρά ο ανασχηματισμός του κόσμου βάσει των φιλελεύθερων αρχών. Για τον Callinico, όμως, νεωτερικότητα είναι η καπιταλιστική νεωτερικότητα. Ο Anthony Giddens από την άλλη είναι από αυτούς που αρνήθηκαν την ταύτιση του νεωτερισμού με τον Φιλελευθερισμό, όπως ο Fukuyama, αλλά και την ταύτιση αυτού, ήτοι του Φιλελευθερισμού, με τον καπιταλισμό, όπως ο Callinicos⁴⁷.

Έτσι, σε αντίθεση με τους ανωτέρω, ο Giddens, ο οποίος θεωρεί ότι, τόσο η ανεξέλεγκτη επιδίωξη της καπιταλιστικής εξάπλωσης, όσο και η διατήρηση των κρατικών σοσιαλιστικών κοινωνιών, είναι χιμαιρική επιλογή, προτείνει την πολυδιάστατη προσέγγιση της νεωτερικότητας, η οποία αποτελείται από τέσσερις θεσμικές διαστάσεις⁴⁸, η πρώτη δε από αυτές είναι ο καπιταλισμός. Για τον Giddens *η αναθεώρηση του σοσιαλισμού μετά τις επαναστάσεις 1989-1990 σημαίνει την ανακάλυψη εναλλακτικών θεσμικών πλαισίων για κάθε μία από τις διαστάσεις της νεωτερικότητας*, θεώρηση η οποία μπορεί να μας οδηγήσει πέρα από την νεωτερικότητα⁴⁹. Έτσι, ο Giddens φαίνεται να αναζητά ένα εναλλακτικό πλαίσιο για τον καπιταλισμό.

Οι παραπάνω θέσεις αποτελούν την βάση του «ανοικτού», ακόμα, διαλόγου για την «νεωτερικότητα σήμερα» και αναμφισβήτητα κατευθύνουν τη σημασία των ανατολικοευρωπαϊκών επαναστάσεων προς την παραδοχή δύο τουλάχιστον γεγονότων, η Ιστορία δεν έφθασε στο τέλος της και οι ιδεολογίες δεν έχουν πεθάνει. Τόσο ο φιλελευθερισμός όσο και ο μαρξισμός παραμένουν ιδεολογίες ζωντανές και, ναι μεν, ο Φιλελευθερισμός έχει το προβάδισμα και ο μαρξισμός ακολουθεί αλλά και οι δύο «σχολές» έχουν βασικές ατέλειες οι οποίες οδήγησαν σε νέες προτάσεις, όπως αυτή του Giddens για την πολυδιάστατη νεωτερικότητα⁵⁰.

⁴⁷Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα 2009, σελ. 58.

⁴⁸ό.π., Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, σελ. 58-59.

⁴⁹ό.π., Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, σελ.61.

⁵⁰ό.π., Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, σελ.59-62.

A.1.2 Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΩΣ Η ΠΡΟΝΟΜΙΟΥΧΟΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΕΠΙΘΥΜΗΤΟΥ

Σύμφωνα με τον David Held, η δημοκρατία πρέπει να γίνει κατανοητή ως η προνομιούχος αντίληψη του πολιτικά επιθυμητού, αφού θεωρητικά, τουλάχιστον, προσφέρει μια μορφή πολιτικής ζωής στην οποία υπάρχουν αμερόληπτοι και δίκαιοι τρόποι διαπραγμάτευσης, όσον αφορά τις αξίες και τις αντιπαραθέσεις πάνω σε αυτές⁵¹.

Για τον Φιλελεύθερο Fukuyama το πολιτικά επιθυμητό βρίσκεται στον μετασχηματισμό του σύγχρονου κόσμου με βάση τις φιλελεύθερες αρχές. Το άτομο -ευρισκόμενο στο επίκεντρο αυτού του μετασχηματισμού- είναι ελεύθερο και ίσο όταν μπορεί να επιδιώξει την πραγματοποίηση των σκοπών που έχει θέσει με βάση το ατομικό του συμφέρον. Οι κλασσικοί μαρξιστές, όπως, άλλωστε και ο Callinicos υπερασπίζονται συγκεκριμένους κοινωνικούς ή συλλογικούς σκοπούς και μέσα. Η ισότητα, η ελευθερία και η δικαιοσύνη μπορούν να πραγματοποιηθούν με την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και πάντως όχι σε έναν κόσμο όπου επικρατεί η ατομική ιδιοκτησία και την καπιταλιστική οικονομία⁵².

Για τον Giddens, ο οποίος αν και θεωρεί σημαντική την συμβολή του Marx αναγνωρίζει κενά στην σκέψη του, η εργατική τάξη αποτέλεσε έναν μόνο από τους παράγοντες συλλογικής αντίδρασης στην εποχή της νεωτερικότητας. Ταυτίζοντας τον καπιταλισμό με την νεωτερικότητα και τους αγώνες της εργατικής τάξης με καθολικά, προοδευτικά συμφέροντα, παραβλέπουμε ότι υπάρχουν μορφές πολιτικής που δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές μονάχα από ταξική οπτική και επίσης, ότι η σύγχρονη ανάγνωση της νεωτερικότητας θα πρέπει να υιοθετεί μια ευρύτερη οπτική από τα εργατικά συμφέροντα. Παράλληλα, ο Giddens αποδίδοντας μεγάλη σημασία στην συνεργασία κρατών και κοινωνιών, στις οποίες αναγνωρίζει δυνατότητα αυξημένης δημοκρατικής συμμετοχής (π.χ. ομάδες και

⁵¹Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα, σελ. 69-70.

⁵²ό.π., Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, σελ. 67-68.

κινήματα που έχουν αποκτήσει μεγαλύτερη αυτονομία ως αποτέλεσμα της εξασθένησης παλαιών κρατικών δομών) και στην διαπλοκή εθνικού και διεθνούς στη διαμόρφωση της νεωτερικής εποχής ξεπερνά την υπόθεση ότι η κοινωνική αλλαγή θα προέλθει από τις δομές της εξουσίας (Φιλελευθερισμός) ή τις παραγωγικές σχέσεις (Μαρξισμός)⁵³. Ουσιαστικά, αναζητά τον «τρίτο δρόμο»⁵⁴ στον αντίποδα του Καπιταλισμού με τον κρατικό σοσιαλισμό προς την κατεύθυνση μιας «ανθρώπινης και κοινωνικά δίκαιης τάξης πραγμάτων».

Η εν λόγω πρόταση του Giddens, πέρα από τον θεωρητικό της χαρακτήρα, τις ασάφειες που οπωσδήποτε περιέχει και την έντονη κριτική που έχει δεχθεί, αποτελεί σύμφωνα και με τον ίδιο τον συγγραφέα μια εναλλακτική επιλογή στη νεοφιλελεύθερη πρόταση. ο «Τρίτος Δρόμος», σύμφωνα με τον συγγραφέα του ομώνυμου βιβλίου⁵⁵, Anthony Giddens, προσπαθεί να υπερβεί την παραδοσιακή Αριστερά και την παλαιά σοσιαλδημοκρατία και να γίνει ουσιαστικό αντίβαρο στο νεοφιλελευθερισμό⁵⁶.

A.2. Η ΠΡΟΤΑΣΗ CHAVEZ, ΠΡΟΣ ΕΝΑ «ΤΡΙΤΟ ΔΡΟΜΟ»;

A.2.1. ANTHONY GIDDENS – HUGO CHAVEZ ΜΙΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΣΑ ΣΥΜΠΤΩΣΗ

Μια τέτοια πρόταση στην εποχή της (ύστερης) νεωτερικότητας που διανύουμε αποτελεί και ο Τσαβικός «Σοσιαλισμός του 21^{ου} αι.», που αποτελεί πρόταση μετάβασης σε ένα πολιτικο-οικονομικό σύστημα που θυμίζει σε κάποια σημεία, χωρίς, βέβαια, να ταυτίζεται, τον «Τρίτο Δρόμο» του A.Giddens- προς επιβεβαίωση της ρήσης του Karl Marx, ότι «η ιστορία

⁵³Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα, σελ.62-64.

⁵⁴Anthony Giddens, *Ο Τρίτος Δρόμος : Η Ανανέωση της Σοσιαλδημοκρατίας*, Εκδόσεις : Πόλις, Αθήνα 1998.

⁵⁵ό.π., Anthony Giddens, Αθήνα 1998.

⁵⁶ό.π., Anthony Giddens, Αθήνα 1998.

δεν γράφεται πάντοτε υπό τις συνθήκες που επιλέγει κανείς, καθώς είναι συχνά αποτέλεσμα συνθηκών που προέρχονται από το παρελθόν⁵⁷.

Πράγματι, αν και θα ήταν παρακινδυνευμένο από πολλές απόψεις, να προβούμε σε οποιαδήποτε περαιτέρω συσχέτιση της πρότασης του Ευρωπαίου στοχαστή Giddens, η οποία, κατά κύριο λόγο απευθύνεται στην Ευρωπαϊκή Κεντροαριστερά με το Τσαβικό εγχείρημα, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε : α) την χρονική σύμπτωση των δύο προτάσεων –ο «Τρίτος Δρόμος» εκδόθηκε και κυκλοφόρησε το έτος 1998, όταν ο Hugo Chavez εκλέχθηκε στην Προεδρία της Βενεζουέλας και άρχισε να συγκεκριμενοποιεί τις προτάσεις του για σοσιαλιστικό μετασχηματισμό, β) την πρόταξη ενός πολιτικο-οικονομικού συστήματος αντίβαρου στον νεοφιλελευθερισμό, γ) την αναθεώρηση της έννοιας του ριζοσπαστισμού, που παλαιότερα όρθωνε την Αριστερά, έναντι στην Δεξιά, ενώ σήμερα φέρεται να υποδηλώνει την υπέρβαση από παλαιού τύπου αριστερές αντιλήψεις (για τον Giddens μια ανανεωμένη σοσιαλδημοκρατία πρέπει να τοποθετείται αριστερά του κέντρου και στην Βενεζουέλα, όμως, η στροφή προς τον ριζοσπάστη αριστερό Τσάβες δεν σημαίνει τίποτα λιγότερο από την ξεκάθαρη απόρριψη των παλαιών κομμάτων⁵⁸, ήτοι η απόρριψη πάνω από όλα της κεντροαριστεράς *Acción Democrática*, βλ. Κατωτ. Κεφάλαιο I.B.1., σελ. 25), δ) την πρόταξη -και στις δύο περιπτώσεις- της δημοκρατικότητας ή εκδημοκρατισμού του συστήματος, την εφαρμογή μιας νέας πολιτικής, η οποία ορίζει την ισότητα ως συμπερίληψη και την ανισότητα ως αποκλεισμό, στοιχεία κοινά και στις δύο προτάσεις. Ανεξαρτήτως πάντως των ανωτέρω, είναι βέβαιον ότι το Τσαβικό εγχείρημα βρίσκεται προς την κατεύθυνση ενός τρίτου δρόμου και, στο βαθμό που το εγχείρημα αυτό αφορά στη διάρκεια και τις προοπτικές των νεότερων πολιτικών και οικονομικών μορφών, καθίσταται επίκαιρο στον σύγχρονο διάλογο για τη «νεωτερικότητα σήμερα»⁵⁹.

⁵⁷Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, International Publishers, New York 1963, σελ. 15, Ελλην. Έκδ. Καρλ Μαρξ, *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, εκδόσεις : Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987.

⁵⁸J.L.MacCoy, *Chavez and the End of Patriarchy in Venezuela*, Journal of Democracy, Vol 10, No.3, 1999, σελ. 64.

⁵⁹Συλλογικός τόμος, Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα 2009, σελ.15.

A.2.2. Η ΠΡΟΤΑΣΗ CHAVEZ

Ο Hugo Chávez συνόψισε την Ιδεολογία του Μπολιβαριανού Κινήματος σε συνέντευξη του που παραχώρησε το 1996⁶⁰: «..Το Μπολιβαριανό κίνημα γεννήθηκε στις παραγκουπόλεις πριν από 15 χρόνια όταν μία ομάδα στρατιωτών κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο εχθρός δεν είναι ο κουμμουνισμός αλλά ο ιμπεριαλισμός. Για πολλά χρόνια εργαστήκαμε προσεκτικά ώστε να αναπτύξουμε ένα εθνικιστικό, πατριωτικό κίνημα με το ένα χέρι στις παραγκουπόλεις και το άλλο στους δρόμους...Το τρέχον πολιτικό μοντέλο έχει τραυματιστεί θανάσιμα και καμία αξιόπιστη εναλλακτική μπορεί να υπάρξει χωρίς την κατάρριψη του αστικού, νέο-φιλελεύθερου συστήματος που έχει εγκατασταθεί στην Βενεζουέλα από το 1945. Στο δικό μας μοντέλο δημοκρατίας ...θα πρέπει να υπάρχει άμεση δημοκρατία, λαϊκή κυβέρνηση με λαϊκές αντιπροσωπείες και κονγκρέσσο, όπου ο λαός θα έχει το δικαίωμα να μετακινεί, να θυσιάζει και να ανακαλεί τους εκλεγμένους αξιωματούχους..».

Ακόμη και σε αυτό το μικρό απόσπασμα υπάρχουν σημεία που μπορούν να οδηγήσουν σε διαφορετικές κατευθύνσεις. Για τους σοσιαλιστές υπάρχει η υπόσχεση για άμεση δημοκρατία. Για τους εθνικιστές είναι μία σύντομη πατριωτική, αντι- ιμπεριαλιστική. Ωστόσο, η καρδιά του προβλήματος βρίσκεται στην ειδικότερη αναφορά στην κατάρρευση του υπάρχοντος (εννοείται πριν το 1996, οπότε και η ομιλία) νεοφιλελεύθερου πολιτικού συστήματος. Μετά από μια περίπλοκη και μακρόχρονη διαδικασία μετάβασης που συνδυάστηκε αντιφατικά με την εφαρμογή του νεοφιλελεύθερου μοντέλου, τώρα η Βενεζουέλα, όπως και το μεγαλύτερο μέρος των χωρών της περιοχής κυβερνούνται από αριστερά κινήματα.

«Πρέπει να επανεφεύρουμε το σοσιαλισμό» – υποστήριξε ο Chavez μιλώντας στο κλείσιμο του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ στο Πόρτο Αλλέγκρε, τον Ιανουάριο του 2005. «Δεν μπορεί να είναι το είδος του σοσιαλισμού που είδαμε στη Σοβιετική Ένωση», τόνισε ο Chavez, «αλλά θα προβάλλει καθώς θα αναπτύσσουμε συστήματα που στηρίζονται στη

⁶⁰Mike Gonzalez, *Venezuela: Many steps to come*, International Socialism Journal, 2004, τευχ. 104.

συνεργασία, και όχι στον ανταγωνισμό. «Όμως δεν μπορούμε να προσφύγουμε στον κρατικό καπιταλισμό, που θα αποτελούσε την ίδια διαστροφή με τη Σοβιετική Ένωση. Πρέπει να διεκδικήσουμε το σοσιαλισμό ως θέση, ως πρόταγμα και ως διαδρομή, αλλά ένα νέο τύπο σοσιαλισμού, έναν ανθρωπιστικό σοσιαλισμό, που θέτει πάνω από τα πάντα τους ανθρώπους και όχι τις μηχανές ή το κράτος»⁶¹.

Η κοινωνική αλλαγή σύμφωνα με τον Chavez δεν θα προέλθει ούτε «από τα άνω», από την διεύθυνση από το κράτος, γιατί στην περίπτωση αυτή ο κρατικός καπιταλισμός ταυτίζεται επί της ουσίας με τον κρατικό σοσιαλισμό, τον οποίο ρητώς απορρίπτει, ούτε από την επέκταση των μέσων παραγωγής, αλλά στο κέντρο της θα βρίσκονται οι άνθρωποι. Από τα παραπάνω δύο αποσπάσματα καθίσταται σαφές ότι το γενικό ιδεολογικό πλαίσιο του εγχειρήματος Chavez τίθεται ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό και στον κρατικό σοσιαλισμό και υπεραμύνεται ενός συστήματος (περισσότερο) ανθρωπίνου σοσιαλισμού, αφού τοποθετεί την ανθρωπίνη ανάπτυξη και πρακτική στο επίκεντρο αυτού, με παράλληλη προσπάθεια υπέρβασης του καπιταλισμού, τον οποίο δεν φαίνεται να απορρίπτει ευθύς εξ αρχής (βλ. σχετ. κατωτέρω) παρά μόνο υπό το ενδεχόμενο ενός κρατικού καπιταλισμού, τον οποίο εξομοιώνει με τον κρατικό σοσιαλισμό της πρώην ΕΣΣΔ και επομένως θεωρεί καταστροφικό.

Σοσιαλδημοκρατικά κινήματα, εξάλλου, από το 1945 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, αλλά, και αργότερα, μέχρι και σήμερα, αποδέχτηκαν έναν κάποιο βαθμό κρατικής παρέμβασης στην οικονομία-και από άποψη διαχείρισης και από άποψη ιδιοκτησίας, κάτι που «επέτρεψε» και ο ίδιος ο Chavez, αν και δεν συνιστά απαραίτητως, τουλάχιστον όχι από μόνο του, σοσιαλιστικό πρόγραμμα. Ας θυμηθούμε ότι ο Κευνς αν και σε ολόκληρο τον βίο του υπήρξε οπαδός του Φιλελεύθερου Κόμματος, θεώρησε την κρατική παρέμβαση ως μια εμπειρική και πραγματιστική πολιτική⁶².

⁶¹Michael A. Lebowitz, *Build it Now: Socialism for the Twenty-First Century*, New York: Monthly Review Press, 2006, σελ. 109.

⁶²Eric Hobsbawn, *Στους ορίζοντες του 21^{ου} Αιώνα μετά την εποχή των άκρων (συνομιλία με τον Antonio Polito)*, εκδόσεις : Θεμέλιο, Αθήνα 2000, σελ.117.

Περιέργως, ο Λένιν ήταν εκείνος που συνειδητοποίησε ότι η εθνικοποίηση της βιομηχανίας δεν αποτελούσε από μόνη της επαναστατική πράξη⁶³.

Περαιτέρω, αν και ριζοσπαστισμός σημαίνει για τον Giddens μια πολιτική τοποθέτηση πέρα από το κέντρο, αριστερά του κέντρου (βλ. ανωτ. Κεφάλαιο I.A.2.1), και παρ-ομοίως για τον σοσιαλιστή Chavez, η εγκατάλειψη της παλαιάς κεντροαριστεράς (αυτονοήτως και της κεντροδεξιάς), για τον Βενεζουελάνο Πρόεδρο, ριζοσπαστισμός σημαίνει και κάτι άλλο, αρκετά διαφορετικό, σημαίνει αυτό που έλεγε ο Marx να αδράχνεις την ρίζα των πραγμάτων, η οποία όσον αφορά τον άνθρωπο είναι ο ίδιος του ο εαυτός⁶⁴. Με άλλα λόγια, τη νέα σοσιαλιστική κοινωνία του Chavez θα την ορίσουν οι άνθρωποι, η ανθρώπινη ανάπτυξη και πρακτική – μια έννοια που μπορούμε να διακρίνουμε καθαρά τόσο στο παραπάνω απόσπασμα της ομιλίας του, όσο και έμπρακτα στο Μπολιβαριανό Σύνταγμα της Βενεζουέλας, που υιοθετήθηκε το 1999.

Σύμφωνα, εξάλλου, με το άρθρο 299 του Μπολιβαριανού Συντάγματος, στόχος μιας ανθρώπινης κοινωνίας πρέπει να είναι η «εξασφάλιση της συνολικής ανθρώπινης ανάπτυξης». Στη διάταξη του άρθρου 20 τονίζεται ότι «καθένας δικαιούνται την πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του». Το άρθρο 102 εστιάζει στην «ανάπτυξη του δημιουργικού δυναμικού κάθε ανθρώπου και την πλήρη άσκηση της προσωπικότητάς του σε μια δημοκρατική κοινωνία» – το θέμα της ανθρώπινης ανάπτυξης διαπερνά όλα τα άρθρα του Μπολιβαριανού Συντάγματος⁶⁵.

Όμως δεν είναι μόνο αυτό. Το σύνταγμα αυτό εστιάζει επίσης στο ζήτημα του πώς αναπτύσσουν οι άνθρωποι τις δυνατότητες και τις ικανότητές τους – πώς δηλαδή προκύπτει η συνολική ανθρώπινη ανάπτυξη. Το άρθρο 62 του Συντάγματος διακηρύσσει ότι η συμμετοχή του λαού στη

⁶³Eric Hobsbawn, *Στους ορίζοντες του 21^{ου} Αιώνα μετά την εποχή των άκρων* (συνομιλία με τον Antonio Polito), εκδόσεις : Θεμέλιο, Αθήνα 2000, σελ.117.

⁶⁴Βλ. Karl Marx σε Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών : Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

⁶⁵Michael A. Lebowitz, *Ανακαλύπτοντας εκ νέου τον Σοσιαλισμό και Ανακτώντας τον Μάρξ*, Τεύχος 112, Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2010, http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1118&Itemid=29 (τελευταία ενημέρωση 6-1-2012).

«διαμόρφωση, την εκτέλεση και τον έλεγχο της διαχείρισης των δημόσιων υποθέσεων είναι ο αναγκαίος δρόμος για την επίτευξη της εμπλοκής που θα εξασφαλίσει την πλήρη ανάπτυξή τους, τόσο την ατομική, όσο και τη συλλογική». Ο *αναγκαίος δρόμος*, η ίδια έμφαση σε μια δημοκρατική, συμμετοχική και πρωταγωνιστική κοινωνία, είναι, επίσης παρούσα στην οικονομική σφαίρα, και γι' αυτό το λόγο το άρθρο 70 του Συντάγματος υπογραμμίζει την «αυτο-διαχείριση, τη συν-διαχείριση, τους συνεταιρισμούς σε όλες τις μορφές» και γι' αυτόν, επίσης, τον λόγο, ο στόχος του άρθρου 102 του Συντάγματος για την «ανάπτυξη του δημιουργικού δυναμικού κάθε ανθρώπινης ύπαρξης» δίνει έμφαση στην «ενεργό, συνειδητή και ομαδική συμμετοχή»⁶⁶.

Η εστίαση στην ανθρώπινη ανάπτυξη και την πρακτική και την ενεργό συμμετοχή ως «αναγκαίος δρόμος», αποτελούσε στοιχείο-κλειδί στην ανάλυση του Μαρξ. Ο Μαρξ οραματίστηκε έναν «πλούσιο άνθρωπο», που θα είχε αναπτύξει τις δυνατότητες και τις ικανότητές του σε σημείο ώστε να είναι σε θέση «να αντλεί ικανοποίηση με ένα πολύπλευρο τρόπο», «ο πλούσιος άνθρωπος προικισμένος βαθιά με όλες τις αισθήσεις»⁶⁷. «Στη θέση του πλούτου και της φτώχειας της πολιτικής οικονομίας», ο Μαρξ πρότεινε: «να δημιουργηθεί ο πλούσιος άνθρωπος και η πλούσια ανθρώπινη ανάγκη»⁶⁸.

Τα παραπάνω αποτελούν το γενικό ιδεολογικό πλαίσιο της Μπολιβαριανής Διαδικασίας, όπως συνηθίζεται να ονομάζεται το εγχείρημα της μετάβασης στον «Σοσιαλισμό του 21^{ου} αιώνα». Ακολουθώντας, παρατίθενται τα μέτρα πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής μεταρρύθμισης που αποτελούν τους φορείς της παραπάνω μετάβασης, όπως έχουν θεσπισθεί στον Καταστατικό Χάρτη της Χώρας, το Σύνταγμα της Βενεζουέλας, η θέσπιση του οποίου αποτέλεσε πρώτο μέλημα του Chavez μετά την εκλογή του στην Προεδρία της Βενεζουέλας το 1998.

⁶⁶Michael Lebowitz, *Build it Now: Socialism for the Twenty-First Century*, New York 2006, Monthly Review Press.

⁶⁷Karl Marx, Frederick Engels, *Collected Works*, Vol. 3, New York: International Publishers, 1975 και σε http://www.theseis.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1118 (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

⁶⁸ό.π., Karl Marx, Frederick Engels, New York: International Publishers, 1975.

B. Η ΜΠΟΛΙΒΑΡΙΑΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑΣ

B.1. ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΠΟΛΙΒΑΡΙΑΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑΣ

Σχετικά με την πολιτική κατάσταση στην Βενεζουέλα πριν την εκλογή και ανάδειξη του Chavez στην Προεδρία της χώρας- την οποία δεν απέρριψε μόνον ο ίδιος ο Chavez αλλά και η πληθώρα των ψηφοφόρων που τον ανέδειξαν στην εξουσία⁶⁹- αυτή συνοψίζεται, στην εναλλαγή στην εξουσία μετά την ανατροπή του δικτάτορα Marcos Perez Jimenez το 1958 μέχρι και το 1998, δύο κομμάτων, της Κεντροαριστεράς Accion Democratica και του Κεντροδεξιού Χριστιανοδημοκρατικού Comité de Organización Política Electoral Independiente (COPEI), τα οποία λειτουργούσαν στην βάση μιας συμφωνίας γνωστής ως Punto Fijo⁷⁰, που ουσιαστικά κατένειμε την εξουσία στα δύο αυτά κόμματα εγκαθιστώντας στην χώρα τον δικομματισμό.

Η Χώρα, μετά την κήρυξη της ανεξαρτησίας της το 1811 και την ουσιαστική ανεξαρτητοποίηση της το 1821 και για εκατό και πλέον χρόνια αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα διακυβέρνησης, τα οποία σηματοδεύτηκαν από δικτατορίες (Χουάν Βισέντε Γκόμες (1908-1935) και Μάρκος Πέρες Χιμένες (1948-1958) και εμφύλιες αναταραχές⁷¹. Μετά από μια πρόσκαιρη ανάπτυξη την δεκαετία 1970-1980, η Βενεζουέλα από το 1980 και μετά άρχισε να αντιμετωπίζει σοβαρότατες κοινωνικές αναταραχές ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης και της κατάστασης οικονομικής λιτότητας που επέφερε η πτώση των διεθνών τιμών του πετρελαίου.⁷²

Το 1992 ο Chavez, αντισυνταγματάρχης των ενόπλων δυναμεων, προβαίνει σε πραξικόπημα για την ανατροπή του εκλεγμένου Rafael Caldera, το οποίο καταστέλλεται και ο Chavez φυλακίζεται. Δύο χρόνια

⁶⁹J.L.MacCoy, *Chavez and the End of Patryarchy in Venezuela*, Journal of Democracy, Vol 10, No.3, 1999, σελ. 64.

⁷⁰http://en.wikipedia.org/wiki/Punto_Fijo_Pact, (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012)

⁷¹<http://el.wikipedia.org/wiki/> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

⁷²Leon R-Briseno, *Petroleum and Democracy in Venezuela*, Social Forces, 2005, σελ. 5-7, βλ. και σε http://muse.jhu.edu.proxy.library.uu.nl/journals/social_forces/v084/84.1briceno-leon.pdf (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

αργότερα ο Rafael Caldera του δίνει χάρη και αυτός, ήρωας πλέον στις λαϊκές συνειδήσεις, αρχίζει να ενασχολείται ενεργά με την πολιτική⁷³.

Στην Βενεζουέλα υπήρχε πάντοτε ένας ισχυρότατος κρατικός καπιταλισμός, ο οποίος ήλεγχε τόσο τους βασικούς μηχανισμούς της εθνικής οικονομίας, όσο και την πολιτική εξουσία. Ο ιδιωτικός τομέας εξαρτιόταν και αυτός από το κράτος⁷⁴. Ο καπιταλισμός αυτού του είδους, χαρακτηριζόμενος και ως ραντιέρικος καπιταλισμός, ήταν πλήρως σχεδόν εξαρτημένος από τα Πετρελαϊκά έσοδα⁷⁵ και σύντομα οδήγησε, μέσω του τρόπου που το κράτος δια των μηχανισμών του κατένειμε τα έσοδα⁷⁶, στη συσσώρευση πλούτου σε μια κατηγορία μεγαλοϊδιοκτητών και εμπόρων που, είτε άμεσα, είτε έμμεσα, ήλεγχαν την οικονομία και την πολιτική. Το άνοιγμα της χώρας σε αγροτικές και κτηνοτροφικές εισαγωγές την δεκαετία του 1970 αύξησε την εξάρτηση της από μεγάλες πολυεθνικές και επέφερε πλήγμα στην αγροτική παραγωγή. Σύντομα άρχισαν οι ιδιωτικοποιήσεις των σημαντικότερων κρατικών εταιρειών (π.χ. αλουμινίου) και τότε ήταν που ξετιλύχθηκε η νεοφιλεύθερη επίθεση⁷⁷.

Έτσι, ενώ, υπήρχαν Νόμοι για την εθνικοποίηση και τους Υδρογονάνθρακες, οι οποίοι εγγύονταν τον κρατικό έλεγχο των φυσικών πόρων ξαφνικά, μέσω διαφόρων συμβάσεων που μετέφεραν όχι μόνο επιμέρους τομείς, αλλά, και την ίδια την διαχείριση του πετρελαίου στις επιχειρήσεις-αντισυμβαλλομένους της κρατικής, μέχρι τότε, εταιρείας πετρελαίου PDV-SA, επιβλήθηκε το λεγόμενο «πετρελαϊκό Άνοιγμα», το οποίο οδηγούσε σε ιδιωτικοποιήσεις, αποδυναμώνοντας τον ρόλο του κράτους⁷⁸, οδηγώντας στην χρεοκοπία έναν μεγάλο αριθμό μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων που εξαρτώνταν από την πετρελαϊκή διαδικασία και ταυτόχρονα, με την εφαρμογή μιας πολιτικής διεθνοποίησης της πετρελαικής παραγωγής-με πρόσχημα τη εύρεση/εξασφάλιση αγορών για

⁷³Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ. 16.

⁷⁴Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγερ Ρόχας, *ο Σοσιαλισμός της Βενεζουέλας και το κόμμα που θα τον προωθήσει, Ιδέες για έναν δημόσιο διάλογο*, εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα 2009, σελ.33-35.

⁷⁵ό.π., Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγερ Ρόχας, σελ.34.

⁷⁶Βλ. αναλυτικά, ό.π. Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγερ Ρόχας, σελ. 32.

⁷⁷ό.π., Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγερ Ρόχας, σελ.33.

⁷⁸ό.π., Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγερ, σελ. 33-34.

το πετρέλαιο- μείωνε την ρευστότητα της εταιρείας, η οποία υπερχρεωνόταν, με τελικό αποτέλεσμα να μειώνονται τα έσοδα της⁷⁹.

Στην Βενεζουέλα η ταξική πάλη επικεντρωνόταν στο Κράτος, με πρωταρχικό στόχο όχι την ιδιοποίηση της εγχωρίως παραγόμενης υπεραξίας αλλά των κρατικά διαμεσολαβημένων πετρελαϊκών προσόδων⁸⁰. *Η εγχώρια παραγωγή αξίας υπαγόταν στην δέσμευση της προσόδου. Μια παρασιτική καπιταλιστική τάξη και μια γενικευμένη κουλτούρα πελατειακών σχέσεων και διαφθοράς είναι τα φυσικά βλαστάρια του υπέρ πάντων κυνηγιού των πετρελαϊκών προσόδων. Εδώ υπήρχε μια κουλτούρα, όπως λέγεται, σύμφωνα με την οποία προσφέρονταν βραβεία σε όσους μπορούσαν να κλέψουν τα περισσότερα από το κράτος, όπου το ρεφρέν ήταν "βάλε με εκεί που είναι τα λεφτά". Από τη στιγμή που τα λεφτά ήταν στο κράτος, ο έλεγχος τους ήταν κομβικής σημασίας. Για το σκοπό αυτό τα «δημοκρατικά» κόμματα έκοψαν και έραψαν στα μέτρα τους μια σύμβαση για να διασφαλίσουν ότι η κρατική εξουσία, οι θέσεις και τα χρήματα θα παρέμεναν σε σίγουρα χέρια. Και η εξαθλιωμένη πλειονότητα, ο «Δήμος» εξαθλιωμένος, όπως πάντα.⁸¹ Έτσι, ο πετρελαϊκός πλούτος είχε παραμορφώσει την οικονομία και όλες τις δομές της χώρας.*

Παραγωγικά, η, κατά βάση, πετρελαϊκή δομή της Χώρας οδηγεί την αναπαραγωγική αναπτυξιακή λειτουργία της να είναι εξαρτημένη από την προσφορά και ζήτηση συναλλάγματος, ήτοι από το εξωτερικό: τα έσοδα από την εξαγωγή πετρελαίου κατανέμονται, με τον α' ή β' τρόπο στην οικονομία και η κατανομή αυτή παράγει την εισαγωγή αγαθών και υπηρεσιών, η οποία ελέγχεται, ως επί το πλείστον, από ιδιωτικές επιχειρήσεις⁸². Η υψηλή τιμή του συναλλάγματος, συνεπεία των εξαγωγών πετρελαίου, σε συνδυασμό με την αναδιάρθρωση των διεθνικών επιχειρήσεων, εξαφάνισαν τις εξαγωγές εθνικών προϊόντων, καταπνίγοντας

⁷⁹ Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγερ Ρόχας, *ο Σοσιαλισμός της Βενεζουέλας και το κόμμα που θα τον προωθήσει, Ιδέες για έναν δημόσιο διάλογο*, εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα 2009, σελ.33.

⁸⁰ Fernando Coronil, *The Magical state: Nature, Money, and Modernity in Venezuela*, University of Chicago press, Chicago 1997, σελ. 223, 286, 390,392, βλ. Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

⁸¹ Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

⁸² Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ.26-27.

την εγχώρια παραγωγή και οδήγησαν σε φθηνές εισαγωγές. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το χρηματιστήριο αξιών του Caracas διαπραγματεύεται συνολικά το μετοχικό κεφάλαιο 60 περίπου επιχειρήσεων. Από αυτές το 38% ανήκουν στον χρηματοπιστωτικό και επενδυτικό τομέα, κάτι που αποτυπώνει τον πετρελαϊκό χαρακτήρα της οικονομίας(εισπράξεις, πληρωμές, διαχείριση διαθεσίμων, είσοδος και έξοδος ξένων επενδυτών).⁸³

Η Βενεζουέλα πάντοτε ήταν Εξαγωγέας Πετρελαίου και τίποτα άλλο⁸⁴. Έτσι, όταν, κατά τη δεκαετία του 1980 η τιμή του πετρελαίου σημείωσε μεγάλη πτώση, η χώρα βρέθηκε με τεράστια ελλείμματα, τόσο στο εμπόριο όσο και στους προϋπολογισμούς. Όταν τα διεθνή αποθέματα της εξαντλήθηκαν, η Κυβέρνηση της υπέκυψε στις διεθνείς απαιτήσεις και εισήγαγε την πολιτική του νεοφιλελευθερισμού.

Ήταν επί προεδρίας Carlos Andrés Pérez, όταν οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές του, κατευθυνόμενες υπο τις οδηγίες του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου δημιούργησαν συνθήκες ασφυκτικές για τον λαό της Βενεζουέλας, ο οποίος το 1989 απάντησε με ένα τεράστιο «όχι» στις φορολογικές μεταρρυθμίσεις, την αύξηση των αγαθών, τις ιδιωτικοποιήσεις και τις περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες, οι οποίες όξυναν σε τεράστιο βαθμό τις κοινωνικές ανισότητες, ώστε να καταγράφεται ότι το 20% του πληθυσμού ζούσε σε ακραία κατάσταση φτώχειας. Σημειωτέον, ότι η κοινωνική ένταση οξύνθηκε όταν η Κυβέρνηση κατήργησε τις επιδοτήσεις για τους ενεργειακούς πόρους με αποτέλεσμα η μεν τιμή της βενζίνης να ανέβει κατά 100%, το δε κόστος των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς κατά 30%.⁸⁵

Το Caracazo, όπως ονομάστηκε αυτή η «κοινωνική επανάσταση», η οποία στοίχισε τη ζωή σε 275-3000 ανθρώπους, τελικώς δεν σηματοδότησε και τόσα πολλά αφού το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων και περικοπών συνεχίστηκε και κατά την δεκαετία του 1990⁸⁶. Παράλληλα, η

⁸³Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ. 27.

⁸⁴Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

⁸⁵<http://en.wikipedia.org/wiki/Caracazo> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

⁸⁶ό.π., <http://en.wikipedia.org/wiki/Caracazo> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

εθνικοποιημένη πετρελαϊκή εταιρεία PDV-SA, η οποία ουσιαστικά ήλεγχε το σύνολο των εξαγωγών πετρελαίου της Βενεζουέλας, "κατάφερε", μέσω ενός συστήματος υπερτιμολογήσεων και υποτιμολογήσεων να εξαφανίσει τα πετρελαϊκά έσοδα και, με αυτόν τον τρόπο να "καλωσορίσει" τις διεθνείς πετρελαϊκές εταιρείες στα κοιτάσματα της Βενεζουέλας⁸⁷. Ωστόσο, το Caracazo, οδήγησε στο πραξικόπημα του 1992, το οποίο αν και απέτυχε, ανέδειξε τον αρχηγό του, Hugo Chavez, ως ηγετική φυσιογνωμία που απέρριπτε την καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση και την νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική.

Σημειώνεται ακόμη ότι στην μεγάλη οικονομική κρίση της χώρας είχε συντελέσει σημαντικά η φορολογική πολιτική της Βενεζουέλας στην φορολόγηση των πετρελαϊκών εισοδημάτων. Με πρόσχημα την ενίσχυση των επενδύσεων και της κατανάλωσης μειώνονταν οι φορολογικοί συντελεστές των υψηλών κερδών, διευκολύνοντας την κεφαλαιοποίηση τους. Μειώνοντας την εισφορά για την παραχώρηση δικαιωμάτων εκμετάλλευσης και τους φόρους, αυξάνοντας την παραγωγή και ρίχνοντας τις τιμές, τα έσοδα από το πετρέλαιο υπέστησαν κατακόρυφη πτώση. Η παραπάνω φορολογική πολιτική σε συνδυασμό με την νομισματική πολιτική της συστηματικής υποτίμησης του νομίσματος, οδήγησε σε εντυπωσιακή αύξηση της φτώχειας⁸⁸.

Περαιτέρω, η εξαφάνιση της βιομηχανίας και του αγροτικού τομέα, συνεπεία ιδίως του πετρελαϊκού χαρακτήρα της χώρας, οδήγησε στην αστικοποίηση του πληθυσμού σε ποσοστό 90% κάτι το οποίο, σε συνδυασμό με την απουσία εσωτερικών δομών, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την δημιουργία μιας εργατικής τάξης, η οποία σε ποσοστό 44,1% απασχολείται στον άτυπο ή μαύρο τομέα της οικονομίας, όντας υπομισθοδοτούμενη, ανασφάλιστη και χωρίς εργασιακά δικαιώματα.⁸⁹ Στα παραπάνω πρέπει να προστεθεί το πρόβλημα της ιδιοκτησίας της γής. Η Αγροτική μεταρρύθμιση της δεκαετίας του 1970

⁸⁷Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

⁸⁸Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγερ Ρόχας, *Ο σοσιαλισμός της Βενεζουέλας και το κόμμα που θα τον προωθήσει, ιδέες για έναν δημόσιο διάλογο*, εκδόσεις: ΚΨΜ, Αθήνα 2009, σελ.44.

⁸⁹Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ. 24, 28,

μετατράπηκε σε απλή διανομή γης και μετέβαλλε το Κράτος στον μεγαλύτερο γαιοκτήμονα της Βενεζουέλας αφού οι τίτλοι που παραχωρήθηκαν στους αγρότες απαγόρευαν την μεταβίβαση της ιδιοκτησίας, ώστε η γη να παραμένει στα χέρια του Κράτους. Ακόμα και αν το μέτρο αυτό θα μπορούσε να αξιολογηθεί, καταρχήν, θετικά, σε συνδυασμό με την έλλειψη πολιτικών τεχνικής και οικονομικής στήριξης των αγροτών, οδήγησε στην εγκατάλειψη των γαιών και στον, σε μεγάλο βαθμό, παράνομο σφετερισμό τους από νέους ιδιώτες γαιοκτήμονες, που τις μετέτρεψαν σε μη παραγωγικά λατιφούντια.⁹⁰

«Κάθε λεπτό εκατοντάδες παιδιά γεννιούνται στην Βενεζουέλα με επισφαλή υγεία λόγω της έλλειψης τροφής και φαρμάκων, ενώ από τη δημόσια υγεία ληστεύονται εκατομμύρια, και στο τέλος αυτό που μένει για την χώρα είναι μια άδεια φούσκα», έγραψε ο Hugo Chaves το 1993⁹¹.

B.2. Ο «ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΤΟΝ 21^{ου} ΑΙΩΝΑ»

B.2.1. Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ – ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Υπό τα παραπάνω δεδομένα το "προλεταριάτο", το οποίο στήριξε την "επανάσταση" του Chavez δεν αποτελούταν μόνο από εργάτες, αλλά, από τη μεγαλύτερη μερίδα του λαού που οδηγήθηκε στην φτώχεια, αγρότες, μισθωτούς και όσους άλλους υπολόγιζαν σε έναν μισθό για την διαβίωση τους, ήτοι ένα σύνολο ανθρώπων πολύ διαφορετικών από κοινωνική και πολιτισμική άποψη⁹².

Το Μπολιβαριανό Σύνταγμα της Βενεζουέλας, ως γνήσιο ιστορικό γεγονός, αντικατοπτρίζει την ισορροπία δυνάμεων της εποχής του και, ενδεχομένως, την αρχική πεποίθηση του Chavez ότι ένας τρίτος δρόμος ανάμεσα στον

Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγερ Ρόχας, *Ο σοσιαλισμός της Βενεζουέλας και το κόμμα που θα τον προωθήσει, ιδέες για έναν δημόσιο διάλογο*, εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα 2009, σελ.42,43.

⁹¹Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

⁹²Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγερ Ρόχας, *Ο σοσιαλισμός της Βενεζουέλας και το κόμμα που θα τον προωθήσει, ιδέες για έναν δημόσιο διάλογο*, εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα 2009, σελ.45-47.

σοσιαλισμό και τον καπιταλισμό είναι δυνατός. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας εξισορρόπησης των δυνάμεων της εποχής υπάρχουν ορισμένα σημεία αντιφατικά, τόσο στις πολιτικές επιλογές του Chavez όσο και στο ίδιο το Σύνταγμα, το οποίο τις υπο-στηρίζει. Από την μία είναι εμφανής μια υποστήριξη της λογικής του κεφαλαίου, η οποία δεν εγκαταλείπεται, αλλά, επιβεβαιώνεται από την οικονομική και αναπτυξιακή πολιτική του Προέδρου Chavez και από την άλλη, εμφανίζεται μία στροφή στην ανθρώπινη ανάπτυξη και στις επαναστατικές πρακτικές.

Ο Βενεζουελάνος Πρόεδρος, αρχικά, στόχευσε στην αλλαγή της οικονομίας, την οποία θέλησε, αφενός μεν να απαλλάξει από τις νεοφιλελεύθερες πρακτικές των ιδιωτικοποιήσεων, τόσο του πετρελαίου, όσο και των άλλων κρατικών επιχειρήσεων και, αφετέρου, να καταστήσει πιο ενεργό τον ρόλο του Κράτους στον τομέα αυτό. Παράλληλα, η εισαγωγή της έννοιας της «κοινωνικής οικονομίας» στον οικονομικό σχεδιασμό του αποτέλεσε μια «εναλλακτική και συμπληρωματική λύση»⁹³, που θα μπορούσε να οδηγήσει στην αξιολόγηση των κοινωνικών μεθόδων παραγωγής ως συγκρινόμενων με την ιδιωτικές και κρατικές εταιρείες καπιταλιστικού χαρακτήρα.

Σημειωτέον ότι ο Chavez ουδέποτε, εξ αρχής, από την έναρξη της διακυβέρνησης του, αλλά, και μέχρι σήμερα, απέρριψε τον καπιταλιστικό χαρακτήρα της Βενεζουελάνικης οικονομίας. Χαρακτηριστικά αναφέρονται τα ακόλουθα άρθρα του Συντάγματος, τα οποία αποτελούν αποτυπώσεις του καπιταλιστικού χαρακτήρα της Βενεζουελάνικης οικονομίας, το άρθρο 299 αναγνωρίζει την σημασία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στην απασχόληση και στην ανάπτυξη, το Σύνταγμα εγγυάται το δικαίωμα στην ιδιοκτησία (άρθρο 115 του Συντάγματος), αναθέτει στο Κράτος την προώθηση της Ιδιωτικής πρωτοβουλίας (άρθρο 112 του Συντάγματος), επιβάλλει την απαίτηση για έναν ισοσκελισμένο προϋπολογισμό σε πολυετή βάση και αναγνωρίζει την αυτονομία της Κεντρικής Τράπεζας της Βενεζουέλας στην διαμόρφωση και την υιοθέτηση νομισματικών πολιτικών.

⁹³Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

Στο Κεφάλαιο Ι του τίτλου VI του Μπολιβαριανού Συντάγματος για το κοινωνικό- οικονομικό σύστημα και ειδικότερα την λειτουργία του Κράτους στην Οικονομία περιέχονται ρυθμίσεις για την άσκηση της Οικονομικής και Κοινωνικής πολιτικής του Κράτους και την κοινωνική αξιοποίηση των πετρελαϊκών εσόδων, ήτοι την άσκηση κοινωνικής πολιτικής μέσω των πετρελαϊκών πόρων. Τούτο επιδιώκεται μέσω της διαδικασίας της εθνικοποίησης του βασικού πλουτοπαραγωγικού πλούτου της χώρας, του πετρελαίου, αλλά και των άλλων στρατηγικής σημασίας βιομηχανιών και επιχειρήσεων. Σχετικές ρυθμίσεις περιέχονται στα άρθρα 301-303 του Συντάγματος.

Σύμφωνα με το άρθρο 302, το Κράτος διατηρεί για τον εαυτό του, μέσω του αντίστοιχου οργανικού νόμου, και για λόγους εθνικού συμφέροντος, τις πετρελαϊκές δραστηριότητες και άλλης μορφής βιομηχανίες, επιχειρήσεις και αγαθά δημοσίου συμφέροντος και στρατηγικού χαρακτήρα. Το κράτος προωθεί την κατασκευή πρώτων υλών που προέρχονται από την εκμετάλλευση των μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, με σκοπό να αφομοιώνει, να δημιουργεί και να καινοτομεί τεχνολογίες, να παράγει θέσεις εργασίας και οικονομικής ανάπτυξης, και να δημιουργεί πλούτο και ευημερία για τον λαό. Σύμφωνα δε με το άρθρο 303, για λόγους εθνικής οικονομικής πολιτικής κυριαρχίας και εθνικής στρατηγικής το Κράτος διατηρεί το σύνολο των μετοχών της Εταιρείας Πετρέλαια της Βενεζουέλας...».

Από τις ανωτέρω συνταγματικές ρυθμίσεις, οπωσδήποτε και, σε πρώτη φάση (βλ. άρθρ. 302 εδ. 1 και άρθρο 303 του Συντάγματος) και με δεδομένο τον Πετρελαϊκό χαρακτήρα της Βενεζουελάνικης οικονομίας δεν διαφαίνεται-όσον αφορά την άσκηση οικονομικής πολιτικής στην χώρα- η επιδίωξη ενός ολοκληρωμένου μεταβιομηχανικού μοντέλου ανάπτυξης, το οποίο να προτάσσει τους κοινωνικούς συντελεστές ανάπτυξης και όχι της οικονομικής μεγέθυνσης και να βασίζεται στην ανάγκη διάχυσης της επιχειρηματικότητας παντού και όχι μόνο στο κράτος, κάτι το οποίο αποτελεί βασικό άξονα του σύγχρονου (ευρωπαϊκού, τουλάχιστον) σοσιαλισμού, αλλά, (διαφαίνεται) ένα, σε πρώτη ανάγνωση, προβάδισμα στην επιχειρηματικότητα που ταυτίζεται με τα μεγάλα μεγέθη, αλλά και

στην ανάπτυξη, νοούμενη ως ανάπτυξη μακροοικονομικών μεγεθών και αφηρημένων οντοτήτων, πολιτική που ταιριάζει σε περισσότερο φιλελεύθερες πρακτικές⁹⁴, σαφώς καπιταλιστικού χαρακτήρα.

Στο πλαίσιο των παραπάνω συνταγματικών ρυθμίσεων και για την εφαρμογή τους, ο Chavez προχώρησε το 2001 στην αναθεώρηση των σχετικών νομοθεσιών του 1943 και 1975 και νομοθέτησε ότι οι υδρογονάνθρακες περιέρχονται στην ιδιοκτησία του Δημοσίου και ότι η εκμετάλλευση και η διανομή μπορεί να γίνει μόνο από εταιρείες στις οποίες το Δημόσιο κατέχει το 51% των μετοχών με μία μόνο εξαίρεση για κάποιες μικτές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην περιοχή του Orinoco.⁹⁵

Σε ένα δεύτερο, ωστόσο, επίπεδο, στις παραπάνω συνταγματικές ρυθμίσεις αναγνώσκεται (βλ. αρθρ. 302 εδ. β' Συντάγματος) η θέση σε εφαρμογή της αναδιμετρικής λειτουργίας του κράτους και η ανάγκη χρηματοδότησης του Βενεζουελάνικου κοινωνικού κράτους, κατεξοχήν γνωρίσματα μιας σοσιαλιστικής πολιτικής. Ήδη, επομένως, σε αυτό το σημείο, το κομβικό για τη λειτουργία του σύγχρονου Τσαβικού Βενεζουελάνικου κράτους, διαπιστώνεται μια πολιτική ασυμβατότητα, η οποία, ωστόσο, όπως θα διαφανεί και κατωτέρω, μάλλον, αποτελεί, όχι, κατά κυριολεξία ασυμβατότητα, αλλά προσπάθεια εξισορρόπησης των νεωτερικών δυνάμεων.

Περαιτέρω, για να γίνει κατανοητή η επιλογή του Chavez να ασκήσει κοινωνική πολιτική μέσω της πετρελαϊκής υπεραξίας της εταιρείας PDV-S, η οποία, κατ' αυτόν, αποτελεί αξία για ταξική αναδιανομή, θα πρέπει να γίνει μια σύντομη αναφορά στα οικονομικά και κοινωνικά μεγέθη που εκφράζονται μέσω αυτής. Η εν λόγω εταιρεία, μέσω ενός ομίλου επιχειρήσεων, απασχολεί περίπου 45.000 εργαζομένους, ήτοι το 40% της τομεακής παραγωγής. Επομένως, η, ανά απασχολούμενο, αξία παραγωγής στον πετρελαϊκό τομέα ανέρχεται σε 495.806\$ ενώ στην υπόλοιπη οικονομία μόλις σε 15.064\$. Αποτελεί παγκοσμιοποιημένη επιχείρηση με τη

⁹⁴Ευάγγελος Βενιζέλος, Δύο Λέξεις, Αριστερά –Δεξιά στην Εποχή μας, εκδόσεις : Πόλις, Αθήνα 2006, σελ. 64-65,74.

⁹⁵Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ.37.

συνολική αξία των περιουσιακών στοιχείων που διαθέτει στο εξωτερικό να ανέρχονται σε 6,5 δις \$⁹⁶.

Ο Πρόεδρος Chavez, εξαγοράζοντας τα μερίδια των ξένων επενδυτών, κατάφερε, βέβαια, να αφαιρέσει τα κέρδη της κρατικής πετρελαϊκής εταιρείας από τους ξένους καπιταλιστές, τα οποία έθεσε στα χέρια του κράτους για να τα διαθέσει άμεσα ή έμμεσα στην κοινωνία, αλλά, δεν ενόχλησε καθόλου τους εγχώριους καπιταλιστές. Έτσι, αντιμετώπισε, σε σημαντικό βαθμό, την φτώχεια, αλλά, όχι και την ανεργία και την αδυναμία πλήρους απασχόλησης.⁹⁷ Εξάλλου η ίδια η λειτουργία της πετρελαϊκής PDV-SA είναι καπιταλιστική, το γεγονός δε ότι αυτή αποτελεί κρατικό μονοπώλιο ουδεμία επιρροή ασκεί στην καπιταλιστική της δομή.

Ο Chavez, εφαρμόζοντας, στην πράξη τις παραπάνω συνταγματικές ρυθμίσεις κατάφερε, κατά τα πρώτα, τουλάχιστον, χρόνια της Προεδρίας του εντυπωσιακά αποτελέσματα. Καίριο επίτευγμα αυτής της πολιτικής είναι η μείωση της φτώχειας από το ποσοστό του 55,1% το 2003 σε αυτό του 30, 4% στις αρχές του 2007 καθώς και η, εκ του μηδενός, συγκρότηση ενός συστήματος κοινωνικών υπηρεσιών απευθυνομένων σε όλους του πολίτες. Το αναδιεμητικό αυτό επίτευγμα επέτυχε ο Chavez με την αναδιανομή των πετρελαϊκών εσόδων, άμεσα μέσω της PDV-SA και έμμεσα μέσω του κρατικού προϋπολογισμού. Η σχετική δαπάνη της κρατικής εταιρείας PDV-SA ανήλθε το 2006 στο 7,3% του ΑΕΠ και η αντίστοιχη του κρατικού προϋπολογισμού του ίδιου έτους ανήλθε στο 13,6%. Έτσι συνολικά το 20,9% του ΑΕΠ της Βενεζουέλας μεταβιβάστηκε στους φτωχούς της χώρας⁹⁸.

Βέβαια δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ιδιαίτερα επιβοηθητική στην πολιτική του Chavez υπήρξε η κατακόρυφη αύξηση της τιμής του πετρελαίου κατά τα έτη 1999-2008, αποτέλεσμα της πολύ μεγάλης παγκόσμιας ζήτησης έναντι της προσφοράς, η οποία, βοήθησε τον Chavez στην άσκηση της κοινωνικής, κυρίως, πολιτικής του, καθώς, επίσης –δεν πρέπει να

⁹⁶Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ. 31-34.

⁹⁷ό.π., Κώστας Λαμπρόπουλος, σελ. 44-53.

⁹⁸ό.π., Κώστας Λαμπρόπουλος, σελ.39,40.

ξεχνάμε-ότι κάθε μορφή ιδιοκτησίας είναι διαχρονικά προσωρινή. Αυτό σημαίνει ότι η ιδιοκτησία που είναι σήμερα Κρατική, δεν αποτελεί μια αιώνια κατάσταση που άπαξ και επέλθει δεν αλλάζει ποτέ⁹⁹. Παράδειγμα αποτελεί η «απόλυτη» κρατική ιδιοκτησία του 20^{ου} αιώνα, αυτή της ΕΣΣΔ, η οποία κράτησε 70 χρόνια, ενώ, η αντίστοιχη ελληνική, πολύ λιγότερο, περίπου 20 χρόνια.

Η προσπάθεια του Chavez για εξισορρόπηση των δυνάμεων της εποχής είναι εμφανής στον Αναπτυξιακό Σχεδιασμό της Χώρας για τα έτη 2001-2007, ο οποίος αποτελεί εξειδίκευση των Συνταγματικών επιταγών. Με αυτόν ο Chavez θα επιχειρούσε την ανάπτυξη της οικονομίας πέρα από τις πετρελαϊκές προσόδους με άνοιγμα προς την γεωργία και την βιομηχανία¹⁰⁰, με στόχο να καλυφθούν τόσο τοπικές ανάγκες, όσο και εξαγωγικές, κάτι που αποτελούσε μεγάλο εγχείρημα για μια οικονομία που δεν παρήγαγε αρκετά προϊόντα, ούτε για την κάλυψη των εγχώριων αναγκών. Παράλληλα, στόχος ήταν η ανάπτυξη της Ιδιωτικής πρωτοβουλίας και των επενδύσεων, την οποία θα διασφάλιζε η Κρατική παρουσία στις μεγάλης σημασίας βιομηχανίες. Σημαντικό εγχείρημα αποτέλεσε και η ανάπτυξη κάποιας μορφής «κοινωνικής οικονομίας», η οποία θα στηριζετο στην οικογένεια, τον συνεταιρισμό και τις αυτοδιαχειριζόμενες επιχειρήσεις, οι οποίες θα αποτελούσαν μοχλό ανάπτυξης τόσο στον Ιδιωτικό, όσο και στον Δημόσιο τομέα¹⁰¹.

⁹⁹Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ. 154.

¹⁰⁰Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

¹⁰¹ό.π., Michael A. Lebowitz, τευχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

B.2.2. Η «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ» ΤΟΥ CHAVEZ

B.2.2.1. «ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»

B.2.2.1α. ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΙΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ

Η εισαγωγή της έννοιας της «κοινωνικής οικονομίας» στον πολιτικό και οικονομικό σχεδιασμό του Chavez, ήταν αξιοσημείωτη από πολλές απόψεις. Καταρχήν, η ίδια η πρόταση για την εφαρμογή ενός μοντέλου «κοινωνικής οικονομίας», δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, σε θεωρητικό, τουλάχιστον, επίπεδο θα αποτελούσε μία «εναλλακτική και συμπληρωματική λύση»¹⁰², που θα μπορούσε να οδηγήσει στην αξιολόγηση των κοινωνικών μεθόδων παραγωγής ως συγκρινόμενων με την ιδιωτικές και κρατικές εταιρείες καπιταλιστικού χαρακτήρα. Πρόκειται, σύμφωνα με κάποιους, για μια μορφή «μικροαστικού σοσιαλισμού», ίσως και με στοιχεία του «ουτοπικού σοσιαλισμού» του Ρόμπερτ Όουεν, των Κλοντ Ανρί Ντε Ρουβρουά και Σαρλ Φουριέ, οι οποίοι «προώθησαν» σχέδια για εργοστάσια κοινωνικής παραγωγής, κοοπερατίβες παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης, παράλληλα, με την δημιουργία συνδικάτων που προάσπιζαν τα συμφέροντα των εργαζομένων¹⁰³.

Στον τίτλο VI του Συντάγματος, ο οποίος αναφέρεται στο «κοινωνικο-οικονομικό σύστημα», υπογραμμίζεται ότι, το κράτος είναι υπεύθυνο για την προώθηση της εθνικής βιομηχανίας, της γεωργίας, καθώς και για διάφορους άλλους μικρότερους κλάδους, όπως η αλιεία, οι συνεταιρισμοί, ο τουρισμός, οι μικρές επιχειρήσεις, βιοτεχνίες, κλπ (βλ. άρθρα 305-310 του Συντάγματος). Ωστόσο, παρά τον τίτλο του κεφαλαίου και πέραν της κρατικής υποχρέωσης για την προώθηση διαφόρων πτυχών της οικονομίας, ουδεμία αναφορά και χαρακτηρισμός γίνεται στο είδος του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος ή, έστω, στα γενικά χαρακτηριστικά του.

¹⁰²Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

¹⁰³Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγερ Ρόχας, *ο Σοσιαλισμός της Βενεζουέλας και το κόμμα που θα τον προωθήσει, Ιδέες για έναν δημόσιο διάλογο*, Εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα, 2009 σελ.65-66.

Σύμφωνα με το άρθρο 305 του Συντάγματος , «Το Κράτος προωθεί την υποστηρικτική γεωργία ως στρατηγική βάση της ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης, με σκοπό να εγγυάται τη διατροφική ασφάλεια του πληθυσμού, που νοείται ως η επαρκής και σταθερή διάθεση τροφίμων στο εθνικό περιβάλλον και την έγκαιρη και μόνιμη πρόσβαση σε αυτά από πλευράς του δημόσιου καταναλωτή ...Η παραγωγή τροφίμων είναι εθνικού συμφέροντος και θεμελιώδης για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του Έθνους..... Για αυτούς τους σκοπούς, το Κράτος υπαγορεύει τα οικονομικά και εμπορικά μέσα, όπως και αυτά τεχνολογικής μεταφοράς, κατοχής γης, υποδομής, εκπαίδευσης ανθρώπινου δυναμικού και άλλα».

Κατά το άρθρο 307 του Συντάγματος «Το καθεστώς μεγαλοκτηματιών (latifundio) είναι αντίθετο στο κοινωνικό συμφέρον.....Το Κράτος προστατεύει και προωθεί τους συνεταιριστικούς και ιδιωτικούς τρόπους ιδιοκτησίας για να εγγυάται την αγροτική παραγωγή. Κατ' εξαίρεση δημιουργούνται δίκην φορολογικές εισφορές, με σκοπό να παρέχει κονδύλια για χρηματοδότηση, έρευνα, τεχνική υποστήριξη, τεχνολογική μεταφορά και άλλες δραστηριότητες που να προωθούν την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα του αγροτικού τομέα.

Σύμφωνα με το άρθρο 308 του Συντάγματος : «Το Κράτος προστατεύει και προωθεί τη μικρή και μεσαία βιομηχανία, τους συνεταιρισμούς, τα ταμιευτήρια, καθώς και τις οικογενειακές επιχειρήσεις, τις μικρές εταιρείες και οποιαδήποτε άλλη μορφή κοινοτικού συνεταιρισμού». Άρθρο 310 :«Ο τουρισμός είναι μία οικονομική δραστηριότητα εθνικού συμφέροντος....Το Κράτος φροντίζει για τη δημιουργία και την ενίσχυση του εθνικού τουρισμού...».

Στις παραπάνω συνταγματικές ρυθμίσεις διαφαίνεται με μεγαλύτερη σαφήνεια ένα σοσιαλιστικό μοντέλο ανάπτυξης το οποίο, όχι μόνο προτάσσει κοινωνικούς συντελεστές ανάπτυξης αλλά, επιπλέον, βασίζεται στην αναγκαιότητα της διάχυσης της επιχειρηματικότητας παντού, στο κράτος, τις μικρές επιχειρήσεις, τον αγροτικό τομέα, στους ελεύθερους επαγγελματίες. Εδώ, πρόκειται για μια κοινωνική ανάπτυξη, νοούμενη ως

ανάπτυξη, όχι πλέον αφηρημένη, αλλά ως ανάπτυξη υποκειμένων, ιδίως δε ως ανάπτυξη των περισσότερο αδύναμων κοινωνικών ομάδων¹⁰⁴.

Το ως άνω κοινωνικοοικονομικό μοντέλο, όπως αυτό περιγράφεται στις συνταγματικές διατάξεις και εξειδικεύεται στην κοινή νομοθεσία, μπορεί να είναι σοσιαλιστικό, σίγουρα, όμως, δεν είναι αντικαπιταλιστικό, δεδομένου ότι -αφενός μεν- ακριβώς, σαν εναλλακτικό ισοδύναμο του καπιταλισμού προτείνεται, αφετέρου δε, η θεωρητική σύλληψη που λέγεται ότι οδήγησε σε αυτήν την εναλλακτική είναι το συλλογικό έργο λατινοαμερικάνων οικονομολόγων με τίτλο: « *Ανάπτυξη από τα μέσα: προς μια νεοδομιστική προσέγγιση για την Λατινική Αμερική*, σε επιμέλεια του Οσβάλντο Σούνκελ¹⁰⁵». Όπως αναφέρεται στο εν λόγω έργο : «Ο νεοδομισμός αναδύθηκε ως εναλλακτική θεωρητική προσέγγιση στα ορθόδοξα νεοσυντηρητικά προγράμματα οικονομικής προσαρμογής, προσδιορίζοντας τις πρωταρχικές πηγές της λατινοαμερικάνικης υπανάπτυξης ως «ενδογενείς δομικούς παράγοντες»¹⁰⁶. Επειδή, όμως, αυτά τα προβλήματα είχαν βαθιές ρίζες, το κράτος, πηγαίνοντας πέρα από λύσεις που περιορίζονταν σε οριακές προσαρμογές, χρειαζόταν να παίξει έναν ενεργό και δυναμικό ρόλο¹⁰⁷.

Εάν στην Βενεζουέλα η οικονομική ανάπτυξη είχε σχεδιασθεί αποκλειστικά από την άποψη των κερδών των πολυεθνικών εταιρειών, τότε, πράγματι, ο θρίαμβος του φιλελευθερισμού δεν θα μπορούσε να αμφισβητηθεί. Η «ενδογενής ανάπτυξη», ωστόσο, θέτει σε πρόκληση την ιεράρχηση των κερδών πάνω από τους ανθρώπους και οραματίζεται την μετατροπή αυτού του οικονομικού μοντέλου, το οποίο διαιωνίζει τον αποκλεισμό την φτώχεια και την περιθωριοποίηση¹⁰⁸. «Αντί να βασιζόμαστε στις δυνάμεις της αγοράς και της παγκοσμιοποίησης» γράφει ο Richard Gott στο «The Shadow of the Liberator», «το κράτος επιζητά να προωθήσει ενεργά την εσωτερική ανάπτυξη της χώρας σε όφελος της μεγάλης πλειοψηφίας του

¹⁰⁴Ευάγγελος Βενιζέλος, Δύο Λέξεις, Αριστερά –Δεξιά στην Εποχή μας, εκδόσεις : Πόλις, Αθήνα 2006, σελ. 74

¹⁰⁵Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

¹⁰⁶Βλ. Osvaldo Sunkel (επιμελ.), *Development from within: Toward a Neostructuralist Approach for Latin America*, Lynne, Rienner Publishers, Colorado 1993, σελ. 6-7, ό.π., Michael A. Lebowitz

¹⁰⁷ό.π., Michael A. Lebowitz, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

¹⁰⁸Sarah Wagner, Vuelvan Garas: *Venezuela's Mission for Building Socialism of the 21st Century*, Ιούλιος 2005, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/1234> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

λαού της, χρησιμοποιώντας δικούς της πόρους και οιοουσδήποτε άλλους («εσωτερικούς») μηχανισμούς («το κράτος») θεωρεί ότι είναι απαραίτητοι¹⁰⁹».

Η «ενδογενής ανάπτυξη» ή «ανάπτυξη από τα μέσα» που φέρεται να οραματίστηκε ο Chavez και η οποία επιχειρήθηκε από την Βενεζουελάνικη Κυβέρνηση, προωθεί τον μετασχηματισμό των παραγωγικών σχέσεων, αφού, στο κέντρο τους τέθηκαν επιχειρηματικές μονάδες ανάπτυξης, οι συνεταιρισμοί, που δόθηκαν απευθείας στα χέρια των Βενεζουελάνων πολιτών, και οι οποίοι, βέβαια, ούτε άγνωστοι με την πραγματικότητα των πολιτών ήταν, ούτε αποτελούσαν διεθνούς τύπου επιχειρήσεις με τις οποίες οι Βενεζουελάνοι δεν ήταν εξοικειωμένοι. Αν, ωστόσο, η επιτυχία του νεοφιλελευθερισμού μετρίεται σε νομισματικούς όρους, η «από τα μέσα» ανάπτυξη στηρίζει τις φιλικές προς το περιβάλλον πολιτικές, τον σεβασμό των πολιτιστικών αγαθών και των δίκαιων μισθών, τα οποία υπερισχύουν των κερδών¹¹⁰.

Προκειμένου να μπορέσει κάποιος να κατανοήσει σε βάθος το εγχείρημα του Βενεζουελάνου Προέδρου όσον αφορά την «ενδογενή ανάπτυξη» θα πρέπει να ξεκινήσει, επικεντρώνοντας την προσοχή του στην ανθρώπινη ανάπτυξη, συγχρόνως, όμως, να κατανοήσει (όπως έκανε και ο Μάρξ, βλ. και ανωτ. Ι.Α.2.2.) ότι η αληθινή ανθρώπινη ανάπτυξη είναι το προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας και τότε θα αναγνωρίσει ότι η αληθινή «ενδογενής ανάπτυξη» είναι η ανάπτυξη των ανθρωπίνων παραγωγικών δυνάμεων¹¹¹. Δυνάμει του εγχειρήματος των συνεταιρισμών και των άλλων, νέων, κρατικών τομέων ανάλογης οργάνωσης, η Βενεζουέλα επιδιώκει να χτίσει όχι απλά ανθρώπινες παραγωγικές δυνάμεις, αλλά, νέες

¹⁰⁹Richard Gott, *The Shadow of the Liberator*, Verso, London, 2000, σελ. 174, βλ. και Sarah Wagner, Vuelvan Garas: Venezuela's Mission for Building Socialism of the 21st Century, Ιούλιος 2005, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/1234> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹¹⁰Sarah Wagner, Vuelvan Garas: Venezuela's Mission for Building Socialism of the 21st Century, Ιούλιος 2005, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/1234> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹¹¹Mihael Lebowitz, *Build it Now: An interview with Michael Lebowitz*, Μάρτιος 2007, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/2249> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

ανθρώπινες παραγωγικές δυνάμεις προσπαθεί να ξεδιπλώσει τις δυνατότητες των «μαζών»¹¹².

Έτσι, η Βενεζουελάνικη «ενδογενής ανάπτυξη» μπορεί, συγχρόνως, να πετύχει δύο πράγματα : θα μεταβάλλει τις ικανότητες των (ανθρωπίνων) υποκειμένων, αλλά, ταυτόχρονα, θα μεταβάλλει και τις συνθήκες στις οποίες αυτά ζουν και κινούνται (π.χ μέρος του πλεονάσματος της κοινωνικής επιχείρησης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή ενός πολιτιστικού κέντρου της κοινότητας ή στην παροχή ιατρικών υπηρεσιών σε κλινική ή σε γιατρό για τους εργαζομένους, τις οικογένειες τους ή/ και ολόκληρη την κοινότητα¹¹³) και, μάλλον, αυτή είναι η μοναδικότητα της Βενεζουελάνικης «ενδογενούς ανάπτυξης», ήτοι ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας της που οδηγεί στον ίδιο τον άνθρωπο.

Στο ζήτημα της γης και της κτηνοτροφίας η Τσαβική πολιτική κατευθύνθηκε, αφενός μεν στην αύξηση της γης και της γεωργικής παραγωγής προκειμένου να καταστεί η χώρα αυτάρκης και, αφετέρου, στην κοινωνικοποίησης της γης ώστε, να αποκτήσουν και οι ακτήμονες πρόσβαση στα μέσα παραγωγής. Οι παραπάνω δύο κατευθύνσεις συνδέονται, βέβαια, μεταξύ τους, αφού, μέσω της διαδικασίας αναδασμού της γης πολλοί άκληροι αγρότες αποκτούν γη¹¹⁴. Το κράτος στηρίζει του παραγωγούς που απέκτησαν με την παραπάνω διαδικασία γη προκειμένου να μπορέσουν να ενισχύσουν και να αυξήσουν την παραγωγή τους¹¹⁵, στην εν λόγω προσπάθεια βοηθούν και οι αγροτικοί συνεταιρισμοί.

Ο μετασχηματισμός των παραγωγικών σχέσεων για τον οποίο έγινε λόγος ανωτέρω, στο πλαίσιο της Τσαβικής πολιτικής για την «ενδογενή ανάπτυξη», προς μία, μάλλον, περισσότερο, σοσιαλιστική κατεύθυνση στηρίζεται- όπως προειπώθηκε- κατά κύριο λόγο στους συνεταιρισμούς. Οι

¹¹² Mihael Lebowitz, *Build it Now: An interview with Michael Lebowitz*, Μάρτιος 2007, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/2249> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹¹³ Peter Bohmer, *Venezuela: Socialism for the 21st Century*, Αύγουστος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 9-11-2011).

¹¹⁴ Συλλογικός τόμος, Νίκος Κουνενής, Μάνος Σαριδάκης, Ελένη Παγκαλιά, Michael Albert, João Pedro Stedile, Luismi Uharte Pozas, *Το πείραμα Τσάβες και η Μπολιβαριανή επανάσταση*, εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα 2006, σελ. 21, 52.

¹¹⁵ ό.π., Νίκος Κουνενής, Μάνος Σαριδάκης, Ελένη Παγκαλιά, Michael Albert, João Pedro Stedile, Luismi Uharte Pozas, σελ. 54.

συνεταιρισμοί στην Βενεζουέλα, μέχρι και σήμερα, δραστηριοποιούνται ακόμη τοπικά και περιλαμβάνουν πολύ διαφορετικά αντικείμενα, από καταστήματα ρούχων μέχρι, μικρού μεγέθους κατασκευαστικές εταιρίες¹¹⁶. Στόχος παραμένει ο πολλαπλασιασμός τους αλλά και η επέκτασή τους σε διαφορετικούς τομείς και αντικείμενα, όπως ο τομέας της εξόρυξης και των υπολογιστών και των εν γένει ηλεκτρονικών συστημάτων. Δεν είναι, ωστόσο, μόνο, οι συνεταιρισμοί φορείς αυτού του μετασχηματισμού, αλλά, και άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις που έχουν δημιουργηθεί και εκφεύγουν της λογικής αποκόμισης κέρδους και, επιπλέον κάποιες προσπάθειες για συν-διοίκηση κράτους-εργαζομένων σε ορισμένες κρατικές επιχειρήσεις.

B.2.2.1β. Ο ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Οι ανωτέρω φορείς ανάπτυξης, αποτελούν, σύμφωνα με μία διάκριση¹¹⁷ τον τρίτο τομέα της οικονομίας στην Βενεζουέλα, από την άποψη του τύπου παραγωγής και των κοινωνικών σχέσεων. Πρώτος και μεγαλύτερος τομέας οικονομίας είναι ο ιδιωτικός, ο οποίος είναι, κατά κύριο λόγο, οργανωμένος με στόχο την μεγιστοποίηση των κερδών και στον οποίο, το κεφάλαιο, οι δομές και ο εξοπλισμός είναι ιδιόκτητα. Αυτός ο πρώτος, καπιταλιστικός τομέας αποτελεί τα 2/3 της οικονομίας στην Βενεζουέλα¹¹⁸ και είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένος με το υπερεθνικό κεφάλαιο, είτε μέσω των εισαγωγών καταναλωτικών αγαθών στην Βενεζουέλα από ξένες υπερεθνικές επιχειρήσεις, είτε μέσω θυγατρικών τους εγκατεστημένων στην Βενεζουέλα.

Ο δεύτερος τομέας της οικονομίας, σύμφωνα με την ανωτέρω διάκριση, είναι ο τομέας των κρατικών επιχειρήσεων, των οποίων οι εργαζόμενοι είναι δημόσιοι υπάλληλοι. Σε αυτόν τον τομέα ανήκει η μεγαλύτερη,

¹¹⁶Συλλογικός τόμος, Νίκος Κουνενής, Μάνος Σαριδάκης, Ελένη Παγκαλιά, Michael Albert, João Pedro Stedile, Luismi Uharte Pozas, *Το πείραμα Τσάβες και η Μπολιβαριανή επανάσταση*, εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα 2006, σελ. 128.

¹¹⁷Π.χ., ο Victor Alvarez, οικονομολόγος και πρώην Υπουργός Βασικής Βιομηχανίας, πτυχιούχος Καθηγητής του Central University της Βενεζουέλας χρησιμοποίησε αυτό το τριμερές μοντέλο της οικονομίας, Victor Alvarez, *Responsable del Programa de Investigacion Sobre un Nuevo Modelo Productivo*, El Viejo Topo, Οκτώβριος 2008, σελ. 24-31, βλ. και σε Peter Bohmer, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹¹⁸Πρόκειται για εκτίμηση που έκανε του Victor Alvarez σε ομιλία του στο Centro Instituto Miranda τον Ιανουάριο 2009, βλ. σε Peter Bohmer, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

κρατικής ιδιοκτησίας, εταιρεία Πετρελαίου της Βενεζουέλας, η PDV-SA, η οποία, παρά το γεγονός ότι μέρος των εσόδων της πηγαίνει άμεσα ή έμμεσα στην χρηματοδότηση προγραμμάτων υγείας και εκπαίδευσης, την δημιουργία υποδομών κ.α., εξακολουθεί να διοικείται και να λειτουργεί ιεραχικά, με τρόπο «από πάνω προς τα κάτω». Επίσης, εξακολουθεί να υπάρχει σε αυτήν μεγάλη διάσταση μεταξύ των μισθών και των εν γένει αποδοχών των εργαζομένων της, οι οποίες, ούτως ή άλλως, είναι κατά πολύ ανώτερες από τον μέσο όρο¹¹⁹. Σε αυτόν τον τομέα της οικονομίας, ήτοι στον δεύτερο τομέα, υπάρχει μία εργατική-αυτοδιαχείριση στις περισσότερες κρατικές επιχειρήσεις.

Ο δεύτερος τομέας της Βενεζουελάνικης οικονομίας παράγει σήμερα το 30% της εγχώριας παραγωγής, ποσοστό που δεν έχει αλλάξει από το 1998¹²⁰. Η απειλή της εθνικοποίησης και οι ρυθμοί της εθνικοποίησης αυξήθηκαν σημαντικά το 2008 και στις αρχές του 2009. Ο Πρόεδρος Chavez σε ομιλία του στην Guyana της Βενεζουέλας τον Μάιο του 2009 τόνισε τα κυβερνητικά σχέδια για περαιτέρω κρατικοποιήσεις και στην παροχή στήριξης στην αύξηση του ελέγχου των εργατών στον κρατικό τομέα, ιδίως δε στην βαριά βιομηχανία¹²¹.

Ο τρίτος τομέας, ήτοι αυτός της κοινωνικής οικονομίας περιλαμβάνει τις λεγόμενες σοσιαλιστικές επιχειρήσεις¹²², όπως είναι οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις, οι οποίες ανήκουν στο κράτος και είναι αυτοδιαχειριζόμενες. Εδώ ανήκουν και οι συνεταιρισμοί και οι άλλες εκμεταλλεύσεις, τις οποίες συνδιαχειρίζονται οι εργαζόμενοι σε αυτές και το κράτος (όπως το εργοστάσιο Κακάο στο Barlovento), όπως, επίσης, και η παραγωγή που οργανώνεται από τα κοινοτικά συμβούλια (βλ. κατωτέρω)¹²³. Στις επιχειρήσεις που λειτουργούν στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας ο μισθός, συνήθως, είναι ίσος για όλους τους εργαζομένους, οι οποίοι έχουν βασικό λόγο στη λειτουργία της

¹¹⁹Peter Bohmer, *Venezuela: Socialism for the 21st Century*, Αύγουστος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹²⁰ό.π., Peter Bohmer, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

¹²¹Peter Bohmer, *Venezuela: Socialism for the 21st Century*, Αύγουστος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹²²ό.π., Peter Bohmer, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

¹²³ό.π., Peter Bohmer, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

επιχείρησης. Το πλεόνασμα των παραπάνω, σοσιαλιστικών, επιχειρήσεων μοιράζεται με την κοινότητα στην οποία ανήκουν οι εργαζόμενοι σε αυτές. Ωστόσο, όπως παρατηρεί ο Victor Alvarez, επειδή οι περισσότερες από τις εν λόγω επιχειρήσεις είναι πολύ μικρές, η κοινωνική οικονομία ανέρχεται μόλις στο 2% της οικονομίας¹²⁴.

Β.2.2.1γ. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι στις 3 Ιουνίου 2008 ο Πρόεδρος Chavez πέρασε στο κοινοβούλιο μία δέσμη 26 νέων Νόμων, οι οποίοι είχαν σαν στόχο την ενδυνάμωση της νομικής βάσης του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της Χώρας. Στο πεδίο της παραγωγής και της κατανάλωσης, ο «Νόμος για της ανάπτυξη μιας Λαϊκής Οικονομίας» θέτει τις αρχές μιας νέας οικονομίας αλληλεγγύης που βασίζεται στα κοινωνικά δίκτυα και ουσιαστικά συνοψίζει την Βενεζουελάνικη εμπειρία στην δημιουργία συνεταιρισμών και κοινωνικής οικονομικής ανάπτυξης κατά την τελευταία δεκαετία¹²⁵. Ένα από τα κίνητρα του νέου Νόμου είναι «*η ρύθμιση των δραστηριοτήτων της λαϊκής οικονομίας, (...), που δίνει τα εργαλεία και τις κοινωνικές πρακτικές στην Βενεζουέλα για την οικονομική ανάπτυξη ως ένα ενοποιημένο σύστημα που έχει την ικανότητα να ενισχύει τα κοινωνικο-παραγωγικό έργο των κοινοτήτων*»¹²⁶. Ο νέος Νόμος προαγάγει οκτώ «Μοντέλα» κοινωνικο-παραγωγικής ανάπτυξης, βασισμένα, όπως προειπώθηκε, στην προηγούμενη εμπειρία από την λειτουργία των συνεταιρισμών και άλλων δομών κοινωνικής συμμετοχής.

Χαρακτηριστικά αναφερόμαστε στο πρώτο «Μοντέλο», το οποίο καλείται : «Corporation of Direct Social and Communal Property» και έχει σαν αντικείμενο τις αντιφατικές εμπειρίες που αντιμετωπίζουν οι συνεταιρισμοί. Πολλοί συνεταιρισμοί είχαν γίνει μια νέα μορφή ατομικής ιδιοκτησίας και τα μέλη τους είχαν κερδοσκοπικά συμφέροντα αντικρουόμενα με τα

¹²⁴Peter Bohmer, *Venezuela: Socialism for the 21th Century*, Αύγουστος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹²⁵Jan Ullrich, *The Development of Venezuelas Popular Economy*, Μάιος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹²⁶ό.π., Jan Ullrich, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

συμφέροντα της κοινότητας. Προς επίλυση της παραπάνω αντίφασης, ο προαναφερθείς, νεοσυσταθείς οργανισμός «Corporation of Direct Social and Communal Property» θα ανήκει και θα διοικείται αποκλειστικά από τις κοινότητες από τις οποίες αποτελείται, εξασφαλίζοντας μια δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων. Επίσης, τα κέρδη του θα επαν-επενδύονται στις κοινότητες. Το δεύτερο «μοντέλο», το «Corporation of Indirect Social Property», υποχρεώνει τις κρατικής ιδιοκτησίας επιχειρήσεις ή τις εθνικοποιημένες επιχειρήσεις να εγκαταστήσουν συν-διαχειριστές εργαζομένους ή αυτό-διαχειριζόμενους εργαζομένους και πάντως να ενσωματώσουν στη λειτουργία τους τη συμμετοχή των κοινοτήτων¹²⁷. Η υιοθέτηση της νέας «δέσμης» Νόμων έχει, οπωσδήποτε, μεγάλη σημασία για το υπό εξέταση θέμα του οικονομικού μετασχηματισμού, έχει, όμως ακόμη μεγαλύτερη σημασία για την διαπίστωση μας (βλ. κατωτ. Κεφάλαιο Α.2.2.2) ότι στην Βενεζουέλα το οικονομικό και πολιτικό υποσύστημα του κράτους-που μέχρι τώρα διαχωρίζονταν από την μεσολάβηση του κράτους-ενοποιούνται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για την κοινωνία από την ίδια την κοινωνία, η οποία έτσι υπερβαίνει την καπιταλιστική υποστασιοποίηση της.

Εξάλλου, η παραπάνω «δέσμη» Νόμων που υιοθετήθηκε με πρωτοβουλία του Chavez φαίνεται να επιβεβαιώνει και κάτι άλλο : αν χωρίσουμε τις περιόδους διακυβέρνησης του Chavez ανάλογα με τον τρόπο διακυβέρνησης του –βλ. ένα τέτοιο σύστημα διαχωρισμού στο βιβλίο του Steve Ellner: *επανεξετάζοντας την πολιτική της Βενεζουέλας, οι Τάξεις, οι συγκρούσεις και το φαινόμενο Τσάβες*, σύμφωνα με τον οποίο, η πρώτη περίοδος διακυβέρνησης από το 1999-2000 είναι μια μέτρια φάση, με αυξανόμενη, ωστόσο, ριζοσπαστικοποίηση, η περίοδος 2001-2004 είναι η αντι-νεοφιλελεύθερη φάση, την περίοδο 2004-2006 έκανε την εμφάνιση του το «νέο οικονομικό μοντέλο»- από τον Δεκέμβριο του 2006, οπότε και επανεκλέγη ο Chavez και μετά, ακολουθούν βαθύτερες και πιο ριζικές αλλαγές, οι οποίες πραγματοποιούνται για την προώθηση της

¹²⁷ Jan Ullrich, *The Development of Venezuelas Popular Economy*, Μάιος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

επαναστατικής διαδικασίας¹²⁸. Πράγματι, η παραπάνω διάκριση φαίνεται να επαληθεύεται, αφού, παρά το γεγονός ότι το Σύνταγμα του 1999 προέβλεπε νέες μορφές κοινωνικο-παραγωγικών οργανώσεων που θα τύγγχαναν την υποστήριξη της πολιτείας (Βλ. άρθρο 236 Σ), μέχρι και πριν από δύο έτη δεν υπήρχε ειδικός νόμος –εκτελεστικός των συνταγματικών επιταγών-που θα κατοχύρωνε νομικά αυτές τις κοινωνικο-παραγωγικές οργανώσεις.

Αναμφίβολα η σημερινή Βενεζουελάνικη οικονομία εξακολουθεί να είναι καπιταλιστική. Οι παραπάνω συνταγματικές ρυθμίσεις αποτυπώνουν την προσπάθεια κατοχύρωσης ενός πρότυπου κοινωνικο-οικονομικού συστήματος, το οποίο σαφώς απορρίπτει την νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική χωρίς να μπορεί να ειπωθεί το ίδιο για την καπιταλιστική αντίληψη. Πράγματι, ενώ το Μπολιβαριανό Σύνταγμα δεν αναφέρει τίποτα για τον καπιταλισμό, εμπεριέχει κάποια από τα στοιχεία που τον στηρίζουν: αναγνωρίζει την σημασία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στην απασχόληση και στην ανάπτυξη (άρθρο 299 Σ), εγγυάται το δικαίωμα στην ιδιοκτησία (άρθρο 115Σ), αναθέτει στο Κράτος την προώθηση της Ιδιωτικής πρωτοβουλίας (άρθρο 112Σ), επιβάλλει την απαίτηση για έναν ισοσκελισμένο προϋπολογισμό σε πολυετή βάση και αναγνωρίζει την αυτονομία της Κεντρικής Τράπεζας της Βενεζουέλας στην διαμόρφωση και την υιοθέτηση νομισματικών πολιτικών.¹²⁹

Φαίνεται ότι το παραπάνω σύστημα, όπως αποτυπώνεται στο Μπολιβαριανό Σύνταγμα, "προσπαθεί" να συγκεράσει το σοσιαλιστικό οικονομικό σύστημα με το καπιταλιστικό σύστημα, μέσω μιας πολιτικής ελάχιστων κοινωνικών παροχών, προερχομένων από την αναδιανομή των κερδών της κρατικής Ανώνυμης Πετρελαϊκής Εταιρείας PDV-SA και της επιδίωξης κέρδους σε άλλους οικονομικούς τομείς, πέραν του πετρελαϊκού, όπως ενδεικτικά στην γεωργία, βιομηχανία και στον τουρισμό μέσω των επενδύσεων και της συμμετοχής ιδιωτικού κεφαλαίου, εγχώριου ή ξένου, χωρίς πάντοτε τα όρια

¹²⁸Βλ. Jan Ullrich, *The Development of Venezuelas Popular Economy*, Μάιος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹²⁹Michael A. Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

των δύο συστημάτων, τα οποία φαίνεται να βαίνουν παράλληλα, να είναι ευδιάκριτα.

Εξάλλου, σύμφωνα με τις διδαχές του Dieterich, το υπερβατικό βήμα για την μετάβαση στον αποκαλούμενο «Σοσιαλισμό του 21^{ου} αιώνα» συνίσταται στην ίδρυση σοσιαλιστικής λογιστικής (αξίας), δίπλα στην καπιταλιστική λογιστική (τιμή), στο κράτος, στην PDV-SA, και τους συνεταιρισμούς, προκειμένου να κατασκευαστεί ένα οικονομικό κύκλωμα παραγωγής και κυκλοφορίας παράλληλο με εκείνο της καπιταλιστικής αγοράς. Η οικονομία του κράτους και των κοινωνικών θεσμών μπορεί να προχωρήσει βήμα-βήμα προς την οικονομία της αξίας και να κερδίσει έδαφος έναντι του κυκλώματος της καπιταλιστικής αναπαραγωγής, μέχρι να την αντικαταστήσει στο μέλλον.¹³⁰

Η σοσιαλιστική οικονομία στη Βενεζουέλα απαιτεί μια διαρκή προσπάθεια ανάπτυξης της κρατικής και, ιδίως, της κοινωνικής οικονομίας σε βάρος της Ιδιωτικής. Θα μπορούσε ενδεχομένως ο τομέας της κρατικής και της κοινωνικής οικονομίας να συγχωνευτούν και να αποτελέσουν έναν ενιαίο τομέα, ο οποίος θα έκλινε περισσότερο προς τις αρχές μιας κοινωνικής οικονομίας. Σήμερα, εξάλλου, *«για να είναι σε θέση οι χώρες να κατασκευάσουν ένα βιώσιμο μέλλον, πρέπει να έχουν την εσωτερική και εσωστρεφή ικανότητα να παράγουν και να διαχειρίζονται την γνώση και να αξιοποιήσουν τις σχετικές εμπειρίες που θα τους επιτρέψουν να αξιοποιήσουν δικά τους προγράμματα»*¹³¹.

¹³⁰Christina Marciano, *Interview with Heinz Dieterich: In Venezuela Conditions for Building Socialism of the 21st Century Have Been Created*, Rebellion, 2-1- 2007, <http://mrzine.monthlyreview.org/2007/marcano030107.html> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹³¹«Hacia una Cultura de Paz Universalis» Unesco Manilla, Νοέμβριος 1995, βλ. σε Sarah Wagner, Vuelvan Garas: *Venezuela's Mission for Building Socialism of the 21st Century*, Ιούλιος 2005, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/1234> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

II. Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ

A. ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ

A. 1. ΤΟ «ΜΟΝΤΕΛΟ» ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η «συμμετοχική δημοκρατία» αποτελεί σύμφωνα με την συστηματοποίηση του Άγγλου καθηγητή πολιτικής φιλοσοφίας David Held (βάσει κεντρικών σημείων από το έργο Macpherson και Carole Pateman) ένα από τα πιο πρόσφατα «Μοντέλα Δημοκρατίας»¹³², το οποίο συναρτάται με το τρίπτυχο συμμετοχή-ελευθερία-δημοκρατία. Η «συμμετοχική δημοκρατία» είναι το βασικό εναλλακτικό μοντέλο της Αριστεράς απέναντι στη «νομοθετικά θεσμοθετημένη δημοκρατία» της δεξιάς¹³³.

Η Φιλελεύθερη δημοκρατία, σε πολλές περιπτώσεις, παίρνει σαν δεδομένο κάτι το οποίο είναι το πραγματικά ζητούμενο, δηλαδή, το αν οι σχέσεις που σήμερα υπάρχουν μεταξύ διαφόρων κατηγοριών προσώπων, ανδρών και γυναικών, ποικίλων εθνικών ομάδων κλπ, επιτρέπουν την πραγματική άσκηση των δικαιωμάτων, τα οποία τυπικά κατοχυρώνονται για όλους. Στοχαστές της σύγχρονης αριστεράς όπως η Carole Pateman- αμφισβητούν την ιδέα ότι στις σύγχρονες φιλελεύθερες δημοκρατίες τα άτομα είναι ελεύθερα και ίσα, «τα ελεύθερα και ίσα άτομα συναντώνται στην πράξη πολύ πιο σπάνια από,τι υποδεικνύει η φιλελεύθερη θεωρία»¹³⁴. Η Pateman, βασιζόμενη σε ιδέες του J. Rousseau και του J.S. Mill, υποστήριξε ότι η συμμετοχική δημοκρατία ενθαρρύνει την ανάπτυξη των ανθρώπων, μειώνει το αίσθημα αποξένωσης από τα κέντρα λήψης

¹³²Βλ. ανωτ. υποσημείωση 6 και David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 296.

¹³³David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 288.

¹³⁴Carol Pateman, *The problem of Political Obligation : A Critique of Liberal Theory*, Polity, Cambridge, 1985, σελ. 171, βλ. σε David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 289-290.

αποφάσεων, καλλιεργεί το ενδιαφέρον για τα συλλογικά προβλήματα και δημιουργεί έναν ενεργό και ενημερωμένο πολίτη¹³⁵.

Σημειώνεται ότι κανείς από τους στοχαστές της σύγχρονης αριστεράς, όπως άλλωστε και ο Macpherson και η Pateman, δεν ισχυρίστηκε ότι οι θεσμοί άμεσης δημοκρατίας θα μπορούσαν να επεκταθούν σε όλους τους τομείς (πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό) ή ότι θα μπορούσε να εξασφαλιστεί η ισότητα και ελευθερία μέσω της αυτοδιαχείρισης σε όλους τους τομείς. Πολλοί από τους βασικούς θεσμούς της φιλελεύθερης δημοκρατίας-κόμματα, αντιπρόσωποι, εκλογές-θα είναι στοιχεία μιας συμμετοχικής κοινωνίας. Ο άμεσος έλεγχος και η συμμετοχή στο άμεσο τοπικό επίπεδο, που συμπληρώνεται από τον κομματικό ανταγωνισμό και τον ανταγωνισμό συμφερόντων στις κυβερνητικές υποθέσεις μπορεί καλύτερα να προωθήσει και με περισσότερο ρεαλισμό τις αρχές της συμμετοχικής δημοκρατίας¹³⁶.

Η «συμμετοχική κοινωνία», όπως, τουλάχιστον θεωρητικά έχει συλληφθεί, είναι μια κοινωνία που προαγάγει το ισότιμο δικαίωμα στην ελευθερία και στην αυτοανάπτυξη και έχει σαν βασικά χαρακτηριστικά την άμεση συμμετοχή των πολιτών στην ρύθμιση των βασικών κοινωνικών θεσμών, την αναδιοργάνωση των κομμάτων με τρόπο ώστε τα στελέχη τους να λογοδοτούν στα μέλη, λειτουργία «συμμετοχικών κομμάτων» σε μια δομή κοινοβουλίου ή συμβουλίου, προϋποθέτει δε την άμεση βελτίωση των συνθηκών ζωής πολλών κοινωνικών ομάδων μέσω της ανακατανομής υλικών πόρων, ελαχιστοποίηση/εξαφάνιση της γραφειοκρατικής εξουσίας που δεν λογοδοτεί στον λαό, ανοικτό σύστημα πληροφόρησης που θα διασφαλίζει τις ενημερωμένες αποφάσεις και τέλος, επανεξέταση του συστήματος παιδικής μέριμνας ώστε οι γυναίκες να έχουν ίσες δυνατότητες συμμετοχής στη δημόσια ζωή με τους άντρες¹³⁷.

¹³⁵Carol Pateman, *Participation and Democratic Theory*, Cambridge University Press, 1970, κεφ.2 και 6, βλ. σε David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 289-290.

¹³⁶David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 293-294.

¹³⁷ό.π., David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, σελ. 296.

A.2. Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ

A.2.1. ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Η συμμετοχική δημοκρατία συχνά χρησιμοποιείται σαν συνώνυμο του σοσιαλισμού στην Βενεζουέλα και σημαίνει κάτι πολύ περισσότερο από την επιλογή υποψηφίων της αρεσκείας του καθενός σε καθεστώς ελεύθερων εκλογών και την εγγύηση θεμελιωδών πολιτικών δικαιωμάτων (βλ. κεφάλαιο IV του Συντάγματος, Τίτλος πρώτος: Πολιτικά Δικαιώματα), σημαίνει πάνω από όλα την δυνατότητα των πολιτικών υποκειμένων να συμμετάσχουν άμεσα στην λήψη των αποφάσεων που τους αφορούν¹³⁸.

Πολλά από τα παραπάνω (βλ. ανωτ. Κεφάλαιο II.A.1.) χαρακτηριστικά της «συμμετοχικής δημοκρατίας» εντοπίζονται στην Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας, η οποία από το 1999 και μετά, ήτοι από την ψήφιση και την θέση σε ισχύ του επαναστατικού της Συντάγματος βρίσκεται σε διαδικασία πολιτικού μετασχηματισμού, ο οποίος εντοπίζεται, ιδίως, στην άμεση συμμετοχή των πολιτών στην λήψη των αποφάσεων που τους αφορούν π.χ. στον τρόπο με τον οποίο οι κρατικοί προϋπολογισμοί θα δαπανηθούν (άρθρα 287-290 του Συντάγματος για τον Γενικό Λογιστή), στην ενίσχυση της λαϊκής εξουσίας, ιδίως, μέσω της συμμετοχής τους στα τοπικά συμβούλια και στην δημιουργία εδάφους για την ανάπτυξη κοινωνικών κινημάτων στην Βενεζουέλα, όπως αυτά των γεωργών, των γυναικών, των αυτοχθόνων, των μέσων ενημέρωσης της κοινότητας, τα οποία σήμερα λειτουργούν αυτόνομα¹³⁹.

-Στο Μπολιβαριανό Σύνταγμα της Βενεζουέλας κατοχυρώνονται ευρύτατα δικαιώματα και ελευθερίες, αστικά δικαιώματα (κεφάλαιο 3 του Συντάγματος, όπως το δικαίωμα στη ζωή, στην προσωπικότητα, στην σωματική και ψυχική ακεραιότητα, στην κατοικία και το ιδιωτικό απόρρητο κ.α), πολιτικά δικαιώματα (κεφάλαιο 4 του Συντάγματος, όπως το δικαίωμα συμμετοχής στα κοινά, το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, το δικαίωμα σε

¹³⁸Peter Bohmer, *Venezuela: Socialism for the 21st Century*, Αύγουστος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹³⁹ό.π., Peter Bohmer, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

διαδήλωση κ.α), κοινωνικά και οικογενειακά δικαιώματα (κεφάλαιο 5 του Συντάγματος, όπως το δικαίωμα στην οικογένεια, εργασία και κοινωνική ασφάλιση κ.α), πολιτιστικά και εκπαιδευτικά δικαιώματα (κεφάλαιο 6 του Συντάγματος, όπως το δικαίωμα στην εκπαίδευση, η πολιτιστική ελευθερία κ.α.), οικονομικά δικαιώματα (κεφάλαιο 7 του Συντάγματος, όπως το δικαίωμα στην ιδιοκτησία κ.α), περιβαλλοντικά δικαιώματα (κεφάλαιο 9 του Συντάγματος) και δικαιώματα Ιθαγενών (κεφάλαιο 8), στα οποία μεταξύ άλλων περιλαμβάνεται ο σεβασμός της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, του περιβάλλοντος τους, το δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην πολιτική συμμετοχή τους.

Ταυτόχρονα με την ευρύτατη κατοχύρωση των παραπάνω δικαιωμάτων, το Μπολιβαριανό Σύνταγμα, «αναγνωρίζοντας», προφανώς, ότι η τυπική κατοχύρωση των δικαιωμάτων ελάχιστη σημασία έχει για το υποκείμενο τους (που στο Μπολιβαριανό Σύνταγμα, όπως και στα περισσότερα Συντάγματα διεθνώς, είναι ο «*καθένας*») αν αυτό δεν μπορεί να τα ασκήσει πραγματικά, «καταβάλλει» σοβαρή προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση, προβλέποντας όχι μόνο την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών και κατοχυρώνοντας δικαιώματα για τους ιθαγενείς, αλλά, αναγνωρίζοντας, συγχρόνως, ότι «η συμμετοχή του λαού στην παιδεία, στην άσκηση και στον έλεγχο της δημόσιας διοίκησης είναι το αναγκαίο μέσον για την επίτευξη του πρωταγωνιστικού χαρακτήρα του πολίτη, που θα εγγυάται την πλήρη ανάπτυξή του, τόσο την ατομική, όσο και την συλλογική (62 παρ. 2 του Συντάγματος).

-Το Μπολιβαριανό Σύνταγμα, περαιτέρω, "προσθέτει" στις τρεις κλασσικές μορφές εξουσίας, ήτοι στην εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική, άλλες δύο, μία εκλεκτορική/εκλογική εξουσία καθώς και την εξουσία του πολίτη ή, άλλως, αστική εξουσία (άρθρο 136), αποδεικνύοντας και έμπρακτα με αυτόν τον τρόπο την σημασία που η Μπολιβαριανή Δημοκρατία αποδίδει στην άμεση συμμετοχή των πολιτών στη ρύθμιση των βασικών κρατικών θεσμών.

Η αστική εξουσία αποτελεί τον διαμεσολαβητή, ανάμεσα στις άλλες εξουσίες, για τη διαβεβαίωση της εφαρμογής των συνταγματικά

κατοχυρωμένων τους λειτουργιών. Η αστική εξουσία εκφράζεται μέσω του γενικού Εισαγγελέα (άρθρα 284-286 του Συντάγματος), του Συνηγόρου του Πολίτη (άρθρα 280-283 του Συντάγματος) και του Γενικού Λογιστή (άρθρα 287-291 του Συντάγματος) του Κράτους (άρθρο 273 παρ. 1 του Συντάγματος). Τα όργανα που ασκούν την αστική εξουσία είναι υπεύθυνα σύμφωνα με το παρόν Σύνταγμα και με τον Νόμο, *να αποτρέπουν, να επιθεωρούν και να κυρώνουν τις παραβάσεις που διαπράττονται ανάμεσα στη δημόσια και στην διοικητική ηθική, να φροντίζουν για τη σωστή διαχείριση και την νομιμότητα στη χρήση της δημόσιας περιουσίας, για την εκπλήρωση και την εφαρμογή της νομιμότητας σε κάθε διοικητική δραστηριότητα του Κράτους και ομοίως, να προωθεί την εκπαίδευση ως διαδικασία δημιουργίας της ιδιότητας του πολίτη καθώς και την αλληλεγγύη, την ελευθερία, τη δημοκρατία, την κοινωνική ευθύνη και την εργασία*(άρθρο 274).

Όσον αφορά την πέμπτη εξουσία, την εκλογική εξουσία, αυτή ασκείται, πρωταρχικώς, από το Εθνικό Εκλογικό Συμβούλιο, το οποίο ρυθμίζει και παρακολουθεί την ορθότητα της εκλογικής διαδικασίας. Είναι κυρίως υπεύθυνο για τις εκλογές του κράτους, αλλά μπορεί επίσης, να επιτηρεί κατά τη διάρκεια των εκλογών των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, όπως των συνδικαλιστικών, είτε μετά από αίτηση της οργάνωσης ή του ανώτατου δικαστηρίου της δικαιοσύνης (το ανώτατο δικαστήριο) (άρθρα 292-298 του Συντάγματος).

-Σύμφωνα με το άρθρο 62 του Μπολιβαριανού Συντάγματος, *κάθε πολίτης έχει δικαίωμα στην ελεύθερη συμμετοχή στα κοινά, είτε άμεσα είτε έμμεσα μέσω των εκλεγμένων αντιπροσώπων του*. Περαιτέρω, το άρθρο 70 του Συντάγματος εξειδικεύει τα μέσα συμμετοχής του λαού στις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές υποθέσεις¹⁴⁰. Στον πολιτικό τομέα, αποτελούν τρόπους συμμετοχής του λαού στην άσκηση της κυριαρχίας του, η εκλογή σε δημόσια αξιώματα, το δημοψήφισμα, η σφυγμομέτρηση του λαού, η ανάκληση της εντολής για πολιτική θητεία, η νομοθετική, συνταγματική και συντακτική πρωτοβουλία, το ανοικτό Δημοτικό Συμβούλιο και η Συνέλευση

¹⁴⁰Βλ. και Δημήτρης Καλτσώνης, *Το Δίλλημα της μπολιβαριανής δημοκρατίας, Κράτος και Δίκαιο στη Βενεζουέλα του Ούγκο Τσάβες*, εκδόσεις : Ξιφαράς, Αθήνα 2009, σελ. 137.

των πολιτών. Στον κοινωνικό και οικονομικό τομέα, τα αιτήματα της κοινωνικής προστασίας, η αυτοδιαχείριση, η συνδιαχείριση, οι συνεταιρισμοί, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων με οικονομικό χαρακτήρα, τα ταμειυτήρια, οι κοινοτικές επιχειρήσεις και οι υπόλοιπες μορφές συνεταιρισμού που διέπονται από τις αξίες της αμφίπλευρης συνεργασίας και αλληλεγγύης.

Σχετικό είναι και το άρθρο 184 του Συντάγματος, το οποίο προβλέπει την δημιουργία μηχανισμών για την αποκέντρωση των υπηρεσιών που διαχειρίζονται οι Δήμοι και οι Πολιτείες, προς τις κοινότητες και τις οργανωμένες ομάδες της γειτονιάς¹⁴¹. Αυτή η αποκέντρωση, σύμφωνα με την συνταγματική ρύθμιση, μπορεί να περιλαμβάνει, τη μεταβίβαση υπηρεσιών σε ζητήματα υγείας, εκπαίδευσης, κατοικίας, αθλητισμού, πολιτισμού, κοινωνικών προγραμμάτων, περιβάλλοντος, διατήρησης βιομηχανικών περιοχών κ.α, την συμμετοχή των κοινοτήτων και των πολιτών, μέσω των δημοτικών συνεταιρισμών και των μη κυβερνητικών οργανώσεων, στη διατύπωση προτάσεων για επένδυση ενώπιον των πολιτειακών και δημοτικών αρχών, με ανάθεση της επεξεργασίας των αντίστοιχων πλάνων επένδυσης, καθώς και στην τέλεση, αξιολόγηση και τον έλεγχο των έργων, των κοινωνικών προγραμμάτων και των δημόσιων υπηρεσιών της δικαιοδοσίας τους, τη συμμετοχή στις οικονομικές διαδικασίες διεγείροντας τις εκδηλώσεις της κοινωνικής οικονομίας, όπως είναι οι συνεταιρισμοί, τα αποταμιευτήρια, τα αμοιβαία κεφάλαια και άλλης μορφής κοινοπραξίες, τη συμμετοχή των εργαζομένων και των κοινοτήτων στη διαχείριση των δημόσιων εταιρειών μέσω αυτοδιαχειριζόμενων και συνδιαχειριζόμενων μηχανισμών, τη δημιουργία οργανισμών, συνεταιρισμών και κοινοτικών εταιρειών υπηρεσίας, ως παραγωγικές πηγές εργασίας και κοινωνικής ευημερίας, που παρέχονται για την μονιμότητά τους μέσω πολιτικού σχεδιασμού στις οποίες συμμετέχουν κ.α

¹⁴¹ Δημήτρης Καλτσώνης, *Το Δίλλημα της μπολιβαριανής δημοκρατίας, Κράτος και Δίκαιο στη Βενεζουέλα του Ούγκο Τσάβες*, εκδόσεις : Ξιφαράς, Αθήνα 2009, σελ. 137.

A.2.2. Η ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

A.2.2.1. Η ΑΜΕΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ Η ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΔΟΓΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο πολιτικός μετασχηματισμός στην Βενεζουέλα, ήτοι η πορεία της προς την «συμμετοχική δημοκρατία» συναρτάται άμεσα με τον οικονομικό μετασχηματισμό της Βενεζουέλας, την ενδογενή ανάπτυξη και την πορεία στον «Σοσιαλισμό του 21^{ου} αιώνα». Αυτή η συνάρτηση, η οποία καταδεικνύεται περισσότερο με παραδείγματα από την πράξη, όπως αυτά που παρατίθενται κατωτέρω, έχει (κοινό) σημείο συνάντησης τον σοσιαλισμό, δεν είναι άλλωστε τυχαίο το λεχθέν ότι «η συμμετοχική δημοκρατία στην Βενεζουέλα έχει σαν συνώνυμο της τον σοσιαλισμό»¹⁴².

Προς εκτέλεση των παραπάνω διατάξεων του Συντάγματος (70 και 184 του Συντάγματος) ψηφίστηκε ο Νόμος 5806/2006 για τα κοινοτικά συμβούλια, ο οποίος προέβλεπε ότι κοινοτικά συμβούλια συγκροτούνται σε κάθε κοινότητα, η οποία ορίζεται ως το σύνολο των οικογενειών και πολιτών που κατοικούν σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, της οποίας τα όρια καθορίζονται από τη συνέλευση των πολιτών και μπορεί να περιλαμβάνει από 200-400 οικογένειες στις αστικές περιοχές και από 20 οικογένειες στις αγροτικές περιοχές. Οι οικογένειες ή πολίτες, οι οποίοι ανήκουν στις κοινότητες συνδέονται με κοινή ιστορία και συμφέροντα, μοιράζονται κοινωνικές, οικονομικές και πολεοδομικές ανάγκες, γνωρίζονται μεταξύ τους και χρησιμοποιούν τις ίδιες υπηρεσίες.¹⁴³ Σύμφωνα με τον Νόμο, ανώτατο όργανο κάθε κοινοτικού συμβουλίου είναι η συνέλευση των πολιτών, η οποία αποτελείται από όλους τους πολίτες, οι οποίοι είναι τουλάχιστον 15 ετών και λαμβάνει δεσμευτικές αποφάσεις για κρίσιμα ζητήματα, όπως ο έλεγχος της εφαρμογής των κυβερνητικών προγραμμάτων στην κοινότητα και η εκλογή και ανάκληση του

¹⁴²Peter Bohmer, *Venezuela : Socialism for the 21th Century*, Αύγουστος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹⁴³Δημήτρης Καλτσώνης, *Το Δίλλημα της μπολιβαριανής δημοκρατίας, Κράτος και Δίκαιο στη Βενεζουέλα του Ούγκο Τσάβες*, εκδόσεις : Ξιφαράς, Αθήνα 2009, σελ. 135.

εκτελεστικού οργάνου και των λοιπών επιτροπών του κοινοτικού συμβουλίου.¹⁴⁴ Βάσει του προαναφερθέντος Νόμου, τα κοινοτικά συμβούλια αποτελούν τμήματα της κρατικής εξουσίας με εξουσία διαχείρισης τοπικών υποθέσεων αλλά και συμμετοχής στις γενικότερες δημόσιες πολιτικές. Το τοπικό κοινοτικό συμβούλιο και η συνέλευση διατηρούν και οικονομικές αρμοδιότητες ενώ προβλέπεται και η δημιουργία κοινοτικής τράπεζας.¹⁴⁵

Η ανάπτυξη της λαϊκής εξουσίας σε τοπικό επίπεδο αφορά έναν πολύ μεγάλο αριθμό ατόμων, εκατομμύρια ανθρώπους, οι οποίοι αποφασίζουν μόνοι τους πως θα αναπτύξουν και θα λειτουργήσουν τις κοινότητες τους, μέσω του τοπικού συμβουλίου, κάτι που αποτελεί παράδειγμα συμμετοχικής δημοκρατίας αλλά και αυξανόμενης λαϊκής εξουσίας¹⁴⁶. Όπως συμβαίνει με πολλές από τις θεσμικές αλλαγές στην Βενεζουέλα τα όρια ανάπτυξης και διάδοσης των τοπικών κοινοτήτων και συμβουλίων δεν έχουν ακόμα καθοριστεί. Πάντως, παρά το γεγονός ότι αυτά έχουν καθοριστεί για να δρουν σε τοπικό μόνο επίπεδο και όχι σε εκτεταμένες γεωγραφικές περιοχές, έχουν σοβαρές πιθανότητες επέκτασης μέσω ενός διαρκώς αναπτυσσόμενου νέου θεσμού λαϊκής εξουσίας της «Comuna».

Η comuna αποτελεί συν-ένωση δυο ή περισσότερων κοινοτικών συμβουλίων, τα οποία λαμβάνουν αποφάσεις που επηρεάζουν ευρύτερες εκτάσεις και πληθυσμούς. Έτσι για παράδειγμα, στην πολιτεία της Lara μια comuna αποφάσισε να κτίσει ένα εργοστάσιο γάλακτος, του οποίου οι εργαζόμενοι προέρχονται από μια σειρά γειτονικών κοινοτήτων με σκοπό το παραγόμενο γάλα να διανέμεται μεταξύ των κατοίκων της comuna. Η comuna, επίσης, αποφασίζει για τη διαχείριση του πλεονάσματος της, ήτοι του ποσού που προκύπτει μετά την αφαίρεση των μισθών των εργαζομένων και των λοιπών παγίων εξόδων της¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Δημήτρης Καλτσώνης, *Το Δίλλημα της μπολιβαριανής δημοκρατίας, Κράτος και Δίκαιο στη Βενεζουέλα του Ούγκο Τσάβες*, εκδόσεις : Ξιφαράς, Αθήνα 2009, σελ. 136.

¹⁴⁵ ό.π., Δημήτρης Καλτσώνης, σελ. 137-143.

¹⁴⁶ Peter Bohmer, *Venezuela : Socialism for the 21th Century*, Αύγουστος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

¹⁴⁷ ό.π., Peter Bohmer, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

Στο παραπάνω, επίσης, πλαίσιο ξεκίνησε τον Μάρτιο του 2004, με την «στρατολόγηση» 1.000.000 πολιτών, η επιχείρηση "Στρέψτε το Βλέμμα", ένα φιλόδοξο σχέδιο, το οποίο είχε σαν στόχο την οικονομική, πολιτική και πολιτισμική μεταμόρφωση της Βενεζουέλας, επικεντρώνοντας στην ενδογενή Ανάπτυξη. Σε ένα πρώτο επίπεδο, θα έπρεπε να οικοδομηθούν νέες ανθρώπινες ικανότητες με την επαγγελματική κατάρτιση στους τομείς της αγροτικής ανάπτυξης, όπου και προωθήθηκε το 50% των υποτροφιών, στην βιομηχανική δραστηριότητα, όπου δόθηκε το 30% των υποτροφιών, στον τουρισμό, 10% των υποτροφιών, τις υποδομές και τις υπηρεσίες, όπου δόθηκε από 5% σε κάθε έναν από αυτούς τους τομείς. Σε ένα δεύτερο επίπεδο το πρόγραμμα εστίασε στην προετοιμασία των ανθρώπων για τις νέες παραγωγικές σχέσεις με μαθήματα για τη συνεργασία και την αυτοδιαχείριση. Έτσι, όσοι θα ολοκλήρωναν το πρόγραμμα και θα σύστηναν συνεταιρισμούς θα είχαν προνομιακή μεταχείριση, όσον αφορά την απόκτηση δανείων αλλά και τεχνική υποστήριξη¹⁴⁸. Το εν λόγω πρόγραμμα δεν εξέφραζε μόνο την στρατηγική πολιτική της "Από τα Μέσα ανάπτυξης" αλλά συμπεριελάμβανε και την έννοια της κοινωνικής οικονομίας, με έμφαση στην αυτοδιαχείριση, συνδιαχείριση και τους συνεταιρισμούς, όπως προβλέπονται από το Σύνταγμα, έννοια η οποία φαίνεται να είναι όχι, απλώς συμπληρωματική αλλά ίσως, εναλλακτική, αυτής του κεφαλαίου, αφού συνδυάζει την εκπαίδευση και την εργασία χωρίς να εστιάζει μόνο στο οικονομικό κέρδος και στις ανταλλακτικές αξίες. «Στόχος είναι η δημιουργία του νέου άνδρα, της νέας γυναίκας, της νέας κοινωνίας». ¹⁴⁹

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και μία άλλη αποστολή, η αποστολή «Στροφή κατά Μέτωπο», η οποία έχει θέσει σαν στόχο την πολιτικοποίηση και την ευρύτερη ενασχόληση με τα κοινά όλων των Βενεζουελάνων. Η πολιτικοποίηση με την σειρά της θα βοηθήσει την ταχύτερη και

¹⁴⁸Michael Lebowitz, *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών : Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

¹⁴⁹ό.π., Michael A. Lebowitz,, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

αποτελεσματικότερη εφαρμογή των αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών της Μπολιβαριανής διαδικασίας¹⁵⁰.

Οι εν λόγω συνεταιρισμοί, οι οποίοι εξαρχής δεν προβλέφθηκαν για να είναι μεγάλοι, οπωσδήποτε δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν πηγές σημαντικής ανάπτυξης. Μάλιστα, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, ο αριθμός των συνεταιρισμών από 900 το 2001 εκτοξεύθηκε σε 215.000 που μέχρι σήμερα έχουν ιδρυθεί. Από αυτούς μόνο 70.000 είναι ενεργοί, κάτι το οποίο σημαίνει ότι το 70% των συνεταιρισμών έχουν αποτύχει.¹⁵¹ Οπωσδήποτε πάντως οι συνεταιρισμοί και κάθε άλλο, ανάλογης φύσεως, κοινωνικό μόρφωμα αποτέλεσαν μεταβατικές μορφές κοινωνικής συγκεντροποίησης και πάντως έδωσαν ώθηση στη ριζοσπαστική ανθρώπινη ανάπτυξη.

Σε κάθε περίπτωση πάντως δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ολόένα και περισσότερες, για παράδειγμα, γυναίκες εμπλέκονται στην πολιτική ζωή και οργάνωση. Χάρη στις εκπαιδευτικές αποστολές ολόένα και περισσότερες γυναίκες είναι μορφωμένες, χάρη σε υποτροφίες της κυβέρνησης και της Τράπεζας Ανάπτυξης των Γυναικών (Banmujer), όλο και περισσότερες γυναίκες έχουν οικονομική αυτονομία, χάρη στα κοινοτικά συμβούλια όλο και περισσότερες γυναίκες μάχονται για τον έλεγχο της ζωή τους, χάρη στις ποσοστώσεις των φύλων στα κόμματα περισσότερες γυναίκες μπορούν να αναδειχθούν σε υψηλά αξιώματα¹⁵².

Σημειωτέον ότι η ανάπτυξη της λαϊκής εξουσίας σε τοπικό επίπεδο, η οποία κατοχυρώνεται συνταγματικά (άρθρ. 70,118, 209, 308 του Συντάγματος) στο Μπολιβαριανό Σύνταγμα της Βενεζουέλας και ενθαρρύνεται σημαντικά από την πολιτική του Chavez, μετά την πάροδο δεκαετίας και πλέον, κατά την οποία, συστηματικά, δομείται και αναπτύσσεται στην Βενεζουέλα,

¹⁵⁰Συλλογικός τόμος, Νίκος Κουνενής, Μάνος Σαριδάκης, Ελένη Παγκαλιά, Michael Albert, João Pedro Stedile, Luismi Uharte Pozas, *Το πείραμα Τσάβες και η Μπολιβαριανή επανάσταση*, Εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα 2006, σελ. 135.

¹⁵¹Βλ. Jorge Martin, *The challenges facing the Venezuelan Revolution*, 2007, <http://www.Marxist.com/challenges-facing-Venezuelan-Revolution050907.htm>, Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις: Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ.58.

¹⁵²Jeffrey Weber, George Ciccariello-Maher, *Venezuela from Below*, Σεπτέμβριος 2008, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/3797>(τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).

όντας μέρος της κυβερνητικής πολιτικής, σε άλλες περιπτώσεις Χωρών, με κυρίαρχη την Βόρεια Αμερική για πρώτη φορά σήμερα με πρωτοβουλία των πολιτών αναπτύσσεται, εξελισσόμενη σε ακτιβιστικό κίνημα με αντικαπιταλιστικές στοχεύσεις. Χαρακτηριστικά αναφέρεται το παράδειγμα του κινήματος μεταφοράς Τραπεζικών Λογαριασμών μικροκαταθετών από μεγάλες Τράπεζες σε μικρούς τοπικούς πιστωτικούς συνεταιρισμούς, που ήδη αφορά 700.000 μικροκαταθέτες, σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Ένωσης Πιστωτικών Συνεταιρισμών, και πάνω από 100.000 δολάρια, από τα οποία, ήδη, τα 90.000 δόθηκαν σε νέα δάνεια προς νέους και παλιούς καταθέτες¹⁵³.

Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί και το «ηθικό κεφάλαιο» στο οποίο, επίσης, επενδύει η Βενεζουέλα (βλ. 184 του Συντάγματος), το οποίο δεν είναι άλλο από το κεφάλαιο της αλληλεγγύης¹⁵⁴. Σε αυτό, επίσης, μπορούμε να διακρίνουμε τη σύμπτωση του οικονομικού με τον πολιτικό μετασχηματισμό στην Βενεζουέλα.

Έτσι, στην οικονομική επιστήμη, οι μελέτες για τον αλτρουισμό-σαν εκείνη του βραβευμένου με Νόμπελ οικονομολόγου Gary Becker, έχουν αποδείξει ότι η έγνοια για τους άλλους σημαίνει μεταβιβάσεις χωρίς αντίτιμο, που προσφέρουν διέξοδο στις αποτυχίες της αγοράς¹⁵⁵. Τέτοιο παράδειγμα στην Βενεζουέλα αναφέρεται το κίνημα για Δωρεάν Λογισμικό, του οποίου το παντεταρισμένο προϊόν GNU/Linux είναι το φθηνότερο αλλά και καλύτερο από πολλές απόψεις, όπως η εύκολη χρήση του, η ασφάλεια και η φερεγγυότητα του, ώστε να συγκρίνεται με παρόμοια προϊόντα του κυρίαρχου προμηθευτή στην αγορά, ήτοι της Microsoft¹⁵⁶.

Όπως, εξάλλου, έχει λεχθεί, οι συνεταιρισμοί, οι οποίοι έχουν λύσει το πρόβλημα της διαμεσολάβησης-ασύμμετρης κατανομή πληροφορήσης

¹⁵³ Αχιλλέας Φακατσέλης, *Μικροκαταθέτες φτιάχνουν τις δικές τους Τράπεζες*, εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 13-11-2011.

¹⁵⁴ Felipe Perez Marti (πρώην Υπουργός Σχεδιασμού και Ανάπτυξης της Βενεζουέλας στη Κυβέρνηση Chavez), *Το Μοντέλο Ανάπτυξης της Βενεζουέλας*, (Μετάφραση: Νίκος Κόμπλας), <http://www.ardin.gr/page/issue.php> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

¹⁵⁵ ό.π., Felipe Perez Marti, *Το Μοντέλο Ανάπτυξης της Βενεζουέλας*, (Μετάφραση: Νίκος Κόμπλας), <http://www.ardin.gr/page/issue.php> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

¹⁵⁶ Felipe Perez Marti, *Free Information Free Software and Revolution*, Μάρτιος 2006, <http://marxsite.com/freesoftwareandrevolution.htm>.

μεταξύ ιδιοκτητών και διαχειριστών και διαχειριστών και εργατών-αποτελούν μια ακόμη περίπτωση όπου η αποδοτικότητα αυξάνεται λόγω της ταχύτερης και καλύτερης κυκλοφορίας της πληροφορίας. Βασικό χαρακτηριστικό που διαχωρίζει τους αποδοτικούς και πετυχημένους συνεταιρισμούς από τους βραχύβιους και προβληματικούς είναι ο δεσμός και η αλληλεγγύη των μελών τους¹⁵⁷.

A.2.2.2. Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Η πολιτική λειτουργία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, την οποία, καταρχήν και στο σύνολο της δεν απορρίπτει η «συμμετοχική δημοκρατία»¹⁵⁸, αναδεικνύει ένα ταξικό πρόβλημα: *από την μια η καπιταλιστική τάξη, για την διατήρηση του καπιταλιστικού συστήματος, στηρίζεται στον αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα της δημοκρατίας και από την άλλη, η εργατική τάξη δεν προχωρά στην αυτοοργάνωση της αφού ήδη κατέχει αντιπροσωπευτικά την εξουσία μέσω του κόμματος που ίδια ανέδειξε στην εξουσία και μέσω της οποίας ελπίζει να οδηγηθεί στον σοσιαλισμό. Επομένως, το πολιτικό ζητούμενο είναι η μετάβαση, από το αντιπροσωπευτικό σύστημα, που ανέδειξε μια εργατική κυβέρνηση στην εξουσία, στο «εκπροσωπευτικό» που θα διατηρήσει στη συνέχεια και θα αυτοδιαχειριστεί τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό του καπιταλισμού*¹⁵⁹.

Η θεσμική υιοθέτηση περισσότερο εκπροσωπευτικών δομών μπορεί, σύμφωνα με την ανωτέρω παραδοχή, να οδηγήσει σε κάποιου είδους σοσιαλιστικό μετασχηματισμό του καπιταλισμού, ο οποίος αποτελεί τρόπον τινά ζητούμενο του κοινωνικο-οικονομικού μετασχηματισμού της Βενεζουέλας στην πορεία της στον «Σοσιαλισμό του 21^{ου} αιώνα», συγχρόνως, όμως, η υιοθέτηση τέτοιων δομών μπορεί να οδηγήσει, έστω με μικρά βήματα, στη ελαχιστοποίηση της γραφειοκρατικής εξουσίας που

¹⁵⁷Felipe Perez Marti (πρώην Υπουργός Σχεδιασμού και Ανάπτυξης της Βενεζουέλας στη Κυβέρνηση Chavez), *Το Μοντέλο Ανάπτυξης της Βενεζουέλας*, (Μετάφραση: Νίκος Κόμπλας), <http://www.ardin.gr/page/issue.php> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

¹⁵⁸David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σελ. 293.

¹⁵⁹Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ. 19.

δεν λογοδοτεί στον λαό, κάτι που αποτελεί γενικό όρο της συμμετοχικής δημοκρατίας (βλ. ανωτ. Κεφάλαιο II.A.1).

-Στο Μπολιβαριανό Σύνταγμα της Βενεζουέλας, οι πολίτες δεν αρκεί να αντιπροσωπεύονται αλλά θα πρέπει να εκπροσωπούνται, γι' αυτό κατοχυρώνεται, ως θεμελιώδης αρχή, στο άρθρο 6 του Συντάγματος η δυνατότητα ανάκλησης των αντιπροσώπων του λαού. Η εν λόγω αρχή εξειδικεύεται περαιτέρω στο άρθρο 72 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο, *όλα τα εκλογικά αξιώματα (και οι εκλογικές δικαστικές αρχές) είναι ανακλητές, αφού παρέλθει η μισή περίοδος για την οποία εξελέγη ο κάθε λειτουργός*. Η ανάκληση είναι δυνατή αν το ζητήσει το 20% των εκλογέων που είναι εγγεγραμμένοι στην αντίστοιχη εκλογική περιφέρεια και η απόφαση λαμβάνεται κατόπιν δημοψηφίσματος. Δυνατότητα ανάκλησης προβλέπεται στο άρθρο 233 του Συντάγματος και για τον ίδιο τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, κάτι το οποίο λαμβάνει ιδιαίτερη σημασία αν σκεφθεί κανείς ότι το πολίτευμα της Χώρας είναι Προεδρικό και επομένως ο Πρόεδρος έχει εκτεταμένες εξουσίες.¹⁶⁰ Δυνατή είναι και η ανάκληση και των Βουλευτών της Εθνικής Συνέλευσης κατά τα άρθρα 197-198 του Συντάγματος.

Σχετικός με τον θεσμό της ανάκλησης, ως θεσμού που μπορεί να συμβάλλει στη ριζοσπαστικοποίηση του λαού, μέσω της διαδικασίας συνειδητοποίησης των κοινωνικών του συμφερόντων¹⁶¹, είναι ο θεσμός της λογοδοσίας, ο οποίος αποτυπώνεται με γενικό τρόπο στο άρθρο 66 του Συντάγματος και εξειδικεύεται σε επιμέρους άρθρα του Συντάγματος, όπως το 162 του Συντάγματος για την λογοδοσία των αντιπροσώπων του λαού στα Νομοθετικά Συμβούλια.

Και ενώ ο Νόμος για τα κοινοτικά συμβούλια δεν αποτελεί αποκλειστική έμπνευση του Προέδρου Chavez, από την άποψη ότι ανάλογοι νόμοι συναντώνται και σε άλλα κράτη, σειρά διατάξεων του Μπολιβαριανού Συντάγματος, με τις οποίες κατοχυρώνεται η λαϊκή συμμετοχή, απαντώνται

¹⁶⁰ Δημήτρης Καλτσώνης, *Το Δίλλημα της μπολιβαριανής δημοκρατίας, Κράτος και Δίκαιο στη Βενεζουέλα του Ούγκο Τσάβες*, εκδόσεις : Ξιφαράς, Αθήνα 2009, σελ. 91.

¹⁶¹ ό.π., Δημήτρης Καλτσώνης, σελ. 93-96.

σε αυτό σε τέτοια έκταση που δύσκολα απαντάται στα σύγχρονα αστικά Συντάγματα¹⁶². Αυτές είναι οι διατάξεις για το δημοψήφισμα (άρθρα 71-74) και αυτές για την λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία (άρθρα 204-205). Ακόμη και η πρωτοβουλία για συνταγματική μεταρρύθμιση μπορεί να προέλθει από την πρωτοβουλία των πολιτών, οι οποίοι, μέσω δημοψηφίσματος, εγκρίνουν κάθε συνταγματική μεταβολή (άρθρα 342,344). Η μεγάλη σημασία των παραπάνω ρυθμίσεων έγκειται, πέραν της έκτασης τους και στο ότι εκφράζουν μία γενικότερη συνταγματική λογική και πολιτική επιλογή.¹⁶³

Σημειωτέον ότι οι παραπάνω θεσμοί, ήτοι οι συνεταιρισμοί και άλλοι "συνεργατισμοί", τοπικά συμβούλια, δημοψήφισμα, ο θεσμός της ανάκλησης και οι άλλοι συναφείς θεσμοί, πέραν του ότι ενισχύουν τον συμμετοχικό-αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος εισάγουν, πριν από όλα, στοιχεία άμεσης δημοκρατίας στο πολίτευμα, διευκολύνοντας την σοσιαλιστική του μετάβαση.

Στο Μπολιβαριανό Σύνταγμα της Βενεζουέλας η συμμετοχή προβλέπεται και μέσω της άρσης του υφιστάμενου αποκλεισμού. Ειδικότερα, το Μπολιβαριανό Σύνταγμα στα άρθρα 62 και 70, όπως προαναφέρθηκε, κατοχυρώνει το δικαίωμα κάθε πολίτη να συμμετέχει στις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές υποθέσεις. Η συμμετοχή, ωστόσο, αυτή δεν είναι αυτονόητη για ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες, για τις οποίες μέχρι πρότινος δεν αναγνωριζόταν καν η ύπαρξη τους. Έτσι, για πρώτη φορά το Σύνταγμα του 1999 στο άρθρο 119 αναγνωρίζει την ύπαρξη ιθαγενών λαών και κοινοτήτων για τους οποίους ρητώς κατοχυρώνει το δικαίωμα στην πολιτική συμμετοχή και παράλληλα εγγυάται την δυνατότητα εκπροσωπησης τους στην Εθνική Συνέλευση με την κατάληψη τριών εδρών από τις συνολικά 130 που είναι σήμερα (125, 186 του Συντάγματος).

¹⁶²ό.π., Δημήτρης Καλτσώνης, σελ. 143.

¹⁶³Δημήτρης Καλτσώνης, *Το Δίλλημα της μπολιβαριανής δημοκρατίας, Κράτος και Δίκαιο στη Βενεζουέλα του Ούγκο Τσάβες*, εκδόσεις : Ξιφαράς, Αθήνα 2009, σελ. 143,144.

Επίσης, οι γυναίκες, ρητώς, σήμερα περιλαμβάνονται σε κάθε πτυχή της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής της Βενεζουέλας (άρθρα 21,69, 70 του Συντάγματος) και ταυτόχρονα, το Κράτος εγγυάται την ισότητα, μεταξύ ανδρών και γυναικών στην άσκηση του δικαιώματος τους στην εργασία (88 του Συντάγματος). Μάλιστα, το νέο σύνταγμα κατοχυρώνει το δικαίωμα των γυναικών που ασχολούνται με τα οικιακά να λαμβάνουν παροχές κοινωνικής ασφάλισης για την εργασία που εκτελούν στο σπίτι (άρθρο 88). Ωστόσο, λόγω των οικονομικών προβλημάτων της Βενεζουέλας, το άρθρο αυτό δεν έχει ακόμη τεθεί σε εφαρμογή¹⁶⁴.

Επίσης, ρητώς πλέον, στο άρθρο 330 του Συντάγματος αναγνωρίζεται το δικαίωμα των μελών των Ενόπλων Δυνάμεων να ψηφίζουν ενώ αποκλείεται η δυνατότητα τους να καταλάβουν εκλόγιμη θέση.

Καταληκτικά θα πρέπει να τονιστεί ότι τα παραπάνω βήματα προς την κατεύθυνση του οικονομικού και πολιτικού μετασχηματισμού της Βενεζουέλας καταδεικνύουν ότι *το οικονομικό και πολιτικό υποσύστημα της κοινωνίας που μέχρι τώρα διαχωρίζονταν από τη μεσολάβηση του κράτους, ενοποιούνται στην ίδια διαδικασία λήψης των αποφάσεων που αφορούν την κοινωνία, από την ίδια την κοινωνία των πολιτών, έτσι όπως αυτή υπερβαίνει την καπιταλιστική υποστασιοποίηση της στην όποια ιστορική διαμόρφωση της*¹⁶⁵.

B. Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ

Στην Βενεζουέλα από την ανάληψη της Προεδρίας από τον Chavez, το 1999 και μετά, είναι εμφανής μια «ανάμειξη», αν όχι προσπάθεια μετασχηματισμού, του (νέο-) Φιλελεύθερου Κράτους Δικαίου με το κοινωνικό κράτος με αίτημα, όπως και στις χώρες του Δυτικού κόσμου, να αντιμετωπιστεί η αδυναμία αυτορρύθμισης του μονοπωλιακού καπιταλισμού και να ενισχυθούν τα νομιμοποιητικά ερείσματα ενός συστήματος που είχε

¹⁶⁴<http://venezuelanalysis.com/analysis/70> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

¹⁶⁵Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ. 182.

αρχίσει να προσκρούει ή προσέκρουε στα όρια της κοινωνικής ανοχής της πλειονότητας των πολιτών¹⁶⁶. Η παρέμβαση του Βενεζουελάνικου Κοινωνικού Κράτους, όπως κάθε παραδοσιακού Κοινωνικού Κράτους, κατέτεινε στην αναπλήρωση και αναδιανομή εισοδημάτων και στην κοινωνική συνοχή. Χαρακτηριστικό του Κοινωνικού Κράτους είναι η μεγάλη σημασία που αποδίδει στους θεσμούς κοινωνικής ασφάλισης, έτσι και στο Μπολιβαριανό Σύνταγμα η κοινωνική ασφάλιση αναγάζεται σε δημόσιο αγαθό μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα (άρθρο 86).

Ωστόσο, το κοινωνικό κράτος στην Βενεζουέλα- όπως συνέβη και στην Δύση - μάλλον αποδείχθηκε αναποτελεσματικό, τουλάχιστον ως προς την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού αφού τελικά - όπως και κατωτέρω τονίζεται (βλ. Αντί Επιλόγου)- λειτούργησε υπέρ των μεσαίων στρωμάτων, υπέρ των οποίων εξακολουθούν και σήμερα να λειτουργούν οι νέες αναπτυξιακές πολιτικές του Chavez. Σε αντίθεση, όμως, με τις Δυτικές Χώρες το βενεζουελάνικο κοινωνικό κράτος δεν παρέμεινε παθητικό κοινωνικό κράτος, αλλά, εισήγαγε πολιτικές δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, διαρκούς εκπαίδευσης και μετατροπής της κοινωνικής προστασίας σε παραγωγικό συντελεστή¹⁶⁷, ήτοι, από τη «σύσταση» της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας προβλέφθηκαν και εφαρμόστηκαν κανόνες ενεργητικής κοινωνικής πολιτικής. Στην μετατροπή του παραδοσιακού κοινωνικού κράτους σε κράτος ενεργητικής κοινωνικής συμμετοχής, που είναι σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση του κοινωνικού κράτους πρόληψης, εντάσσονται και οι παρακάτω συνταγματικές διατάξεις.

Σύμφωνα με το άρθρο 83 «Το Κράτος υποχρεούται να εγγυηθεί ως μέρος του δικαιώματος στη ζωή, την υγεία, η οποία αποτελεί θεμελιώδες κοινωνικό δικαίωμα. Το κράτος προωθεί και αναπτύσσει τακτικές με σκοπό την εξύψωση της ποιότητας ζωής, τη συλλογική ευημερία και την πρόσβαση στις υπηρεσίες. Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας του, όπως επίσης και το καθήκον να συμμετέχει ενεργά στην

¹⁶⁶Κωνσταντίνος Τσουκαλάς σε Ξενοφών Κοντιάδη, *Δημοκρατία, Κοινωνικό Κράτος και Σύνταγμα στην ύστερη Νεωτερικότητα*, εκδόσεις : Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 116.

¹⁶⁷Βλ. επ' αυτού και την σχετική στρατηγική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, European Comission, Communication, A Concerted Strategy for Modernizing Social Protection, COM (1999) 347.

προώθηση και προάσπισή του, όπως επίσης και το καθήκον να τηρεί ταυγειονομικά μέτρα και τα μέτρα εξυγίανσης που ορίζει ο νόμος σύμφωνα με τις Συνθήκες και τις διεθνείς Συμφωνίες που έχουν υπογραφεί και επικυρωθεί από την Πολιτεία».

Κατά το άρθρο 84 «Το εθνικό δημόσιο σύστημα υγείας δίνει προτεραιότητα στην προώθηση της υγείας και στην πρόληψη των ασθενειών, και εγγυάται έγκαιρη και επαρκή θεραπεία και ποιοτική αποκατάσταση των ασθενών. Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 86 «Καθένας έχει δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση ως δημόσιο αγαθό μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, που εγγυάται την υγεία και εξασφαλίζει την προστασία της μητρότητας, της πατρότητας, των συνθηκών ασθένειας, αναπηρίας, καταστροφικών παθήσεων, ανικανότητας, ειδικών αναγκών, εργατικών ατυχημάτων, απώλειας της εργασίας, ανεργίας, γήρανσης Οι υποχρεωτικές εισφορές που καταθέτουν οι εργαζόμενοι και οι εργαζόμενες για να καλύψουν τις ιατρικές υπηρεσίες και τα υπόλοιπα οφέλη της κοινωνικής ασφάλισης μπορούν να διαχειρίζονται μόνο για κοινωνικούς σκοπούς και υπό την επίβλεψη του Κράτους. Τα εναπομείναντα καθαρά ποσά από το κεφάλαιο που προορίζεται για τη υγεία, την παιδεία και τη κοινωνική ασφάλιση συγκεντρώνονται με σκοπό τη διανομή τους για τους ίδιους σκοπούς...».

Ακόμη, κατά το άρθρο 103 «Καθένας έχει το δικαίωμα σε μία ολοκληρωμένη, ποιοτική και διαρκή εκπαίδευση, με ίσες συνθήκες και ευκαιρίες, χωρίς περιορισμούς, εκτός από εκείνους που προέρχονται από τις ικανότητες, την κλίση και τις φιλοδοξίες του». Σύμφωνα με το άρθρο 104 «Η εκπαίδευση είναι υπό την ευθύνη ανθρώπων με αναγνωρισμένη ηθική ή αποδεδειγμένη ακαδημαϊκή κατάρτιση. Το Κράτος ενθαρρύνει τη διαρκή τους ενημέρωση και εγγυάται τη σταθερότητα της άσκησης του διδασκαλικού επαγγέλματος, είτε είναι δημόσια είτε ιδιωτική, τηρώντας έτσι το παρόν Σύνταγμα και το νόμο, σε ένα καθεστώς εργασίας και επίπεδο ζωής που να συμβαδίζει με την υψηλή αποστολή τους. Κατά το άρθρο 107 «Η περιβαλλοντική εκπαίδευση καθίσταται υποχρεωτική σε όλα τα επίπεδα και τις μορφές του εκπαιδευτικού συστήματος καθώς και στην ανεπίσημη αστική εκπαίδευση. Η ολοκλήρωση είναι υποχρεωτική στα δημόσια και

ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, μέχρι και τον κύκλο μέσης διαφοροποιημένης εκπαίδευσης. Σύμφωνα δε με το άρθρο 127 του Συντάγματος είναι δικαίωμα και καθήκον κάθε γενιάς να προστατεύει και να διατηρεί το περιβάλλον προς όφελος της ίδιας και του μελλοντικού κόσμου...». Οι ανωτέρω συνταγματικές επιταγές εξειδικευόμενες και συνδυαζόμενες με το εγχείρημα της «ενδογενούς ανάπτυξης» έφεραν και, πάντως, δύνανται να φέρουν κάποια αποτελέσματα στην άσκηση ενεργητικής κοινωνικής πολιτικής.

Τα παραπάνω, βέβαια –και ασχέτως της επιτυχίας ή μη και της αποτελεσματικότητας της ενεργητικής κοινωνικής πολιτικής του- η οποία σε κάθε περίπτωση είναι άμεσα συναρτώμενη με την έκταση στην οποία εν τοις πράγμασι επιχειρήθηκε-ουδόλως σημαίνουν ότι το Βενεζουελάνικο Κράτος δεν θα χρειαστεί να υιοθετήσει προληπτικές πολιτικές ή να επεκτείνει τις, ήδη, υπάρχουσες, ούτε σημαίνουν ότι είναι έτοιμο να αντιμετωπίσει τις διακινδυνεύσεις τις οποίες, ενδεχομένως, θα κληθεί να αντιμετωπίσει το λεγόμενο «κράτος πρόληψης»¹⁶⁸, έχουν όμως την σημασία τους αφού, είναι προφανές ότι- έστω επιδερμικά ή και σε μικρό βαθμό-πάντως, οι βασικές διασυνδέσεις ανάμεσα στις δύο δομές, αυτή του παραδοσιακού κοινωνικού κράτους και του κράτους πρόληψης, έγιναν από νωρίς αντιληπτές στην Βενεζουέλα.

Πράγματι, η πρόβλεψη και άσκηση μέτρων ενεργητικής κοινωνικής πολιτικής ενυπήρχε ως θεμέλιος λίθος του Κοινωνικού Κράτους στην Βενεζουέλα, ώστε, δίπλα στις παραδοσιακές κοινωνικές πολιτικές, εξ αρχής, τοποθετήθηκαν και πολιτικές κοινωνικής ενεργητικής πολιτικής και ίσως και πολιτικές πρόληψης (βλ. ανωτέρω). Σημειώνεται ότι το κοινωνικό κράτος πρόληψης στην Δύση, συχνά, προτείνεται ως εναλλακτική πρόταση έναντι του παραδοσιακού κοινωνικού κράτους, το οποίο απεδείχθη αναποτελεσματικό παθητικό, επιδοματικό κράτος¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Ξενοφών Κοντιάδης, *Δημοκρατία, Κοινωνικό Κράτος και Σύνταγμα στην ύστερη Νεωτερικότητα*, εκδόσεις : Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 109-144.

¹⁶⁹ ό.π., Ξενοφών Κοντιάδης, σελ. 146.

Η προαγωγή του κοινωνικοπροληπτικού χαρακτήρα του κράτους στην Βενεζουέλα, για τον οποίο, πλέον, γίνεται εκτεταμένος λόγος και στην Ευρώπη, ενόψει, της κρισιμότητας της σύγχρονης εποχής της παγκοσμιοποίησης και των διακινδυνεύσεων που αυτή ενέχει, αλλά, και λόγω της μεταβλητότητας και ρευστότητας των σύγχρονων συνθηκών ζωής, αποτελεί σημαντική συμβολή στον διάλογο για την νεωτερικότητα σήμερα, ο οποίος, πράγματι, θα πρέπει να κατευθύνεται στην προοπτική μιας σύγχρονης κοινωνίας με επίκεντρο τον άνθρωπο και την προσωπική ενεργοποίηση του, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του και, σε ένα κράτος που δεν θα φροντίζει μόνο να παρέχει ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας στον καθένα υπό καθεστώς επιδοματικής ασφαλούς απομάκρυνσης του από τη συμμετοχή του στην κοινωνική και οικονομική ζωή,¹⁷⁰ αλλά, που θα παρέχει ίσες ευκαιρίες. Και τούτο έχοντας υπόψιν ότι, *το κοινωνικό κράτος παραμορφώνεται εφόσον περιορίζεται στην αναδιανομή του κοινωνικού προϊόντος, αποστερούμενο λειτουργιών με κατεύθυνση την ανανοηματοδότηση του πολιτικού και κοινωνικού πλουραλισμού, την αναβίωση της πολιτικής συμμετοχής και την εμβάθυνση της συνταγματικής δημοκρατίας*¹⁷¹.

Πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι στην Βενεζουέλα οι επιταγές του ενεργητικού κοινωνικού κράτους- «κοινωνικού κράτους πρόληψης»- παραμένουν περισσότερο ακόμα ως συνταγματικές επιταγές, παρά ως πράξη και, εφαρμόζονται σε ελάχιστη έκταση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ακόμα και έτσι, στερούνται της σημασίας τους, η οποία συνίσταται σε μία ακόμα καινοτομία της λογικής που «εξυπηρετεί» η Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Στην Βενεζουέλα, αναμφισβήτητα, κατά την τελευταία δεκαετία και πλέον, έλαβαν χώρα πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις

¹⁷⁰ Ξενοφών Κοντιάδη, *Δημοκρατία, Κοινωνικό Κράτος και Σύνταγμα στην ύστερη Νεωτερικότητα*, εκδόσεις : Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 149.

¹⁷¹ ό.π., Ξενοφών Κοντιάδης, σελ. 143.

σημαντικές, οι οποίες κατέδειξαν μια προσπάθεια σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της Βενεζουέλας προς τον δικό της «τρίτο δρόμο», ο οποίος, ενώ, αρχικά, κατά τα πρώτα χρόνια διακυβέρνησης του Chavez, φάνηκε να τοποθετείται λίγο αριστερότερα του κέντρου ή, τουλάχιστον έτσι είχε διακηρυχθεί πως θα συμβεί, σήμερα, η αδυναμία (ηθελημένη ή μη) του Chavez να συγκρουστεί με τις καπιταλιστικές και κυρίως, τις μικροκαπιταλιστικές, δυνάμεις στην χώρα του, οι εφαρμοσθείσες «νέες», αναπτυξιακές, οικονομικές πολιτικές του (από το 2007-2008, κυρίως, και μετά) και το «άνοιγμα» του προς την Ρωσία και την Κίνα, μάλλον, μεταθέτουν αυτόν τον «δρόμο» λίγο δεξιότερα; του κέντρου.

Στην τελευταία φάση της διακυβέρνησης του ο Chavez, από τις αρχές, ιδίως του 2008, οπότε και έληξε η δεκαοκτάμηνη περίοδος που το Κοινοβούλιο τον είχε εξουσιοδοτήσει να κυβερνά με Διατάγματα (από τις 31-7-2006), μεταβάλλει την πολιτική που εφάρμοσαν επί μια δεκαετία οι διαδοχικές κυβερνήσεις του. Έτσι, η κυβέρνηση Chavez απομακρύνεται από την άμεση κοινωνική αναδιανομή μέσω δωρεάν κρατικών παροχών, την οποία αντικαθιστά με την έμμεση αναδιανομή, ήτοι την παραγωγική χρήση των πόρων στο πλαίσιο ενός σχεδίου εκβιομηχάνισης και έργων υποδομής¹⁷². Για παράδειγμα, το 2008, θέτει σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα ανάπτυξης του βιομηχανικού τομέα παραγωγής υποπροϊόντων πετρελαίου (PVC), μέσω του οποίου θα προωθήσει ένα στεγαστικό πρόγραμμα για τα έτη 2008-2013, το οποίο, αφενός μεν, θα βοηθήσει στη λύση του στεγαστικού προβλήματος στη Βενεζουέλα και αφετέρου, θα δημιουργήσει δομές για την στέγαση του προσωπικού που θα κατασκευάσει και εν συνεχεία θα διατηρήσει τα 52 έργα που θα αποτελέσουν την βιομηχανική υποδομή¹⁷³. Επίσης, τον Ιούλιο του 2008, εξαγγέλλεται η εξαγορά της Banco De Venezuela AC για τη χρηματοδότηση της αγοράς στέγης από τους ενδιαφερομένους πολίτες, συγχρόνως, δε εξαγοράζεται το μεγαλύτερο μέρος των τσιμεντοβιομηχανιών της χώρας για την ομαλοποίηση του ανωτέρω έργου.

¹⁷²Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ. 113.

¹⁷³ό.π., Κώστας Λαμπρόπουλος, σελ.111.

Τα παραπάνω, όμως, έργα στέγασης όπως και άλλα επενδυτικά έργα, στα οποία προέβη κατά την τελευταία τετραετία η Κυβέρνηση Chavez, αφενός μεν, δεν αποτελούν αναπαραγωγική επένδυση και αφετέρου, μεταθέτουν την κοινωνική έμφαση από τα φτωχά, κατώτερα στρώματα στο μεσαίο και ανώτερο στρώμα της μισθωτής εργατικής τάξης και τη μικρή και μεσαία αστική τάξη, αφού, οι ενδιαφερόμενοι για αυτά - και επομένως οι προνομιακοί αγοραστές - θα προέλθουν από τον δημοσιοϋπαλληλικό τομέα, τους ίδιους τους υπαλλήλους του τραπεζικού τομέα και τους εργαζομένους στην πετρελαϊκή βιομηχανία¹⁷⁴.

Σημειωτέον ότι, από το 2006 και μετά στην Βενεζουέλα, όπως, άλλωστε συνέβη και σε άλλες χώρες και στην Ελλάδα, ελλείψει πόρων για την απρόσκοπτη συνέχιση της κοινωνικής αναδιανομής υπήρξε μια μεγάλη ώθηση του πληθυσμού στον καταναλωτισμό και στον στεγαστικό υπερδανεισμό. Αναφέρεται ότι στην Βενεζουέλα η στεγαστική πίστη το 2006 υπερ-τριπλασιάστηκε έναντι του 2005 και το 2007 σχεδόν διπλασιάστηκε έναντι του 2006¹⁷⁵.

Συγχρόνως, ο Chavez προς κάλυψη του κενού των επενδυτικών πόρων προβαίνει σε διακρατικές συμφωνίες εκμετάλλευσης του βασικού πλουτοπαραγωγικού πόρου της χώρας, ήτοι του πετρελαίου, με υπερδυνάμεις, όπως η Κίνα και η Ρωσία, οι οποίες πέραν του ότι προωθούν τις εισαγωγές δικών τους προϊόντων στην Βενεζουέλα π.χ. κινέζικα αεροσκάφη κλπ, αποκτούν δικαιώματα, έστω και έμμεσα, στη διαχείριση των ενεργειακών πόρων της Βενεζουέλας και μάλιστα στο στρατηγικό πεδίο των αγωγών¹⁷⁶, τα οποία συνιστούν, συγχρόνως και παραχωρήσεις στον τομέα της εθνικής κυριαρχίας.

Η μεταβολή της οικονομικής πολιτικής του Chavez σε βάρος των φτωχών και των, εν γένει, κατώτερων στρωμάτων, τα οποία, όπως προαναφέραμε, αποτέλεσαν σε πρώτη φάση ή με βάση τους αρχικούς σχεδιασμούς, το εθνικό προλεταριάτο για τη «σοσιαλιστική μετάβαση» -οι εργοστασιακοί

¹⁷⁴ Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ. 117.

¹⁷⁵ ό.π., Κώστας Λαμπρόπουλος, σελ. 53.

¹⁷⁶ ό.π., Κώστας Λαμπρόπουλος, σελ. 114-119.

εργάτες δεν αποτέλεσαν ποτέ το επίκεντρο αυτής¹⁷⁷ - είχε το εξής αποτέλεσμα : -όπως, εύστοχα, αναφέρει ο Κώστας Λαμπρόπουλος- «*φαίνεται ότι πέρασε (πλέον) η ώρα της αναδιεμητικής διαχείρισης των οικονομικών αποτελεσμάτων της παραγωγικής διαδικασίας και ήρθε η ώρα του σοσιαλισμού και της δημοκρατίας στην αναπτυξιακή διαχείριση των μέσων παραγωγής και της εργασίας*. Εξάλλου, ο Chavez, επενδύοντας στις συμφωνίες με ξένες υπερ-δυνάμεις, όπως η Κίνα, για την έξοδο της χώρας του από το αδιέξοδο που δημιούργησε το κενό των επενδυτικών πόρων μετέβαλλε την «σοσιαλιστική» του επανάσταση σε «ενεργειακή» επανάσταση, μια επανάσταση, καταρχήν, ταξικά ουδέτερη¹⁷⁸.

Παράλληλα, η είσοδος της Βενεζουέλας στην σύγχρονη πραγματικότητα, κυρίως, με το «άνοιγμα» της σε ξένες επενδύσεις, όπως αυτή σηματοδοτήθηκε με την εκτόξευση στις 28 Οκτωβρίου 2008 του πρώτου δορυφόρου της Βενεζουέλας από την Κίνα, με κόστος 406 εκατομμύρια \$, σήμανε και την είσοδο της στην σύγχρονη οικονομική κρίση, την οποία βιώνει συντονισμένα τόσο στο εσωτερικό της όσο και από τα έξω¹⁷⁹, τουλάχιστον από τα τέλη του 2008 και μετά, οπότε ξέσπασε η παγκόσμια κρίση. Σημειώνεται δε ότι, δεδομένης της σημερινής οικονομικής της κατάστασης, η Βενεζουέλα είναι πιθανόν, προς αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και των συνεπειών αυτής στο εσωτερικό της, να ωθηθεί στην εφαρμογή των πολιτικών που ακολούθησαν και άλλα κράτη, όπως αναβολή, περικοπή ή διακοπή επενδύσεων, αναπροσαρμογή των επενδυτικών της προγραμμάτων, κάτι που σημαίνει, απολύσεις του προσωπικού που εργαζόταν σε αυτά, αποκρατικοποιήσεις, προσέλκυση νέων ξένων επενδύσεων- με ο,τι συνεπάγεται αυτό- απελευθέρωση των αγορών και, πρώτα από όλα, της αγοράς συναλλάγματος¹⁸⁰.

Η σημερινή λοιπόν κατάσταση στην Βενεζουέλα όπως διαμορφώνεται την τελευταία, κυρίως, τετραετία, μετά τους σοβαρούς κλυδωνισμούς που

¹⁷⁷ Αλί Ροδρίγκες Αράκε, Αλμπέρτο Μούγκερ Ρόχας, *ο Σοσιαλισμός της Βενεζουέλας και το κόμμα που θα τον προωθήσει, Ιδέες για έναν δημόσιο διάλογο*, εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα 2009, σελ.45.

¹⁷⁸ Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ.124.

¹⁷⁹ ό.π., Κώστας Λαμπρόπουλος, σελ.111.

¹⁸⁰ ό.π., Κώστας Λαμπρόπουλος, σελ.123-125.

επέφερε στην πολιτική του Chavez το δημοψήφισμα του 2007¹⁸¹, το οποίο ουσιαστικά σήμανε την απόρριψη της οικονομικο-κοινωνικο-αναδιεμητικής πολιτική του Chavez από μεγάλο ποσοστό του λαού που δεν κατάφερε να «νοιώσει» καμιά αλλαγή στην καθημερινότητα του, (το 50,71% των πολιτών που προσήλθαν να ψηφίσουν τάχθηκαν κατά της πρότασης του Προέδρου για συνταγματική αναθεώρηση, ενώ, 1 στους 4 Βενεζουελάνους απείχε από την ψηφοφορία), την υιοθέτηση, νέων, περισσότερο αναπτυξιακών και λιγότερο κοινωνικο-αναδιεμητικών πολιτικών, καθώς και το μεγάλο, ομολογουμένως, «άνοιγμα» στις Κινεζικές επενδύσεις- στο Διμερές Αναπτυξιακό Ταμείο Κίνας – Βενεζουέλας που συστήθηκε το 2007, σήμερα η Κίνα συμμετέχει κατά τα 2/3 και μόνο κατά το 1/3 η Βενεζουέλα¹⁸²-δείχνουν την «αλλοίωση» της πολιτικής του Chavez ή οποία, ενδεχομένως, θα «αλλοιωθεί» ακόμα περισσότερο λόγω των στενών περιθωρίων που θα του αφήσει η κρίση, όταν και εάν γενικευθεί και στην Βενεζουέλα, όπως έγινε σε άλλες χώρες, όπως στην Ελλάδα.

Η νυν υφιστάμενη, πολιτική, οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην Βενεζουέλα, όπως αυτή προκύπτει από διάφορους στατιστικούς και οικονομικούς δείκτες, δημοσιογραφικές και άλλες έρευνες, αλλά, και μαρτυρίες πολιτών της¹⁸³ δεν είναι σίγουρα αποτέλεσμα της πλήρους, πραγματικής, σταθερής και αδιάλειπτης εφαρμογής της πολιτικής «σοσιαλιστικού μετασχηματισμού» όπως, αρχικά την οραματίστηκε και άρχισε να «καταστρώνει» με τις Συνταγματικές ρυθμίσεις του 1999 και, μεταγενέστερα, με την νομοθετική διαδικασία και την διοικητική του πολιτική του ο Chavez, αλλά, αποτέλεσμα της μερικής και, ορισμένες φορές, ασυνεπούς εφαρμογής μιας τέτοιας πολιτικής ή, σύμφωνα με κάποιους, της έλλειψης λεπτομερούς σχεδίου για το μέλλον στην πολιτική του Chavez : *πόσο μακριά είναι διατεθειμένος να αναλάβει τον εκδημοκρατισμό της κοινωνίας, τί γίνεται με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, ποια είναι η πρόθεση του σχετικά με την καπιταλιστική αγορά, θα την υπερβεί*

¹⁸¹<http://el.wikipedia.org/wiki/> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

¹⁸²Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις : Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ.117.

¹⁸³Félice Blommer, *Consumption in times of Chávez, An anthropological study on the influence of the presidency of Hugo Chávez Frías on the consumption and social identity of the Venezuelan middle class in Caracas*, <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0222-200325/Felice%20Blommers%20-%20Thesis%20Felice%20Blommers.pdf> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

μέσω του κρατικού σχεδιασμού ή μέσω δημοκρατικού σχεδιασμού ή θα εφαρμόσει μια σοσιαλιστική οικονομία στην αγορά¹⁸⁴ και πάντως είναι ενδεικτική μιας εμπλοκής στην Μπολιβαριανή διαδικασία.

Βαρύνουσας σημασία για την νυν υφιστάμενη κατάσταση στην Βενεζουέλα έχει, εξάλλου, και ο περιορισμός της εμπιστοσύνης των Βενεζουελάνων πολιτών στο πρόσωπο του Chavez, οι οποίοι αποτελούν τον σημαντικότερο «δείκτη» για τα αποτελέσματα της «μεταρρύθμισης». Παρά την μεγάλη νίκη του Προέδρου Chavez στις εκλογές του 2006, ένα περίπου χρόνο αργότερα, στις 2-12-2007, καταψηφίστηκε η πρόταση του για αναθεώρηση του Συντάγματος, μία πρόταση μάλιστα, η οποία φαινόταν να επιταχύνει την πορεία στη σοσιαλιστική μετάβαση¹⁸⁵ και να προτείνει λύσεις στα αδιέξοδα τις μέχρι τότε πολιτικής του.

Η εξήγηση στο παραπάνω παράδοξο θα πρέπει να αναζητηθεί στα 3.000.000 πολίτες, οι οποίοι υπερψήφισαν τον Chavez και την πολιτική του έναν μόλις χρόνο πριν και οι οποίοι τώρα φαίνονται δυσαρεστημένοι είτε από την, μέχρι σήμερα πορεία στην σοσιαλιστική μετάβαση είτε από το εγχείρημα, εν γένει. Την μεγάλη ήττα του Chavez στο δημοψήφισμα του 2007 ακολούθησε η αδυναμία του κόμματος του να αποκτήσει την αυτοδυναμία στις βουλευτικές εκλογές του 2010, στις οποίες κέρδισε 94 έδρες, ενώ, για τον σχηματισμό αυτοδύναμης κυβέρνησης απαιτούνταν 110. Ο συνασπισμός της αντιπολίτευσης εξασφάλισε το 52% των ψήφων¹⁸⁶

Σε κάθε περίπτωση πάντως και πέραν των ανωτέρω και όσων έχουν κατά καιρούς ειπωθεί και μπορούν ακόμα να ειπωθούν για την πολιτική Chavez και την εν γένει κατάσταση στην Βενεζουέλα καθώς και για τον επαναστατικό ή μη χαρακτήρα του Μπολιβαριανού Συντάγματος και το Δημοκρατικό «μοντέλο» στην Βενεζουέλα, αυτό εκκινά από την ιδέα της πολιτικής συνύπαρξης δύο διαφορετικών, ιστορικά και ιδεολογικά αντιπάλων συστημάτων, του σοσιαλιστικού και του καπιταλιστικού.

¹⁸⁴Gregory Wilpert, 2 -2-2-11, [http:// www.communications.org/an-asseesment-of-venezuela-s-bolivarian-revolution-at-twelve-years-by-gregory-wilpert#comment_container_175683](http://www.communications.org/an-asseesment-of-venezuela-s-bolivarian-revolution-at-twelve-years-by-gregory-wilpert#comment_container_175683) (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

¹⁸⁵Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ.69-97.

¹⁸⁶<http://el.wikipedia.org/wiki/> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Πρόκειται για ένα Σύνταγμα που δεν αρνείται τον καπιταλιστικό χαρακτήρα του αλλά δεν υιοθετεί και τον σοσιαλισμό ως κυρίαρχη ιδέα, στον οποίο προσπαθεί να «μεταβεί». Η σοσιαλιστική, λοιπόν, μετάβαση στον 21^ο αιώνα είναι η συνδυασμένη και αλληλεπιδραστική πολιτική και οικονομική κοινωνικοποίηση του καπιταλιστικού συστήματος και απέχει από την «κλασσική» σοσιαλιστική κοινωνικοποίηση των μέσων ιδιοκτησίας και παραγωγής, η οποία ιστορικά έχει αποτύχει¹⁸⁷.

Στο παραπάνω πλαίσιο η επανάσταση στην Βενεζουέλα έχει, προς το παρόν, μάλλον περιθωριακό χαρακτήρα, όντας επικεντρωμένη περισσότερο στην κατάληψη αγροτικών γαιών, λιγότερο βιομηχανιών και σχεδόν καθόλου εμπορικών επιχειρήσεων. Χαρακτηριστικό προς τούτο είναι το παράδειγμα της PDV-SA, η οποία αποτελεί μία ανώνυμη εταιρεία, κρατικής ιδιοκτησίας, η οποία διοικείται από έναν συνασπισμό εξουσίας που αποτελείται από τον Πρόεδρο, το κόμμα του και τον στρατό, χωρίς καμία απολύτως συμμετοχή στη διοίκηση της κοινωνίας ή έστω εκπροσώπων αυτής ή των πολιτών¹⁸⁸. Παράλληλα, η όποια συνεταιριστική ή άλλη προσπάθεια αυτοοργάνωσης των μαζών οφείλεται περισσότερο στην κυβερνητική παρακίνηση και στη δημόσια χρηματοδοτική υποβοήθηση. Τέλος, τα οικονομικά μέσα που μέχρι σήμερα, χρησιμοποιήθηκαν για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής ανήκουν σε κρίσιμους τομείς της οικονομίας, όπως είναι ο πετρελαϊκός, και δεν έχουν επεκταθεί περαιτέρω.

Εν τέλει, η Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας αποτελεί μια σύγχρονη πρόταση, δυναμική και τολμηρή, η οποία, σαν εγχείρημα, μπορεί να συνοψιστεί στο κατωτέρω απόσπασμα από τη συνέντευξη του Πρέσβη της Βενεζουέλας στην Ελλάδα Rodrigo Oswaldo Chaves Samudio: *«Είναι σίγουρο ότι ο σοσιαλισμός του 21ου αιώνα δεν μπορεί να είναι όπως ο σοσιαλισμός του 20ου αιώνα. Πρέπει οι αριστερές δυνάμεις του κόσμου να κάνουν πολλές συζητήσεις και πρακτικά βήματα για να μπορέσουν να οικοδομήσουν, επί της ουσίας το σοσιαλισμό του 21ου αιώνα. Η*

¹⁸⁷Βλ. σχετ. Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ.148-152.

¹⁸⁸Κώστας Λαμπρόπουλος, *Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σελ. 133.

Βενεζουέλα δεν έχει ακόμα κάποια συνταγή ή πρόταση για να το πώς θα το πετύχει. Είμαστε στο δρόμο της αναζήτησης. Τώρα, για το διπλό σύστημα (ενν. σοσιαλιστικό σε συνδυασμό με καπιταλιστικό), θα σας παραπέμψω σε μια φράση του Giovanni Gronchi: «Ό,τι πρέπει να πεθάνει δεν πεθαίνει και ό,τι πρέπει να γεννηθεί δεν γεννιέται». Το ζητούμενο είναι πώς μπορεί να υπάρχει κοινωνική δικαιοσύνη και πώς μπορούμε να αποφύγουμε τα λάθη του παρελθόντος»¹⁸⁹.

¹⁸⁹ Rodrigo Oswaldo Chaves Samudio, Πρέσβης της Βενεζουέλας στην Ελλάδα από το 2008, http://efhmeridas.blogspot.com/2011/01/blog-post_21.html.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αράκε Αλί Ροδρίγες, Ρόχας Αλμπέρτο Μούγερ, Συλλογικός τόμος, ο Σοσιαλισμός της Βενεζουέλας και το κόμμα που θα τον προωθήσει, Ιδέες για έναν δημόσιο διάλογο, εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα 2009.

Βενιζέλος Ευάγγελος, Δύο Λέξεις, Αριστερά –Δεξιά στην Εποχή μας, εκδόσεις : Πόλις, Αθήνα 2006.

Βενιζέλος Ευάγγελος, Το μέλλον της Δημοκρατίας και η αντοχή του Συντάγματος, εκδόσεις: Πόλις, Αθήνα 2003.

Καλτσώνης Δημήτρης, Το Δίλλημα της μπολιβαριανής δημοκρατίας, Κράτος και Δίκαιο στη Βενεζουέλα του Ούγκο Τσάβες, εκδόσεις : Ξιφαράς, Αθήνα 2009.

Κοντιάδης Ξενοφών, Δημοκρατία, Κοινωνικό Κράτος και Σύνταγμα στην ύστερη Νεωτερικότητα, εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα 2006.

Κουνενής Νίκος, Σαριδάκης Μάνος, Παγκαλιά Ελένη, Albert Michael, Stedile João Pedro, Luismi Uharte Pozas, Συλλογικός τόμος, Το πείραμα Τσάβες και η Μπολιβαριανή επανάσταση, εκδόσεις : ΚΨΜ, Αθήνα 2006.

Λαμπρόπουλος Κώστας, Βενεζουέλα και Σοσιαλισμός, εκδόσεις : Οδυσσέας, 2009.

Μαρξ Καρλ, Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, εκδόσεις : Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987.

Ρωλς Τζων, Το Δίκαιο των Λαών και «Η Ιδέα της Δημόσιας Λογικής Αναθεωρημένη», Εκδόσεις : Ποιότητα Harvard University Press, Αθήνα 2008.

Χάγιεκ Φ.Α., *Το Σύνταγμα της Ελευθερίας*, εκδόσεις: Καστανιώτη, Αθήνα 2008.

Χρυσόχου Δημήτρης, *Οργανωμένη Πολλαπλότητα, το μωσαϊκό της διεθνούς συμβίωσης*, εκδόσεις : Παπαζήση. Αθήνα 2010,

Derrida Jacques, *Φαντάσματα του Μαρξ: Το κράτος του χρέους, η διεργασία του πένθους και η νέα Διεθνής*, εκδόσεις: Εκκρεμές, Αθήνα 2000.

Fukuyama Francis, *Το τέλος της Ιστορίας και ο Τελευταίος Άνθρωπος*, εκδόσεις: Νέα Σύνορα, Αθήνα 1993.

Giddens Anthony, *Ο Τρίτος Δρόμος : Η Ανανέωση της Σοσιαλδημοκρατίας*, εκδόσεις : Πόλις, Αθήνα, 1998.

Hall Stuart, Hardt Michael, Negri Antonio, Laclau Ernesto, De Landa Manuel, Mouffe Chantal, Wallerstein Immanuel, Zizek Slavoj, *Συλλογικός τόμος, Η Απραγματοποίητη Δημοκρατία*, εκδόσεις : Futura, Οκτώβριος 2010.

Hall Stuart, Held David, McGrew Anthony, *Συλλογικός τόμος, Η Νεωτερικότητα Σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις : Σαββάλας, Αθήνα 2009.

Held David, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδόσεις : Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, Αθήνα, 2007.

Hobsbawn Eric, *Στους ορίζοντες του 21^{ου} Αιώνα μετά την εποχή των άκρων (συνομιλία με τον Antonio Polito)*, εκδόσεις : Θεμέλιο, Αθήνα 2000.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Bergman M., *The Signs in the Street: A Response to Berry Anderson*, New Left Review, 1984.

Callinicos Alex, *The Revenge of History: Marxism and The East European Revolutions*, Polity Press, Cambridge, 1991.

Coronil Fernando, *The Magical state: Nature, Money, and Modernity in Venezuela*, University of Chicago press, Chicago 1997.

Dieterich Heinz, *Der Sozialismus des 21. Jahrhunderts*, Wirtschaft, Gesellschaft und Demokratie nach dem globalen Kapitalismus, Homilius, 2006.

Gott Richard, *The Shadow of the Liberator*, Verso, London, 2000.

Marx Karl, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, International Publishers, New York 1963.

Macpherson C.B., *The Life and Times of Liberal Democracy*, Clarendon Press, Oxford 1977.

Sunkel Osvaldo, *Development from within: Toward a Neostructuralist Approach for Latin America*, Lynne, Rienner Publishers, Colorado, 1993.

Paterman Carol, *The problem of Political Obligation : A Critique of Liberal Theory*, Polity, Cambridge, 1985.

Paterman Carol, *Participation and Democratic Theory*, Cambridge University Press, 1970.

Williams Raymond, *Keywords: a vocabulary of culture and society*, Fontana/Groom Helm, Λονδίνο 1976.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ

Σταμάτη Κ., *Προβλήματα μιας μεταμοντέρνας αντίληψης της δικαιοσύνης*, Αξιολογικά, τεύχος : 4/1992.

Habermas J., *Το μοντέρνο: Ένα ημιτελές έργο*, Λεβιάθαν τευχ. 1/1988.

Lebowitz Michael A., *Ανακαλύπτοντας εκ νέου τον Σοσιαλισμό και Ανακτώντας τον Μάρξ*, Τεύχος 112, περίοδος: Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2010.

Lebowitz Michael A., *Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών : Πίσω από την Μπολιβαριανή Επιλογή για ένα Σοσιαλιστικό Δρόμο*, Θέσεις, τεύχ. 107, Απρίλιος-Ιούνιος 2009.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

Alvarez Victor, *Responsable del Programa de Investigacion Sobre un Nuevo Modelo Productivo*, El Viejo Topo, Octubre 2008.

Fukuyama Francis, *The End of History? National Interest*, vol. 16 (Summer).

Gonzalez Mike, *Venezuela: Many steps to come*, International Socialism Journal, 2004, issue 104.

Haas Richard, *The Age of Nonpolarity, What Will Follow U.S. Dominance*, Foreign Affairs , May/June 2008.

Lebowitz Michael A., *Build it Now: Socialism for the Twenty-First Century*, New York: Monthly Review Press, 2006.

MacCoy J.L , *Chavez and the End of Patriarchy in Venezouela*, Journal of Democracy, Vol 10, No.3, 1999.

Marx Karl, Engels Frederick, Collected Works, Vol. 3, New York: International Publishers, 1975.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΑΡΘΡΑ

Blommer Félice, *Consumption in times of Chávez, An anthropological study on the influence of the presidency of Hugo Chávez Frías on the consumption and social identity of the Venezuelan middle class in Caracas*,

<http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0222-200325/Felice%20Blommers%20-%20Thesis%20Felice%20Blommers.pdf>
(τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Bohmer Peter, *Venezuela: Socialism for the 21th Century*, Αύγουστος 2009,

[http:// Venezuelanalysis.com/analysis/4690](http://Venezuelanalysis.com/analysis/4690) (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Briseno Leon, *Petroleum and Democracy in Venezuela*, Social Forces, 2005,

http://muse.jhu.edu.proxy.library.uu.nl/journals/social_forces/v084/84.1briceno-leon.pdf (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Jorge Martin, *The challenges facing the Venezuelan Revolution*, 2007,
[http// www. Marxist.com/ challenges -facing -Venezuelan - Revolution050907.htm](http://www.Marxist.com/challenges-facing-Venezuelan-Revolution050907.htm)

Marx Karl, Engels Frederick, Collected Works, Vol. 3, New York: International Publishers, 1975,

http://www.theseis.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1118 (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Lebowitz Michael A., Ανακαλύπτοντας εκ νέου τον Σοσιαλισμό και Ανακτώντας τον Μάρξ, Τεύχος 112, περίοδος: Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2010, http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1118&Itemid=29 (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Lebowitz Michael, Build it Now: *An interview with Michael Lebowitz*, Μάρτιος 2007, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/2249>(τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Marcano Christina, interview with Heinz Dieterich :*In Venezuela Conditions for Building Socialism of the 21th Century Have Been Created*, Rebellion, 2-1-2007, <http://mrzine.monthlyreview.org/2007/marcano030107.html> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Perez Marti Felipe, *To Μοντέλο Ανάπτυξης της Βενεζουέλας*, (Μετάφραση: Νίκος Κόμπλας), <http://www.ardin.gr/page/issue.php> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Perez Marti Felipe, *Free Information Free Software and Revolution*, Μάρτιος 2006, <http://marxsite.com/freesoftwareandrevolution.htm> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Ullrich Jan, *The Development of Venezuelas Popular Economy*, Μάιος 2009, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/>(τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Wagner Sarah, Garas Vuelvan : *Venezuela's Mission for Building Socialism of the 21st Century*, Ιούλιος 2005, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/1234>(τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Weber Jeffrey, Ciccariello-Maher George, *Venezuela from Below*, Σεπτέμβριος 2008, <http://Venezuelanalysis.com/analysis/3797>(τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

Wilpert Gregory , 2 -2-2-11, [http// www.communications.org/an-assesment-of-venezuela-s-bolivarian-revolution-at-twelve-years-by-gregory-wilpert#comment_container_175683](http://www.communications.org/an-assesment-of-venezuela-s-bolivarian-revolution-at-twelve-years-by-gregory-wilpert#comment_container_175683) (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012)

ΑΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Το **Σύνταγμα της Μπολιβαριανής Δημοκρατίας της Βενεζουέλας**, μεταξύ άλλων σε :

<http://www.venezuelaemb.or.kr/english/ConstitutionoftheBolivarianingles.pdf>, http://www.analitica.com/bitblioteca/venezuela/constitucion_ingles.

Φακατσέλης Αχιλλέας, *Μικροκαταθέτες φτιάχνουν τις δικές τους Τράπεζες*, εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 13-11-2011.

<http://el.wikipedia.org/wiki/> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

<http://en.wikipedia.org/wiki/Caracazo> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

<http://igitur-archive.library.uu.nl> (τελευταία ενημέρωση : 6-1-2012).

<http://venezuelanalysis.com/analysis/70> (τελευταία ενημέρωση: 6-1-2012).